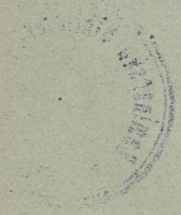

Seminarska biblioteka pravnog fakulteta

IX-212 b

Dra JOSIPA SILOVIĆA
ostavština

Josip Silović

ROMUALD HUBE:

WROŽDA, WROŽBA I POKORA.

PAVAO MUHIĆ:

O razvoju pravnih idea u obće i napose
u području prava kaznenoga.

BOŽIDAR PETRANOVIĆ:

O OSVETI, MIRENJU I VRAŽDI.

OCLENIO

J. 1730/39

DR. FR. J. SPEVEC.

U ZAGREBU.

TISKOM DIONIČKE TISKARE.

1883.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

RESEARCH REPORT

ON THE THEORY OF THE
DIFFUSION OF GASES

BY

W. B. RENTON

1928

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

1928

1928

Ova ocjena namijenjena bijaše prvobitno izključivo Mjesečniku pravničkoga društva. Kad je ona razprave Hubeove bila tamo jur štampana, odlučih ju cietu izdati napose, pak od ocjene razprave Muhićeve priobćih u Mjesečniku samo I. dio. Razprava Muhićeva i Petranovićeva pisane su doduše prije više godina, ali neocienjene dosele promatram ih ja ovdje s razloga navedenih na svom mjestu; a i dužnosti je domaćih pravnika, da ne mimoilaze mukom književnih pojava na svom polju, naročito razprava akademjskih. Iztićuć bludnje ocjenjivanih razprava i nastojeć ih popuniti bilo mi je do toga, da se predoči čitatelju barem kratka slika onih inštituta, o kojih govore razprave. Podpunosti ne može opravdano očekivati ovdje niko, ob uredbah, kojih ne razpravljaju ocjenjivane razprave, nije mogla govoriti poblize ni ocjena, pak s toga ovdje ondje samo naglasuje, što je dotična razprava mimoišla i što bi jošte bila imala promatrati. — Takodjer sistem bio bi u koječem drugaćiji, da je ovo samostalna razprava. Predmeti o kojih se govori ondje, gdje ih razpravljaju ocjenjivane razprave, bili bi se inače promatrali često na drugom mjestu.

S toga stanovišta, molim, da se prosudjuje ova radnja.
U Z a g r e b u koncem srpnja 1885.

F. J. Spevec.

finije ono jurističko shvaćanje naravi zločina i kazne, što je znakom razvitoga kaznenoga prava, sve je to tek plodom dugotrajna razvoja, a ni jednoga ni drugoga ne ima u primitivnih državah, te se mnogo moralo provaliti stadija, dok se od pomanjkanja državne kaznene vlasti došlo do javnoga kaznenoga prava. Kad je pako jednom državni život uznapredovao toliko, ter su se pojedini životni odnošaji stali uređivati zakoni, tad su to opet kaznenopravne norme, za koje nastaje najprije i pretežita potreba. I u tom slažu se najstarija prava svih naroda.^{4a)} Razlogom je tomu jednostavnost privatnoga života. Obiteljski odnošaji uređuju se sporazumno samimi članovi odnosno glavom obitelji i kuće gospodarom; imovina po smrti kojega člana ostaje u obitelji a da se ne iztiče otaj prelaz niti treba za nj naročitih propisa. Isto tako su ugovori vrlo riedki, jer promet nerazvit, ter se pomanjkanje ovamo spadajućih propisa ne osjeća. Veća postoji usuprot potreba uređaba, koje imadu predusretati i uzbijati nasilja i povriede, jer su ljudi još surovi, skloni na borbe i nasilja, a društvu, čim je počelo uređeniji život, mora biti imenito do uređaba, koje zajamčuju pojedincem siguran život. Nije međjutim oto kazneno pravo jošte javnim kaznenim pravom, već obćenito, kod svih naroda u početku državnoga života ono je karaktera privatno pravnoga; zločin smatra se u prvom redu povriedom privatnoga povriedjenika, a ne celoga društva, pa kad i počne prelaz od privatnoga na javnopravni karakter, ne sbiva se on u mah, istodobno glede svih zločina.

Pravna zaštita za pojedince organizovana bijaše najprije u rodbinskih onih zajednicah, u kojih se oni nalažahu.

Lako se uvidja, da je u primitivnih odnošajih imala osamljena zajednica, ta najstarija socijalna sveza,⁵ sama, pomoćju vlastitih si članova

^{4a)} „C'est une remarque général que plus un recueil de lois est ancien, et plus les dispositions pénales qu'il contient l'emportent sur les lois civiles.“ Gautier cit. str. 40.

⁵ Da su najstarije socijalne sveze sačinjavale zajednice krvnih srodnika, osoba, što ih veže međjusobno porieklo od zajedničkog predja, uči dovoljno komparativna etnologija (Sr. Post: die Grundlagen des Rechts und die Grundzüge seiner Entwicklungsgeschichte § 7). Sve te osobe življahu prvobitno u podpunoj zajednici života, onakovoj, za kakovu se nobičajio kod nas izraz zadruga kao opreka inokosnoj obitelji. Dokazivana u najnovije doba (Bogišić: De la forme dite Inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates. Paris 1884.) identičnost inokosne obitelji sa zadrugom nestoji. Istina je, da otac u inokosnoj obitelji nerazpolaze imovinom bez privole djece, nu razlog je tomu ipak ovdje drugi, nego u zadrugi. Bilo je tako prvobitno posvuda (obširno bavi se tim moja razprava: pravo bliže rodbine glede odvoja nekretnina), a užuvalo se to dugo i kod Njemaca, ter je n. pr. saksosko zrcalo bilo u tom pogledu sigurno strože, nego su današnji naši običaji. Jer što znači ono: otac ne ima prava razpolagati s imovinom obitelji

podmirivati mnoge potreboće, brinuti se za vrlo mnoge uvjete sigurnosti i blagostanja, koje kod uznapredovalog razvoja pribavlja narodna cielost. Ko što na gospodarskom polju, tako je i glede pravne zaštite upućena zadruga prije svega na sebe samu. Izolirano prirodno gospodarstvo te dobe mora samo, vlastitom pomoći nabavljati si ono, što se kasnije, pomoću razvitih narodno-gospodarstvenih uredaba, stiće lako: samo mora proizvoditi svoja dobra, samo podmirivati sve gospodarstvene potreboće, ne mogući se nadati, da će ono, što mu treba, dobiti od susjeda; ovaj bo često je ljuti neprijatelj, ili gdje to nije, njegovu pomoć otegućuje ili i onemogućuje težki promet, ili susjed ne može dati onoga, što se traži, ne imajući onoga ili trebajuć sam.⁶ Isto tako glede pravne zaštite upućena je prvobitno zadruga sama na sebe. U ovo doba, gdje se živilo po krvnih, rodbinskih svezah, a ne, kako kasnije, po lokalnih zajednicah, rodbinska ta zajednica, zadruga, bijaše podlogom svoj pravnoj zaštiti: zaštita prava i jamstvo mira ograničivahu se na one, koje spajaše međusobno prvobitni onaj, od svih najstariji vez, vez krvi, srodstva.

Svako, ko se nalazio izvan te sveze, smatraše se tuđinom, neprijateljem, proti njemu se, nanese li povriedu, vodi rat, dočim se razmirice unutar zadruge riešavaju mirnim putem, putem zadružnoga prava, što ga vrši sama zadruga; pa ko se nepokori njezinoj odluci, bačen bude iz nje, a izgubiv zaštitu njezinu, on je izgubio svaku zaštitu i svako pravo, ter se nalazi napram tuđim zadrugam u položaju bezpravnom, izvrgnut svim pogibeljim. Svaka dakle zadruga sačinjava posebnu za sebe cielost, odijeljenu napram ostalim, ter si njezini članovi zajamčuju međusobno sigurnost osobe i imovine. Lozinkom je u nutarnjosti: mir, a napram vanjštini: rat. Svaka povrieda, nanesenom po članu jedne zadruge onomu druge, smatra se povriedom, nanesenom jednom zadrugom drugoj, ter vodi do međusobnog rata. Primitivno to stanje nepozna u tom pogledu individualne krivnje niti individualne kazne. Svaka povrieda dovodi u pogibelj eksistenciju povriedjene zadruge, ona je narušajem socijalnog ravnovesja, pak zarate li se radi toga zadruge, nepita se za individualnog krivca; svejedno je, da li je povriedu nanio jedan član ili ciela zadruga, pače za štetu, počinjenu životinjom ili neživućim

bez privole djece (str. 28)? Kakove posljedice nastaju, ako otac ipak odsvoji? Takodjer odgovori na dotična pitanja u Bogiševićevom sborniku običaja naglasuju privolu djece prigodom odsvoja, pak ipak vele, da djeca imaju pravo izkupiti, ako su stariji prodali (sr. navedenu moju razpravu §. 16), ne nastaju dakle onakove posljedice, kakove u starom germanskom pravu. Ta privola djece imala bi biti po piscu iste naravi, koje i sudjelovanje zadržugara kod razpoložbe zadružnom imovinom. Nu kakove je jurističke naravi ona „obiteljska zajednica“, koja se u zadruzi smatra vlasnicom imovine? To je važno znati, jer ista bi narav imala pripadati i inokštini.

⁶ Dahn: Fehde-Gang u Rechts-Gang der Germanen str. 4.

predmetom, odgovara zadruga kojoj pripada.⁷ Narušeno ravnovesje mora se uzpostaviti, a obćenitim sredstvom za uzpostavu je osveta u koliko se nanesena povrieda ne izravna možda mirnim putem.⁸ U tom pogledu ne nastaju znatne promjene ni onda, kad se s raznih razloga sdružuju izolirane dosele zadruge u više socijalne sveze, u zadružne, da tako reknemo, države.⁹ Nastala bo tim država ne biva ni s daleka jedinstvenom državom, već pravilno tek savezom država ili u najboljem slučaju saveznom državom.¹⁰ Pojedine dosele izolovane zadruge, prinukane nuždom i raznimi interesi, sdružiše se u svrhu zajedničke obrane i postignuća zajedničkih ciljeva, ter se napram vanjštini prikazuju svi saveznici kao celost, ali u nutarnjosti ostadoše oni relativno samostalnim. Djelokrug stvorene tim zajedničke vlasti sačinjavati će samo oni poslovi što su mu izrično povjereni, imenito poslovi, tičući se zajedničke svrhe. Ovamo ne spada riešavanje razmirica medju članovi raznih zadruga, medju pojedinimi rodovi te zadružne države; samostalne u nutarnjosti zadruge pridržaše si i nadalje pravo, da riešavaju medjusobne razmirice u pomanjkanju sporazumka oružjem, ko što i prije.

Tu svoju samostalnost, prvobitno gospodstvo, napuštaju zadruge teško i onda, kad se nalaze već u razvitijem državnom životu. Ako i nestaje sada prijašnje podpune zajednice života, njezini se tragovi opažaju ipak još dugo; ako i jesu izčezle zadruge, ali ostadoše rodovi, a rodovna sveza relevantnom ne samo na polju privatnoga, nego i na onom javnoga prava.¹¹

Države modernih evropskih naroda, ako se kod njihovog ulaza u historiju i neosnivahu više na pukih rodbinskih svezah, već nalazimo kod njih razvite i lokalne sveze, obćine; to se ostanci prvobitne zadružne organizacije uzčuvaše i kod njih još dugo: rod još uvijek zajamčuje u prvom redu pravnu zaštitu i mir svojim članovom.

Kod svih nalazimo i pravno dopuštenom, samimi zakoni priznanom u znatnom još obsegu ne samo samovlastnu obranu proti prietećoj nepravdi, nego i samovlastnu reakciju za nanesenu nepravdu, t. j. privatnu osvetu povriedjene osobe, koju osvetu zahtievaju od roda povriedjenikova bogovi, vlastita sviest, pošštenje i pravo. Da vodjeni u svrhu osvete ratovi otimlju državi najbolje sile, da svaka povrieda, nanesena pojedincu članu države, prieti posredno i njoj samoj, to ako se i uvidja ne uvažava se, ni ne može u oči žedjajuće za osvetom strasti, kod uz-

⁷ Post cit. §. 40.

⁸ ibid. §. 47.

⁹ O tom razvoju v. Post. cit. str. 66.

¹⁰ Dahu cit. str. 10.

¹¹ Sr. moju razpravu: o jurtstičkoj naravi zadruga. III. pod konac.

trajnosti, kojom se drži povredjenik svoga prava, da si sam pribavi zadovoljštinu. Nekadanji samostalni krugovi ne napuštaju tako lako svojih starih prava, pak čitava borba, što ju vodi jačajuća se država proti privatnoj osveti, „nije borbom civilizacije proti barbarstvu, već borbom pravnoga reda države, koja si izključivo vindicira kaznenu vlast, proti samovlastnoj pomoći“.¹²

Medjutim privatna osveta nije više dopuštena bezuvjetno, bez svake stege. Ne gledeć na povriede, naperene neposredno proti celosti, nadalje na povriede religije, koje su bez dvojbe već u prvom početku državnoga života kaznile javnom kaznom,¹³ ne moguć biti prepuštanima privatnoj osveti, jer u takovih slučajih često ni neima pojedinca, koji bi bio povriedjen: ne nalazimo u najstarijih pravnih vrelih germanskih i slavenskih dopuštenom privatne osvete niti glede svih privatnih zločina. Dopušta se ona još kod najtežih povrieda,¹⁴ dočim se za manje plaća imovinska odšteta, globa, imajuć takodjer dugo još karakter privatne kazne. . . . Imovinska odšteta mogla se rabiti i u najstarije doba, a vrieme bezuvjetnog gospodstva privatne osvete, ako su stranke mjesto da vode medjusobni boj, mirno se nagodile.

Čim se je više osvjedočavalo društvo o štetnih posljedicah medjusobnih bojeva, tim češće bivahu zadovoljštine mirnim putem, pak se tim načinom ustališe putem običaja stalni iznosi naknade za raznovrstne povriede života tiela, časti, imovine itd. Nu makar da je postojao već razvit sistem imovinskih naknada, nije bila tim iztisnuta privatna osveta, strankam ostaje i sada pravo izbora medju nagodom ter primitkom odštete i samovlastnom pribavom zadovoljštine putem osvete.

Tek jačajuća se državna vlast oduzimlje taj izbor povrieditelju, puštajuć ga i nadalje povriedjeniku odnosno njegovoj rodbini; zatim njeke povriede podvrgava izključivo imovinskim kaznam, dočim kod drugih, glede kojih je osvetno čuvstvo osobito uvrieženo u narodnom životu, ne može osvete odstraniti, pak ako i opredieljuje iznos imovinske odštete, biva to samo za slučaj dobrovoljne nagode stranaka, koje odustaše od osvete.

¹² Frauenstädt: Blutrache und Todschlagsühne str. 2.

¹³ Nu ni ovih slučajih još nije naravno kaznila država s toga, što bi uvidjala, da joj je moralnom dužnosti kazniti zločine; i u ovih slučajih kazna je manje činom pravednosti, nego činom obrane ili osvete, imenito osvete povriedjenoga božanstva. Još Lex Frisionum svjedoči, kako se smrtna kazna smatra pomirnom žrtvom, doprinašanom uvriedjenom božanstvu u svrhu pomirbe, pak i tjelesne kazne osnivaju se na istoj misli. „Qui fanum effregerit et ibi aliquid de sacris tulerit, ducitur ad mare, et in sabulo, quod accessus maris operire solet, finditur aures eius, et castratur, et immolatur diis, quorum templa violavit“. Additio Sapientum tit. XI.

¹⁴ Poblize u dodatku.

2) Najžilavije držala se krvna osveta t. j. ona privatna osveta koja se vršila radi ubojstva, a izvršivaše ju rodbina pokojnikova pravilno na ubojici, a često i na rodbini mu. Krvna osveta pojavom je obćenitim nalazeć se kod svih naroda na stanovitom stepenu razvoja. Ne postoji ona samo faktično kao izljev neobuzdane strasti, već je ona u početku razvoja inštitutom pravnim, uredbom, kojoj postojeće pravo opredjeljuje uvjete, kako daleko smije sizati, kako i kim se ima vršiti. Ne vrši se nadalje ona s pukog egoizma, radi same žedje za osvetom, već služi ujedno višoj njekoj ideji; ona je dužnosti, svetom dužnosti za bližu rodbinu, stojeć ujedno u savezu s religioznimi nazori, da pokojnik neima mira sve dotle, dok ne bude osvećen.¹⁶

Ubojstvo čovjeka bijaše kod modernih evropskih naroda još u historičko doba privatnom stvari povriedjene obitelji; za ovu postojaaše krvna osveta ne samo pravom nego i dužnosti. Još *Lex Thuringorum* nalaže ja bližemu rodjaku kao dužnost: *Ad quemcumque hereditas terrae pervenerit, ad illum vestis bellica, id est lorica, et ultio proximi et solutio leudis debet pertinere.*^{16a} U Rusiji priznavana je krvna osveta samim pravom još u doba, kad ju drugdje sami zakoni već zabranjuju.¹⁶ Jedino neke vrsti ubojstva, kod kojih se pokazao ubojica osobito opakim objestnim, plaćahu se povišenom krvarinom ili javnom kaznom.

Obitelji ubijenoga pripadaše pravo izbora, da li će si zadovoljštinu pribaviti osvetom ili mirnim putem, nagodom; pak prema tomu ravnao se i položaj ubojice. Izborno to pravo, izvan svake dvojbe u starije doba, izrično priznavaju još sada sami zakoni.¹⁷ Oblast sama od sebe nije se prvobitno pačala u tu razmiricu, osim ako se povredjenik obratio na nju, hotjeć se zadovoljiti krvarinom mjesto osvete. Ne htjede li sada ubojica, s prkosa ili uzdajuć se u jakost svoga roda, doći pred sud ter izravnati stvar mirnim putem, lišavaše se pravne zaštite, postajaaše bezpravnim ter kao takova mogao ga slobodno svako ubiti bez odgovornosti. Bjaše to dakako kazna za neposlušnost pravu, a ne možda državna kazna za ubojstvo. — Odabere li pako rodbina pokojnikova osvetu,

¹⁶ Podatke o krvnoj osveti kod raznih naroda vid. Post: die Anfänge des Staats- und Rechtslebens str. 172. i slied., imenito pako Kohler: Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz 1884. str. 131—180. i Nachwort str. 13. i slied.

^{16a} Tit. VI. de alodibus § 6.

¹⁶ Poblžie u dodatku.

¹⁷ *Lex Saxonum* c. 18 (II. § 5): *Litus si per jussum vel consilium domini sui hominem occiderit . . . dominus compositionem persolvat vel fadum portet. Lex Erisionum* tit. II. § 2: *Si vero homicida non fugerit, nihil solvat* (sc. expositor v. § 1). sed tantum inimicitias propinquorum hominis occisi patiat, donec quomodo potuerit eorum amicitiam adipiscatur.

tad vodjaše proti ubojici rat, a da nije on mogao tražiti proti tomu pomoći u oblasti: još bo ne pripadaše mu pravo, da ponudom imovinske odštete izbjegne osvete. Sbivalo se to prvobitno bez dvojbe u većini slučajeva, dok je krvnu osvetu zahtievala sama čast, ter se smatralo sramotnim mjesto osvete primiti za prolivenu krv imovinsku odštetu. „Neću nositi sina svoga u kesi“, govori u njekoj nordičkoj priči otac, odbijajući ponudjenu mu ubojicom sina imovinsku odštetu.¹⁸ Po drugoj opet otac, koga su pozvali neprijatelji da izadje iz kuće, što su ju bili obkolili i zapalili, da spale njegove sinove, odbije njihov poziv veleć: „Ne ću izaći. Ja sam jur star, ter ne mogu osvetiti svojih sinova, sramotno pako neću živiti“.¹⁹ Isto tako drugdje opominje i kudi sama mati sinove što neosvećuju pokojnoga si brata, pa kad jedan od njih sjedne na mjesto pokojnika, daje mu mati čvrstu čušku zabraniv mu, da se neusudi opet sjesti na to mjesto prije nego osvete brata. Ista mati stavi drugda pred svoje sinove, koji krzmaju osvetiti brata si, uz meso svakomu po jedan kamen veleć im, da oni imadu odveć od onoga, što nije vriednije, nego ti kami (lienost, kukavština), buduć se ne usudjuju osvetiti brata si. „Gorji ste vi, veli, nego vaša rodbina, koja ne bi tolike podnosila sramote, koliku vi već dugo trpите“.²⁰

Često se puta događjalo, da se je povriedjena obitelj, primiv imovinsku odštetu, narugavala kasnije ubojici naglasiv mu, da je dao odštetu samo s kukavštine; ili obratno: ubojica plativ prema izboru protivnika krvarinu ko što i treći kogodj mogao se narugati povriedjeniku, da krv svoga rodjaka nosi sobom kao novac u kesi; da si je krv sina dao odkupiti govedom, krmci itd. Tako u slučaju, što ga pripovieda Grgur Turonski (historia ecclesiastica Francorum), sbilom se god. 585 gdje se vodio medju strankami pravi rat, komu pane žrtvom mnogo jur osoba, dodje napokon posredstvom crkve i oblasti do mira medju dva neprijatelja, od kojih se jedan zvao Sicharius, drugi Chramnisindus. Oba sprijatelje se tako, ter su često blagovali zajedno a i spavali u istom krevetu.

Jednom sgodom Sicharius, nalazeć se na gostbi kod Chramnisinda, ugrijan vinom, reče: „Ti mi, dragi brate, moraš biti u velike zahvalan, da sam ubio Tvoje rodjake! Jer odkad si primio za njih novac, imade u Tvojjoj kući obilje srebra i zlata. Ti bi bio siromak, da Te nije ona razmirica nješto pridigla“.²¹ Ta poruga bijaše dovoljnom, da se naruši sklopljeno prijateljstvo i počme novi rat, radjajući novim pokoljem.

¹⁸ Frauenstädt cit. str. 3. op. 5.

¹⁹ Dahn cit. str. 28.

²⁰ ibid.

²¹ ibid str. 22.

Slično shvaćanje o krvnoj osveti postoji još danas u Hercegovini, Crnojgори, Boci Kotorskoj a i drugih nekijh susjednih predjelih.²² Osveta se smatra ne samo prirodnom dužnosti“ već i „božjom zapovjedi“, pa „ko se neosveti, taj se neposveti“. Vršі se u ostalom ne samo krvna osveta, već i ona za druge povriede, imenito onakove, što nanose sramotu; jer „kad se čovjeku u obraz takne, veli se: sve za obraz, a obraz nizašto“;²³ s toga se „pri obrazu glava i imanje dava“,²⁴ pa nakon i najvećeg odatle nastalog pokolja reći će se: „inad je nesreću rodio, a obraz svoju zadaću svršio“.²⁵

Krvna osveta dužnosti je bližega rodjaka, pa kad nebi on udovoljio toj svojoj dužnosti, „on bi sebe za najstidnijega i najbezobraznijega medju ljudima smatrao, pa bi se i od samih seoskih žena stidio, i doklen on ne osveta, on se ne smije s nikim poinatiti, jer bi ga mužko ili žensko odmah prekorilo: da što valjaš i da imas obraza, osvetio bi n. pr. otea, brata, rodjaka itd.“.²⁶ Po Vrčeviću²⁷ osvetio je otac Crnogorac sina na vlastitom sinu, ubojici brata, prem se tim lišio mužkih potomaka, s kojih bijaše sretan; „nu kako bih“, govoraše otac ljudem, „mogao ikad medju braćom doći, da krv moga sina ne osvetim, koji mi pri smrtoј uri na obraz i na dušu natovari teški amanet: Babo, cveti me, bih ja tebe“! Crnogorac, osvetiv se, ponosan je kao da je izvojevao najsjajniju pobjedu, pak prem zakonik crnogorski od g. 1855. strogo zabranjuje krvnu osvetu, vrši se ona svejednako.²⁸

Ista majka koriti će poput one u nordičkoј priči sina oklieva li osvetiti pokojnika: „Kad ti ne basta, a ti svuci sa sebe gaće, da ih ja obučem, a ti pripaši moju opregljaču“.²⁹ Same žene dakle goje osvetno čuvstvo poput za oružje sposobnih mužkaraca, pak potiču i opominju ove, da vrše svoju dužnost; pače imade primjera, gdje se osvećuje sama žena.³⁰ Po Ljubiši³¹ pripovieda pop, kao govornik jedne od zavadjjenih stranaka krvnomu kolu, kako mu je jur omrznuo dom slušajući majku ubijenog protivnom strankom djeteta, gdje svaki dan na uranku tuži i za srce ujeta i „nas kori, što joj ga neosvetimo“.³² Drugdje opet žena

²² Bogišićev Sbornik običaja, odgovor na pit 249 iz H. C. B. I. H. K. a i Ko. Bu.

²³ Vrčević: niz srpskih pripvjedaka ostr. 41.

²⁴ ibid str. 258.

²⁵ ibid str. 238.

²⁶ Sbornik običaja str. 278.

²⁷ cit. otac ubio sina str. 152 i sl.

²⁸ Popović: Recht und Gericht in Montenegro str. 69.

²⁹ Sbornik običaja, str. 578.

³⁰ Dahn cit. str. 29.

³¹ S. M. Ljubiša. Pripovijesti.

³² str. 201.

uraniv rano i opaziv pred kućnim pragom krvnika pokojnoga si sina, potrči da budi muža. „Diži se, eto ti sinovlji krvolok leži pred vratima, ubi ga sjekirom kao vepa“. Kad muž nehtjede da se sveti čovjeku razpasu (neoružanom), razljuti se žena pa reče: „neću već s tobom jesti hljeba i ako sam kukavica bez roda“. Počme naglas tužiti i pobjegne nekud u selo.³³

Zateče li povriedjena rodbina ubojicu kod sama čina, to bi mu se osvetila s mjesta, kako bi najbolje znala, ne zadovoljujuć se često samom smrtni protivnikovom, već osakativ lešinu porazbacali bi na razkršću raztrgana uda.³⁴

Ne bude li pako zatečen ubojica u samom činu, ali rodbina pokojnikova sumnjaše na nekoga kao ubojicu, tad sabrav se i lativ oružja, povadja proti njemu boj. U Crnojgori vreba osvjetnik na svoju žrtvu posvuda, ne radi, ne spava ni ne miruje, dok se neosveti.³⁵

Imadjaše li sada ubojica sa svoje strane dovoljno sredstva za odpor, da odbija navalu i vraća protivniku milo za drago: to je uzplamtio medju obostranom rodbinom rat, skopčan sa svimi strahotami. Radjaše on nesigurnosti osobe i imovine za jednu i drugu stranku, imenito pako vriediti će to za napadnutoga ubojicu, jer kako je povriedjenoj obitelji pripadalo pravo izbora, kojim će si putem potražiti zadovoljštinu, odabirala je ona osvetu imenito onda, kad se čutila dovoljno jakom, da ju provede, kad je dakle protivnik bio slab. Protivnik nije bio tada siguran na nijednom mjestu, u nijedno doba pred osvetom, pak jedini bjeg iz domovine zaštićivao ga; ali sve njegovo, što posjedovaše, izvrgnuto bje razaranju osvjetnika. Nu bijaše li ubojica jak, nalazio se i povredjenik u istom položaju — o tom bo, da li imade ubojica pravo oprieti se, nije se moglo u nerazvitih tadašnjih odnošajih radjati pitanje — njega rodbina bijaše dužna podupirati ko što i osvjetnika njegova. Vodio se medjusobni rat, često tako dugo, dok se stranke ne uništiše. Pripovieda Grgur Turonski, kako je god. 591 neki Franak spočitnuo svomu svaku, da on zapušta zakonitu si ženu ter se povlači s bludnicami. Buduć se medjutim krivac ne htjede poboljšati, razplamtio to brata njegove žene u toliko, ter je sa svojimi navalio nanj i ubio ga; ali rodbina ubijenoga udari umah u osvetu uzev ubijati ubojicu i njegovu pratnju, ter od čitave čete boraca ostane samo jedan na životu, „jer — veli Grgur naivno — nije živio više nijedan protivnik, koj bi bio mogao i njega ubiti.“³⁶

³³ *ibid.* str. 224.

³⁴ Siegel: *Geschichte des deutschen Gerichtsverfahrens* str. 17.

³⁵ Popović *cit.*

³⁶ Dahn: *cit.* str. 27.

Po Vrčeviću ubio barjaktar jednih svatova onoga drugih, a kako je „svaki svat svojemu brat više, nego da mu ga je majka rodila“, stanu se obostrani svatovi klati ter ostadoše na mjestu svi mrtvi, do cieloga jednoga svatovskogā kuma. Same djevojke, u krvi s glave do nogu, braneći svaka svoga djevera, najposlije uzeše sa mrtvih djevera noževe, te jedna drugu na smrt ubi. „Preko 50 majaka kukaju, sestara tuže i leleču, i crna klupka razmatavaju, a udovica u rod se spremaju“. ³⁷

Glede izvršbe osvete nepostojahu prvobitno nikakove stege, nikakovi uvjeti, sve je ovisilo od razdraženosti i jakosti borećih se stranaka. ³⁸ Zavadiše se dvie susjedne občine paštrovska i spičanska radi medja. U svadji ubijen bude jedan od Paštrovića, na što stranka pokojnikova plane osvetom, pak ubije dva Špičana, ali doskora izgubi dva svoja žrtvom Špičana. Nakon godine dana ubiju opet Paštrovići jednoga Špičanina, i tako bijaše na obijuh stranah jednaki broj palih. Nu Špičani ne miruju, već udave Paštrovićem jedno diete. Uza to se grabilo i plienilo, do česa se došlo. „Preko toga zame nam (Paštrovićem) plijen . . . sto koza i dvadeset govedi i kravu muzovnicu na tele. Mi na preuzim, počeraj sto i tri ovce i šestnaest govedi. Iza toga oni nam zame četiri kobile suždrjebne i dva ždrijebca, očore i oderu čobana“. ³⁹ — Kasnije tekar uzeše se stavljati osveti njeke granice, ne dirajuć same ovlaštenosti, već opredieljujuć samo obseg, n kom se imade ona vršiti.

Sbivalo se medjutim neriedko, da su se stranke s dobra nagadjale, ter si zajamčivale medjusobni mir bilo prije, nego su se zaratile, bilo poslije, pošto su već izmienile nekoliko napadaja, pak se onda, uvidiv pogubnost te borbe ili sklonjene posredstvom trećih osoba, izmirile.

³⁷ Vrčević cit. str. 43. Na drugoj svatbi pane 58 osoba (v. svatovska i bratska pogibija str. 64 sl.), a još užasniji bio je onaj pokolj u kotorskoj crkvi, što ga riše Vrčević (u pripoviedci: bracki pokolj str. 232), u kom pane preko 40 mrtvih.

³⁸ On conçoit quels desordres résultent de ce défaut de justice sociale, de ce droit de vengeance reconnu à la famille offensée. Ce n'est pas toujours le bon droit qui triomphe, dans cette lutte anarchique, au milieu de ces guerres privées; c'est la force seule, qui décide, c'est le plus fort, le plus rusé qui l'emporte. La vengeance . . . elle s'exerce, non pas seulement sur le coupable, mais sur ses enfants, sur ses proches. La vengeance ne serait pas complète, le supplice serait trop doux, si le coupable ne souffrait que dans sa personne; il faut qu'il souffre dans la personne de sa femme, de ses enfants, de tous ses parents. Pouhaer cit. str. 278.

³⁹ Ljubiša cit. str. 200.

Ako se i odbijala pomirba i ponuda odštete po prilici riečmi: neću da nosim sinovlju krv u kesi, to je ipak bilo rano već primjera, da se je ugledna, občeštovana osoba odrekla krvne osvete pače i krvarine, ter tim svojim primjerom znatno promicala mir. Po nordičkoj njekoj priči otac ubijenoga u međusobnoj borbi sina reče sabranim: „svi znadete, kolika mi je nanesena bol smrću sina, čiju bi krv cienili mnogi najviše medju svimi ovdje palimi; nu ja miru za ljubav odustajem od osvete i krvarine, pak uza to obećajem mojim neprijateljem mir i vjernost“. To se dojmilo obćenito pučanstva tako, da bude za sve razmirice sklopljena nagoda, a spomenutomu otcu dade sama občina krvarinu za sina, koju je on mogao primiti, jer nije bilo nikakove sumnje, da radi s kukavštine.⁴⁰

Isto tako u priobćenom gore slučajupo Ljubiši otac je ubijenoga sina odbijao svaku pomirbu, ostajuć odlučno kod toga, da osveti sinovlju glavu. Nu kad krvnik dodje razpas i legue se pred njegova vrata ponudiv mu se sám, da ga ubije, nehtjede toga činiti otac urprkos nagovoru žene, već ga odveo pred skupštinu, da joj objavi, kako mu oprašta sinovlju glavu i prima ga za kuma. Na to se dižu svi, pobacaju kape s glave i viknu sto grla: „Svietao ti obraz kao mudrome junaku“.⁴¹

Imenito oblasti i crkva nastojahu posredovati medju strankami ter ih s dobra izmiriti ili ih sklonuti, da odustanu od daljeg prolievanja krvi. U pripoviedanom Grgom Turonskim slučaju od god. 585 sam je Grga zajedno sa sudcem kušao sklonuti stranke na mir ponudiv, da će crkvenim novcem platiti krvarinu mjesto cnoga, koj ne bi mogao toga učiniti (ili ne bi htio, da se ne ponizi) radje nego da izgubi crkva još više sinova, kojih je i onako dosta već palo.⁴²

Bijaše li polučen sporazumak, zavjeravahu se stranke na međusoban mir, opredieliv ujedno kaznu, kojoj se imade podvrći onaj, koj bi narušio mir; nadalje povriedjenoj rodbini davaše se odšteta, opredielji-

⁴⁰ Dahn cit. str. 30.

⁴¹ Ljubiša cit. str. 224.

⁴² Quod nos audientes, vehementer ex hoc molesti, adjuncto iudice, mittimus ad eos legationem, ut in nostri praesentiam venientes, accepta ratione cum pace discederent, ne iurgium in amplius pullularet. Quibus venientibus, eonjunctisque civibus, ego aio: Nolite o viri in sceleribus proficere, ne malum in longius extendatur. Perdidimus enim ecclesiae filios; metuimus nunc, ne et aliis in hac intentione careamus. Estote, quaeso, pacifici, et qui malum gessit, stante caritate componat . . . Ecce enim, etsi illi qui noxae subditur, minor est facultus, argento Ecclesiae redimetur: interim anima viri non pereat . . . Sed pars Chramnisindi, quae mortem patris fratrispue et patruī requirebat, accipere noluit. Siegel cit. str. 15. opazka.

vana u početku za svaki individualni slučaj prema vrijednosti ubijene osobe, a tek kasnije ustanovljena stalno prema stališu i spolu. Moglo je prema tomu već u najstarije doba biti slučajeva takove pomirbe, ali ovisila je ona prvobitno od slobodne volje stranaka, koje mogahu birati među osvetom i mirnom nagodom, a kad kasnije pod uplivom državne vlasti bude oduzet izbor samomu ubojici, ter ostavljen još povriedjenoj obitelji, ovisila je pomirba od njezina izbora. Još kasnije mogla je državna vlast poći u tom pogledu za korak dalje, ter obim strankam, povriedjeniku i povrieditelju oduzeti pravo izbora među osvetom i pravnim putem, sileć ih, da se zadovolje primitkom i platežem krvarine; pak ako bi one uzprkos tomu volile ratovati, postupati će ona proti ubojici. Poznate su u tom pogledu odredbe Karla Velikoga iduće onamo, da se prisili povriedjenik na primitak krvarine, a povrieditelj na njezin platež.⁴³

Tim imalo je nestati krvne osvete; ali odredbe te rodile su tako slabim uspjehom, da je kroz nekoliko još vjekova kasnije morala gledati država i crkva, kako se krvna osveta u životu vrši, a one obične, ne mogući je izkorjeniti, morale su se zadovoljavati tim, da joj postave barem njeke uvjete, njeke stege. Odveć čvrsto bijaše još uvriježena misao, da je krvna osveta pravom i dužnosti rodbine ubijenoga, pak uzprkos opetovanim zabranam,⁴⁴ uzprkos svemu nastojanju crkve, nije se mogla ona izkorjeniti kroz cijeli srednji vjek; tim manje, što je država radi slabosti svoje morala dopustiti i izvansudbeno vršenje prava putem poboja. Sredovječni taj pobjo znakom je oslabljene, ko što stara osveta nerazvite državne vlasti.

Podataka o faktičnoj porabi krvne osvete imademo i za germanske i slovenske narode, imenito, kako vidjesmo, njeke jugoslavenske, koji unatoč svemu nastojanju javne vlasti ni danas se neće okaniti toga običaja, jer „što je dikla navikla, to svekrvna ne odviče“.⁴⁵ U Friziji vršila se osveta još u 13. i sljedećih stoljećih ko što i prije.

⁴³ v. dodatak.

⁴⁴ Tako n. p. Capitulare Ludov. Pii ad L. Sal. a. 819:

Si quis aliqua necessitate cogente homicidium commisit, Comes in cuius ministerio ros perpetrata est, et compositionem solveat et faidam per sacramentum pacificare faciat. Quod si una pars ei ad hoc consentire noluerit, id est, aut ille, qui homicidium commisit, aut is, qui compositionem suscipere debet, faciat illum Comes qui ei contumax fuerit, ad praesentiam nostram venire ut eum ad tempus, quod nobis placuerit, in exilium mittamus, donec ibi castigetur, ut Comiti suo inobediens esse ulterius non audeat et maius damnum inde non aderescat.

⁴⁵ Sbornik običaja str. 578. Za baltijske Slavene sr. Kotljarevski: Drevnosti prava baltiskih Slavjan str. 133—138i za Čehe i Poljake niže II.

Ubojstvo rodjaka ne smatra rodbina pokojnikova opranim prije, nego pane od roda ubojice više njih ili barem jedna osoba. Da bi pako pokojnik sjećao svaki čas svoje rodjake njihove dužnosti, da ga osvete, ne pokapaju trupla, već ga drže u kući dotle, dok ne obave osvete.⁴⁶ Isto tako održala se krvna osveta u drugih germanskih zemljah još do 16. stoljeća.⁴⁷ Sami sudovi izriču povodom tužbe radi žrtava osvete, da tuženik tim, što se osvetio svojim neprijateljem, nije počinio umorstva. Ubojstvo spada još uvijek pretežito medju privatne delkte, povrieda obitelji ubijenoga, a ne povrieda pravnoga reda u prvom je redu ono, što se imade oprati smrću ubojice. Prema tomu i sam sudbeni postupak karaktera je privatno-pravnoga, ništa drugo, nego pravo u uređjena krna osveta; osveta, što se vrši u državom odobravanoj formi. Privatnu otu narav tužbenoga postupka pokazuje okolnost ona, što sud u slučaju ubojstva ne povadja postupka ureda radi, već čeka, dok podigne tkogod od povriedjene rodbine tužbu. U njekih se predjelih doduše moglo postupati ureda radi, ali i tuj se mogao javni tužitelj ko što i privatni, nagoditi.⁴⁸ Podigne li rodbina pokojnikova tužbu, to se sud smatra samo pomoćnikom tužitelja: osudjeni ubojica predaje se tužiteljem, da ovrše na njem smrtnu osudu, sud pako samo im pomaže, providjajuć ih potrebitimi sredstvi.⁴⁹ Pobjegne li ubojica izbjegavajuć sud, to se uzdržaje proti njemu krvna osveta u potpunosti. Povriedjenoj rodbini daje se progonbeni list kao legitimacija za krvnu osvetu, i gdje god ona nadje ubojicu, slobodno ga ubije. Privatnopravna narav tužbenoga postupka pokazuje se nadalje imenito u tom, što je dužan sudac ureda radi nastojati oko toga, da pomiri stranke te poluči medju njimi nagodu.

Naglašenu narav parnice radi ubojstva svjedoči nam imenito řád práva zemského, rišuć tu parnicu potanje⁵⁰ nego ikoje drugo starije vrelo slavenskoga prava. Rodjak pokojnikov, želeć tužiti ubojicu, imao je najdulje tekom dvijuh nedjelja nakon ubojstva učiniti prijavu (opověd) zemaljskomu sudu, na što je sliedio očevid, poziv i razpravni postupak uz mnoge formalnosti, kakovimi je u obće obilovao postupnik českoga prava. Glavna je kod toga djelatnost samih stranaka, a sud im daje samo pouku i pomoć. Dokaz vodi se prisegom i sudbenim dvobojem. Ne provede li tuženik propisno prisege, gubio je prvobitno ne samo

⁴⁶ Frauenstädt str. 10.

⁴⁷ *ibid.*, str. 11—33.

⁴⁸ *ibid.*, str. 95.

⁴⁹ . . . mit der Schleiffen und mit dem Rade . . . mit dem Schwert und dem Messer und mit der partten als lang, bis er In vom Leben zu dem tode bringt — veli bamberžko pravo, *ibid.*, str. 99.¹⁹

⁵⁰ čl. 1—32.

parnicu, nego i život, ter mu je protivnik imao odsjeći glavu.⁵¹ Provedu li obie stranke prisegu, nije tim naravno postignut nikaki dokaz, te se valja uteći daljemu dokaznomu sredstvu: sudbenomu dvobju. Stranka koja pobiedi kod dvoboja, imade protivniku svojom rukom odrubiti glavu i staviti ju medju noge, a potom kleknuv jednom nogom, zahvaliti se kralju i sudcem: „A kdyžby jeden druhého přemohl: tehdy jej jmá svú rukú stieti, a hlavu jemu mezi nohy vložiti. A kdyžby jej stal, a hlavu mezi nohy vložil, tehdy jmá pokleknúti na jednom koleně a poděkovati králi a pánóm z pravého práva, a dva halěře naň vložiti, a těmi jej ofěrovati.“⁵²

Krivac predaje se dakle protivniku da izvrši na njem smrtnu kaznu. Isto tako nedodje li ubojica na sud ili na koje ročište ili k dvoboju, biva osudjen, pak ako se ne nagodi s tužiteljem, dobiva ovaj nad njim podpunu vlast, može ga, gdje ga nadje, uloviti i ubiti, probušiti mu golienne ter privezav ga nogami za konjski rep, vući ga do pražkih vješala i tamo ubaviestiti o tom sud.⁵³

Sam sudbeni dvoboj, rabljen tako dugo i mal ne obćenito kao dokazno sredstvo, vuče porieklo svoje od stare one borbe, kojom je tražila stranka zadovoljštinu za nanesenu joj nepravdu. U početku nije bio sudbeni dvoboj religioznom kušnjom, t. z. sudom božjim. Lućio bo se od posljednjega i osobnimi potrebštinami, što su se iziskivale kod boraca, a i samim položajem stranaka i pojmom božjega suda. Nisu se iste osobe, kojim bijaše dopušten sud božji u pravom smislu, mogle služiti sudbenim dvobojem. Bijaše on u početku pravom slobodnih, neporočnih muževa, pak upravo one osobe, za koje bijaše sud božji posljednjim utočištem, nisu mogle boriti se. Nadalje važnu razliku medju sudbenim dvobojem i sudom božjim čini položaj, što ga zauzimlju stranke kod jednoga i drugoga. Kod suda božjega izvrgnuta je pogibelji samo ona stranka, koja mu se podvrgava, ter ju može spasiti samo bog svojim čudom; ne stvori li čuda, mora ona podleći — opeći se noseć usijano željezo, ili hodajuć njim itd.; druga pako stranka gleda mirno, za nju ne ima nikakove pogibelji.

Drugčije je svemu tomu kod sudbenoga dvoboja. Obie stranke zauzimlju jednaki položaj, ter se osobitom brigom pazilo na to, da budu stranke u svem izjednačene, s toga nesposobni za borbu: djeca žene ne

⁵¹ čl. 18. §. 3: Pakliby přísahu zmátl, tehdy by tu při i život ztratil čl. 19: Tudo znamenaj, že za starodávna tento řád byl jest, kdyžby pohnaný přísahu zmátl, a po třetí se neopravil, žeby ztratil i při i hlavu. Kasnije je to promienjeno, kako pripovieda opazka čl. 19., ter: mjesto stětie tento pohnaný jmá dán býti do večného žaláře.

⁵² čl. 21.

⁵³ čl. 22. 5, 6.

smjedoše se sami boriti, već po zastupniku.⁵⁴ Za nijednu stranku nije vjerojatnije, da mora podleći i da bi ju samo božje čudo moglo spasiti, već za obie stranke postoji ista pogibelj, ista vjerojatnost pobjede i pada ter odlučuje jedino hrabrost i vještina u oružju, baš onako, ko što i kod prijašnjih bojeva medju strankami. Isto tako okolnost ona da se dvoboj može dati obaviti po najmljenih u tu svrhu osobah, ne slaže se s pojmom božjega suda. Ne bje prema tomu sudbeni dvoboj prvobitno ništa drugo, nego redukovani na dvojicu ili nekolicinu izvansudbeni boj, njeka kombinacija sudbenoga postupka i samovlastne borbe. Nastupio se put pravde mjesto krvne osvete, ali ne može se polučiti podpuni dokaz, pak ne preostaje drugo, nego uteći se borbi, sredstvu, kojim bi se i onako bila mogla riešiti ciela razmirica mimo suda. Nu ne povadja se sada formalni rat uza sav onaj pokolj, kojim radja inače krvna osveta, već se vodi pravom uređjena, redukovana borba, da se njom rieši ona točka parnice, koja se ne može redovitim pravnim putem Slično su, kako pripovieda priča i povjest, mogli cieli narodi dati riešiti razmiricu dvobojem kraljeva ili odabranih junaka, mjesto da vode rat svimi silami. Misao, da će bog biti u pomoć pravedomu, ter mu pomoći do pobjede i ne dopustiti, da pobiedi krivac, mogla je rano već kod toga postojati, ali u obćenitem onom smislu, kako se to misli i nada kod rata medju cielimi narodi i kod bojeva, što su ih u svrhu osvete vodili medjusobno rodovi. Kasnije u kršćansko doba smatra se sudbeni dvoboj pravim sudom božjim, nu razlikuje se on uvijek od ostalih religioznih kušnja jednakosti položaja objih stranaka i tim, što odlučuje snaga i vještina, a ne treba očitoga čuda; jedan mora pobjediti, pak za onoga se, koj pane, uzimlje sada, da mu je sudio sam bog.⁵⁵

No i u mnogih drugih zakonskih inštitucijah, onih samoga državnoga kaznenoga prava srednjega vieka proviruje misao krvne osvete,

⁵⁴ Tekar kasnije uvedene su umjetne uredbe za dvoboj žena. Tako po čl. 32. řáda prava zem. kad se žena udova bori s mužkarcem, mora se ovaj nalaziti u jami do pojasa. A když sě s ním bude biti, tehdy ten pohnaný má v dole vykopaném státi až po pás s mečem a se štitem velikým, a v tom dole obračeti sě jakž může, a brániti sě jí. A ona má také býti s mečem a se štitem v šranciceh k tomu připravených.

⁵⁵ V liepo razlaganje Dahnovo cit. str. 46—53. Takodjer Pouhaër cit. str. 279: Enfin, lorsqu'on ne peut parvenir á une conciliation amiable, on autorise le combat qu'on réduit aux proportions d'un duel entre l'offenseur et l'offensé, et dont on rend les chances aussi égales qu'on le peut. De là . . . les duels judiciaires. Nadalje str. 283: „Le combat judiciaire, dont l'objet principal est de régulariser la guerre privée, prend lui-même le caractère superstitieux d' une épreuve judiciaire.

kao što se ona sama vršila u životu uzprkos svim zakonskim zabranam, i kao što se danas još vrši dvoboj, podupiran društvenimi ideami unatoč tomu, što postojeći zakoni udaraju na nj kaznu. Kako je čvrsto bila ukorjenjena institucija krvne osvete, to nam svjedoče one silne poteškoće, s kojima se moralo boriti državno zakonodavstvo, da joj stane na put. Pa kad se uvaži, kako česti su još danas dvoboji i među osobami inače dobroga pravnoga čuvstva, kako se dvoboj uzprkos tomu, što ga progoni kazneni zakon, smatra neizbježivom dužnosti, nalaganom sámom časti: to će se lako razumjeti, kako se je krvna osveta mogla držati tako dugo uzprkos svemu protivnomu nastojanju države. Nije bo se, kako jur naglasismo, vršila krvna osveta samo s egoističkih motiva, već je služila ona i višim ideam, u kojih nalazaše jako njetilo. Negledeć na njezin savez s religioznimi nazori, usljed kojih kazna, što uništjuje zločinca očišćuje sveto, krvlju okaljano tlo domovine ter pomiruje narod s uvrijeđenim radi zločina božanstvom: čine osvetu obiteljska ljubav i čast svetom dužnosti. Prolivena krv vapi za osvetom ter pokojnik ne nalazi mira, dok nije osvećen, stoga se često ni ne pokapa prije nego je obavljena, a rodbina, koja oklieva s osvetom, navlači na sebe najveću sramotu, dočim se djela osvete slave u narodnih pjesmah kao djela slavna. Osvetiti oca prvom je dužnosti, što ju usadjuju majke u grudi sinova ter neprestaju opominjati ih, da izpune otu svoju dužnost. S toga osvjetnik često ne miruje, ne nalazi nigdje pokoja, odriče se svih užitaka, obćenja sa ženami itd. dok nije zadovoljio svetoj onoj dužnosti, osvetio pokojnika. — Krvna je osveta nadalje izrazom postojećega socijalnoga čuvstva pravednosti, ona je odmazdom za počinjeni zločin; u njoj se po prvi put manifestira misao, da proti nepravdi kao takovoj treba njeke reakcije, koja ju stiže kao takovu, kao nepravdu, i koja nanosi zločinu njeku bol, da njom opere počinjeno zlo. Kako za osvetu nisu odlučnimi samo egoistični motivi, puka strast, svjedoči nam i okolnost ona, što će jedva biti osvete, koja bi se svršila bez osobnih žrtava sa strane osvjetnika, koj ne samo što žrtvuje svoj mir ter izvrgnut raznim pogibeljim vrebama na protivnika, već stavlja na kocku a često i pokapa vlastitu svoju sreću i onu obitelji si.

Naglašena medjutim misao kazne nije u dobi gospodstva krvne osvete čista, bez svake egoistične primjese, nju prati još nerazdruživo čuvstvo zloradosti, naslade nad boli onoga, koj je nam nanio takovu bol. Strast otu uzdiže doduše i provejava čuvstvo socijalne časti, njeko čuvstvo etičke dužnosti, ter se tako, imenito ondje, gdje je krvna osveta dužnosti, normiranom opredieljenimi pravili, iztiče jur misao socijalne kazne, javnopravni socijalni karakter osvete; ali uza sve to često stoji osvjetnik pod uplivom žedje za osvetom, slasti, što ju osjeća nad mukami i patnjom drugih. Tekar kad državna vlast uzme kaznu u svoje ruke, biva

ona prostom svake primjese individualne strasti, kazna dobiva svoj potpun objektivni karakter, uzpostavlja mir i red, dočim osveta često izazivlje osvetu, ter se umaraju međusobno po čitave generacije. Upravo ota okolnost čini osvetu zabacivom, što osveta lako prekoračuje pravu mjeru odmazde ter biva sama povriedom izazivljué opet druge povriede, odakle ono međusobno klanje, koga nestaje kod državom vršene kazne, jer „proti sudu ne ima osvete“.^{55a)}

3) Dok radi uvrieženosti osvetnoga čuvstva u rodbini ter manjkavosti sudbenih i redarstvenih uredaba nije mogla država uspješno stati na put krvnoj osveti, nastojaše barem oko razvoja onih uredaba, koje su bile kadre osigurati javni mir ter posredno bar djelovati i proti krvnoj osveti. Već u starije doba, kad se nije još diralo u samu ovlaštenost na osvetu, stavljahu se barem njezinoj izvršbi njeke stega, nedopušta se na opredieljenih mjestih, u opredieljeno vrijeme, proti svojkolikoj rodbini ubojice itd.

Ali i onda, kad je krvna osveta bila zabranjena samim pravom, nije mogla državna vlast provoditi te zabrane svom odlučnosti, ter se morala brinuti za sredstva, kojimi će posredno stajati na put osveti. Radi slabosti naime vladarske moći a jakosti velikaša, nadalje radi neuredjenosti pravosudja i redarstva, vodile su se u srednjem vieku česte borbe ne samo s krvne osvete, već se u znatnoj mjeri vršilo pravo jačega u obće i samovlastna pomoć svake vrsti. Pravo poboja, kako je poznato, morala je priznati sama državna vlast, doduše uz stanovite uvjete, ali prečesto vršilo se to pravo bezuvjetno, bez svakih stega, ter tako faktično dokidala svaka sudbena djelatnost. Imenito viši slojevi pučanstva, kojim već po stališu njihovom pripadaše pravo na oružje, niti se htjedoše podvrći propisom kaznenoga prava niti tražiti njegovu zaštitu; oni smatrahu upravo zazornim, nečastnim pribavljati si zadovoljštinu za nanesenu nepravdu inako, nego porabom vlastite sile.

Proti tomu nastojaše djelovati crkva svojim mirom božjim (treuga dei), vladari pako t. z. zemaljskim mirom, sklapanim na dulje ili kraće vrijeme. Nadalje stanovita mjesta i stanovite sgode zajamčivahu mir. Izdavaju se propisi glede nošnje i porabe oružja, a osim toga same su oblasti zavadjenim strankam nalagale mir, pa ko bi ga uzkraćivao, mogao se siliti nanj. Obećani pako jednom, zajamčeni mir imao se strogo obdržavati, ter se povreditelj takovoga mira kaznio osobito oštro.

Spomenutoj težnji imadu zahvaliti i utočišta, *ἄσυλα*, ono pogodovanje, što ga nalažahu u javne vlasti. Poznata već starovjekim narodom stadoše se ona širiti u srednjem vieku imenito pod uplivom crkve, ko-

^{55a)} Kohler cit. str. 180. i sl.

joj pružahu ujedno priliku, da se mieša u svjetovnu sudbenost. Crkvena utočišta uze rano priznavati i svjetovno pravo, a pored njih razvijahu se u obilatoj mjeri i utočišta neckrkvena. Velik broj utočišta i protegnuće zaštite, što ju pružahu, na sve zločine, radjaše naravno mnogimi nepodobštinami, pak se stalo pravo utočišta ograničivati; ali i tada, i daleko preko srednjega vieka uzdržalo se ono za počinjeno u afektu ili inako nehotice ubojstvo. Osobitu zaštitu pružaše ubojici vlastiti dom, kućni mir, koji nije smio bezkažnjivo narušavati ne samo privatni osvetnik, već ga imadjahu što više štedit i same oblasti. Sličnimi utočišti bijahu vlastelinski, gospoštinski dvorovi t. j. stan vlastelina s nuzgrednimi sgradami, dvorištem i vrtom. Pravilno pripadaše takovim dvorovom ujedno immunitas, pak već na temelju ove mogahu pružati zaštitu, ali osim toga pripadaše im pravo utočišta na temelju izričnih podjelba.

Primitak u utočište, koj se je imao zamoliti u vlastelina odnosno njegovih činovnika, i za koj su često plaćala stanovita daća, pružaše osim mira i sigurnu pratnju ubojici k sudu i od suda, ter je tu sgodnu priliku mogao i morao on upotriebiti u svrhu, da se opere pred sudom ili nagodi s povriedjenom rodbinom.⁵⁶

Utočišta bijahu nuždom vremena, prem sa strogog pravnog gledišta neopravdana, pače nepodobština, otegoćujuć a često i osujećujuć progon i kaznu zločina. Imenito je crkva, prisvajajuć si neograničeno pravo utočišta, zadavala pravosudju mnogo poteškoća. Nu neuredjeno pravno stanje, manjkava organizacija sudova, činjahu utočišta i nuždnimi i tadanjemu vremenu koristnimi, imenito kao zaštitu proti neukrotivoj krvnoj osveti. Kad državna vlast s pomanjkanja dovoljne snage nije mogla uzeti ubojicu u zaštitu proti žedjajućoj za osvetom rodbini, morala mu se drugim putem pružiti pomoć, a otu davahu mu utočišta, u koja se mogao sklonuti pred razjarenosti povriedjene rodbine, ne pitajuć za motive ubojstva, nije li možda slučaj ili pokojnik sam kriv svojoj smrti, već tražeć umah krv za krv, tako da često nije ostajalo ubojici vremena, da se opravda. Tim načinom pružahu utočišta ubojici mogućnost, da se, uživajuć sigurnu pratnju, opere pred sudom ili nagodi s rodbinam, što je sada bivalo laglje, pošto se utaložila razjarenost prvoga momenta.

Daljim sredstvom, kojim se nastojala ublažiti krvna osveta, bijaše pomirba, što ju uzeše same oblasti u svoje ruke. U starije doba nije se miešala oblast u razmiricu stranaka, dok nije bila pozvana kojom u pomoć. Kasnije vladari, ko što primjerice Karolinžani, čuteć se dovoljno

⁵⁶ Poblize Frauenstädt cit. str. 65 sl.

jakimi, nalagahu upravo oblastim, da ureda radi sile stranke na mir, prieteć oporniku i progonstvom.

No uvidiv državna vlast, da ne može uspjeti direktnom fizičkom silom, nastojaše sklonuti stranke na osnutak mira posebnim pomirnim postupkom, u kom se izmjenjivahu opomena, nagovor, poraba moralnog pritiska i primjerenih pedepsa. U tu svrhu imale su oblasti prije svega prinukati stranke, da sklope primirje na njeko vrijeme, a svaka je stranka to primirje imala obdržavati pod inakom kaznom. Tečajem toga vremena imalo se svimi sredstvi nastojati, da se poluči medju strankami definitivna nagoda, ter se u tu svrhu primirje i produljivalo, a stranka, koja bi uza sve to uzkraćivala mir, podvrgavala se kazni.

Pomirba održala se u porabi tečajem celog srednjeg vieka. Obćenitom bo karakteristikom kaznenoga prava ove dobe jest, što se još uvijek neposredni oštećenik smatra u prvom redu povriedjenim usljed zločina, ter mu se dopušta, da se izvansudbeno nagodi s povriediteljem i tim prestajaše svaki dalji progon zločina. Čim su pako nesposobniji bili sudovi, da sami pribave zadovoljštinu za nanesenu nepravdu, tim više gledahu djelovati putem dobrovoljne ili prisilne pomirbe. Krvna se osveta dođuše, kako znademo, zabranjivala zakoni već odavna; misao, da država imade svakomu pribaviti njegovo pravo, priznavala se, ali državna vlast nebijaše dovoljno jakom, da tu misao podpuno provodi; s toga je morala, kako jur spomenusmo, prepustiti strankam, da, ne naravnaju li se liepim načinom, same vlastitom snagom, borbom provode svoje pravo, držeć se ipak državom propisanih uvjeta. Nu kao što se mnogo puta ti uvjeti nisu obdržavali ter se i mimo njih vodio poboj, tako je i u slučaju ubojstva lako moglo planuti osvetno čuvstvo, pak neobaziruć se na stege zakonske povesti boj proti ubojici, ter si samovlastno pribaviti zadovoljštinu. Radi toga nastojalo se polučiti medju strankami nagodu, kojom si ujedno zajamčivahu trajni mir, a narušaj zajamčenoga mira podvrgavahu pooštrenim kaznam.

Pomirbu takovu odabirahu rado same stranke: ubojica, da si osigura mir i prijateljstvo sa strane povriedjene obitelji, ova opet, nagovorena posrednici, odustajaše od samovlastne pribave zadovoljštine i pristajaše na pomirbu tim radje, čim manje je bilo nade, da bi mogla uspjeti sudbenim putem, kojim bi se u ostalom lako mogla izvrći osveta sa strane rodbine ubojičine. Imade bo podataka, da rodjaci ubijenoga nehtjedoše dizati tužbe samo radi toga, jer se bojahu ubojice i njegove stranke.⁵⁷

⁵⁷ Tako se veli u njekoj izpravi cara Karla IV: . . . item quia infra territorium mensae episcopalis Trajectensis hujusmodi corruptela surrexit, quae pro consuetudine obtinetur ibidem, vid. quod quicumque homicidium ibi

Nu pomirbi takokovoj pogodovala je i sama javna vlast ne samo radi naglašenoga karaktera tadanjega kaznenoga prava, već i s razloga shodnosti, s redarstvenih motiva. Oblasti ne samo da dopuštahu pomirbu, već same nastojahu da se rieši razmirica privatnim mjesto javnopravnim putem, znajući, da je to u interesu javnoga mira i reda, jer pomirbom stranaka, uzpostavom prijateljstva medju njimi, laglje će se sklonuti one na trajno mirovanje, nego sudbenim postupkom, kad bi se i htjele podvrći ovomu i kad bi, podvrgav mu se, i mogle dobiti pravo.

Sastavinom takove pomirbe bijaše u Českoj i Poljskoj pokora, koja čini glavni predmet Hubeove razprave, što nam ju je sada promotriti poblize.

II.

1) Prije nego će govoriti o samom predmetu, pruža nam pisac njeku vrst uvoda (str. 1—3), u kom nas upoznaje s postankom razprave ter iztiče njezinu zadaću. Već god. 1829. napisa on u časopisu „Themis Polska“ članak pod naslovom: Pokora podług praw polskich i czeskich. Kako su se od toga vremena umnožali podatci, tičući se toga predmeta, smatrao je pisac uputnim, da pitanje to na novo promotri ter ga prikaže u potpunijoj slici. Da zadovolji što podpunije svojemu zadatku, naumi prije svega prijašnji članak o pokori u Českoj i Mazovskoj nadopuniti opisom pokore u Moravskoj i one u ostalih dielovih stare Poljske; da bi pako značenje pokore prikazao „w pełném swietle“, biti će mu brigom, da razjasni odnošaj, u kom se nalazi pokora napram ostalim uredbam, kojim bijaše svrhom obuzdavati i kazniti zločin ubojstva, imenito odnošaj napram privatnoj osveti. Označiv tako zadaću razprave iztiče pisac, kako je krvna osveta bila prvobitno u porabi „we wszystkich zakątkach Europy“, nu kako ona „prowadząca często do wytepienia całych rodów“ nije mogla u prvobitnom svojem gospodstvu obastati uz napredak kulture i veći razvoj državnoga života. Buduć je pako nije bilo moći umah odstraniti, nastojala se barem ograničiti. Njekoje od tih stęga, ne upuštajući se u potankosti, navodi pisac, napose, kako je došlo do odkupa krvarinom, kako je krvna osveta dugo još obstojala uz krvarinu. Ne stoji u svojoj obćenitosti tvrdnja piščeva, da je krvne osvete nestalo tek onda, kad je dokinut i odkup krvi ter zamienjen on tjelesnom kaznom, izvršivanom po centralnoj vlasti. Čim bo je izrečeno obćenito pravilo, da se za ubojstvo imade plaćati opredieljena krvarina svagda,

perpetravit, homicidium Episcopus punire non possit, nisi ad instantiam et requisitionem parentum et consanguineorum occisi, qui consanguinei et parentes aliquando propter potentiam homicidae . . . occisi injuriam praetermittunt. Ibid. str. 169. op. 103.

a ne samo, kao što prije, in subsidium, tad je prestalo „pravne istnienie pomsty“,⁵⁸ makar da se ona faktično još vršila u životu. Dugo je vremena odkup obstojao uz krvnu osvetu, a potisnuv ju kasnije (barem de jure), obstojaoše sám, pak nestoji tvrdnja, da je sa prestankom krvne osvete kao zakonskoga prava, nestalo i odkupa i akata pokajanja, pokore. Ta upravo ona pokora, što ju riše pisac na temelju českih i poljskih prava, jest takovim aktom pomirbe, pokajanja, a da ipak ne nalazimo u istodobnih vrelih pravne dopuštenosti krvne osvete.

2) Iza toga uvoda prelazi pisac na sám opis pokore i to prije svega kako se obavljala ona u Českoj i Moravskoj. Vreli, što mu služahu kod toga, navodi knjigu Tovačovsku i Drnovsku, zatim članke Brandla, imenito onaj, sadržan u uvodu njim izdane knjige Drnovske: odklady hlav str. LXXVIII—LXXXVII.; nadalje: pokora u njegovom glosaru,⁵⁹ ko što i posebnu razpravu ob ubojstvu, uvršćenu u časopisu „Matica Moravska“ od god. 1870.

Da je krvna osveta bila u porabi njekoé i u Českoj Moravskoj, o tom kod obćenitosti toga pojava ne može biti nikakove dvojbe. Nu iz ravna svjedočanstva poput onog u drugih pravih, ne pružaju nam česki pravni spomenici, pak stoga pisac navodi (str. 4.) nekoliko podataka, iz kojih se daje zaključiti na nekadanje gospodstvo krvne osvete, a najočevidniji dokaz tomu nalazi on u samom obredu pokore.⁶⁰ Kao najstariji sačuvali se primjer o nagodi stranaka, što ju sklopiše one u svrhu naplate glave navodi po Brandlu listinu od god. 1333., po kojoj su obranici opredielili krvarinu za osobe, usmrćene od ljudi opata velegradškoga.⁶¹ Isto takov primjer obavljene pokore, što ga navodi knjiga Tovačovska, sbio se po mnienju Brandlovu u 14. stóljeću. Opisav naime način, kako se obavljala pokora, knjiga Tovačovska veli: A to se jest státi muoselo pánu Ctiborovi Tovačovskému z Cimburka, řečenému Kazka, když bratra jeho pana Jaroše z Hvízdlic na Nemotické hrázi zabili.“⁶²

⁵⁸ Tako u germanskom pravu već usljed odredaba Karla Velikoga.

⁵⁹ Glossarium illustrans bohemicomoravicae historie fontes, Brünn 1876.

⁶⁰ Glede podataka o krvnoj osveti u Česko-Moravskoj sr. Jireček: Slovanské právo v Čechách a na Moravě I. str. 171. i II. str. 250. i sl.

⁶¹ Priobéuje ju Brandl u uvodu knjizi Drnovskoj sr. LXXX: . . . quod filii, uxores et filiae cum ceteris amicis ac eorum sucesoribus dominum abbatem et conventum vel ipsum monasterium Welegradense occasione interfectionis parentum vel amicorum suorum impetere de cetero non debeant vel quomodolibet fatigare, et racione dicisionis vel amicabilis compositionis predictae abbas et conventus de Welegrad orphanis, uxoribus et ceteris amicis XXXX marcas grossorum Pragensium . . . dederunt etc.

⁶² Knj. Tov. edit. Demuth str. 119.; knj. Drn. str. 102.

Pored svega toga ne bi bilo izpravno, veli pisac, držati, da se pokora pojavila u Česko Moravskoj tek u to doba, već joj je vjerojatan pojav jur koncem 13. stoljeća, jer Dalemil spominje o njoj kao stvari obće poznatoj.

Navodi sada pisac sam čin, kojim se obavljala pokora u Moravskoj, i to po knjizi Tovačovskoj, članku: o odkladíech hlav zabítých vedle práva země.⁶³ Valjalo bi bilo piscu ovdje, ako i ne označiti u kratko sam postupak u slučaju ubojstva, a ono barem iztaknuti, kada se je krivac podvrgao pokori. Inače bo moglo bi se misliti, da je postupak, kako ga riše pisac, bio obćenit, bezuvjetan za sve slučaje, a ipak tomu nije tako; pokori bo bijaše mjesta samo u slučaju izvansudbene nagode, dobrovoljne pomirbe, a i onda sačinjavala je pokora samo jednu sastavinu pomirbe. Sbude li se naime ubojstvo, to je ovisilo o volji rodbine pokojnikove, da li će se nagoditi sa krivcem i zadovoljiti opredieljenom svotom novca ili ne. Nije li se htjela upuštati u nagodu, ne mogaše je nitko na to siliti, i ona je mogla progoniti krivca redovitim sudbenim putem. To se izrično naglašuje u samih vrelih, kojimi se služi pisac. Tako veli knjiga Tovačovska: ... ale nejsú povinni přátelé bezděčně k smúvĕ přístúpiti proti vrahu přitele svého, leč s dobrou volí, a kterýž je pán k tomu nutie, křivda se přátelóm děje, nebo chtě-li hledĕti oni vraha svého právem, svobodu toho mají.⁶⁴ U knjizi pako Drnovskoj čita se: „Když jest kdo zabít, pán neb zeman neb měšťan a sedlák a přátelé se k tomu svolí, aby vrah jich přitele hlavu odkládal podlé práva, ač nejsou toho povinni učiniti, a nemají k tomu nuceni býti, než z své dobré vůle“.⁶⁵ Nadalje na drugom mjestu: „A pakli nechťi k odkladu ani k smluvĕ svoliti, mohú vrahovi pravem smrt učiniti, jakúž mu pravo najde“.⁶⁶

Isto tako moglo se sbiti, da nije moglo doći do izvansudbene nagode radi protimbe ubojice, koj je priznavao doduše sam čin, ali tvrdio da mu je pokojnik dao povoda, ter je tako u svadji ubijen, s toga nije voljan platiti krvarine ni podvrći se pokori. U takovom će slučaju takodjer suditi sud.⁶⁷ Ako se usuprot rodbina pokojnikova sklonula na nagodu, pomirbu, tad stranke odnosno obranici opredieljivahu iznos krvarine, što ju imade ubojica platiti. Krvarina ta iznosila je po samom zakonu za pana 500 grivana dobrih pražkih groša, 500 g. vojska, 500

⁶³ edit. Demuth str. 119., kođ Brandla čl. 210.

⁶⁴ str. 119. O odkladu hlavy zemanina.

⁶⁵ Kn. Drn. sir. 101 fol. 161.

⁶⁶ ibid. str. 102.

⁶⁷ V. Brandl: uvod knjizi Drnovskoj str. LXXXI.

zadušnica,⁶⁸ 50 komada sukna;⁶⁹ za ubijenoga zemana plaćalo se istimi predmeti, ali mjesto 500 posvuda je iznos 50, a mjesto 50 komada sukna davalo se 15; isto tako za seljaka u iznosu od 5, a sukna samo jedan komad. Plaćala se dakle osim svote novca povriedjenoj obitelji još opredieljena svota za crkvu i darovi za siromake. To je krvarina po samom zakonu, nu stranke su mogle medjusobnom nagodom ustanoviti druge iznose. Krivo s toga veli pisac (str. 5.), da „wysokość główsz-czynny nie powinna być niższą od pięciuset grzywien, itd.

Samo bo mjesto, što ga navodi pisac u prievodu, glasi u izvoru: Kdyžby se přihodilo a pán pána zabil, neb zemanú pána, a přišlo o hlavu smluvení, jakž ubrmané smluvie, — to jest při vuoli stran; a podle práva lehčejší smlúva nižšie muož býti než pět set hřiven⁷⁰ itd. — Isto tako druga mjesta pokazuju neizpravnost piščeve tvrđnje; tako kn. Tov. ibid.: „Ale když se mord stane, jakož ubrmané smlúvají, tak se odkladové ději; nadalje kn. Drnovska: Než což přijde na ubrmany a smlouvvy, může níže neb výše uloženo býti podlé vůle stran a jakž příčinu smrti znají.⁷¹

Osim plateža krvarine imao se ubojica podvréi pokori. Pokora ta ebavljase se u Moravskoj ovako: Bijaše li ubijen pan, tad je imalo ubojicu pratiti kod pokore 50 osoba, sam pako hodaše bosonog, razpletene kose, u košulji, bez pojasa noseć mač u naručju. Došav na grob ubijenoga, imao se leći preko groba licem prema zemlji, najbliži pako rodjak pokojnika uzeo bi mač, ter držeć ga, okrenuv šiljak napram dolje, medju plećima ubojice, pitaše ubojicu: „imadem li ja sada život tvoj u moći mojoj onako, ko što si ti imao onaj brata, rodjaka moga?“ Na to odvracaše ubojica: „imadeš, ali molim te u ime boga, pusti me na životu.“ Pitanje to i odgovor ponavljahu se tri puta, a napokon bi rodjak pokojnikov rekao ubojici: poklanjam ti život u ime božje.⁷² Za ubijenoga zemana obavljala se je pokora uz pratnju 25⁷³ osoba, a za seljaka uz pratnju petorice. — Plativ krvarinu i obaviv pokoru ubojica se iz-

⁶⁸ „pet sět kněži ke mšem“ kn. Tov.; „500 mši na oferu“. Drn.

⁶⁹ „sukna lanctuhu“ Tov.; sukna laciného Drn.

⁷⁰ Kn. Tov. str. 119.

⁷¹ str. 102.

⁷² na hrob sám padesátý má ku pokoře jiti, bosý a prostovlasý, v košilech, bez pásu a vrah meč v náruči nesa, a má na hrob križem lehnouti noseš dolů a zabitého přítel nejbližší má meč mezi jeho plecima koncem dolů držeti a třikrát se jeho optati: „již-li jsem tak mocen hrdla tvého, jakož ty byl mocen bratra neb přítele mého“? A když di po třikráte: již jsi, ali pro sim pro Bůh, živ mne“, tendy má ten říci: „nu již tě živim pro pana Boha“. Kn. Drn. str. 101. Slično kn. Tov.

⁷³ po knjizi Tovačovskoj (str. 119), dočim po kn. Drn. (str. 102.) 20 osoba.

mirivao s rodbinom pokojnikovom, ter ga ona nije mogla više progoniti: . . . a má (zabitého přítel) jemu odpustiti a vice nespominati toho účinku a ten vrah zase též tomu. A byvá ručeno za pokoj ode všech přátel z obou stran etc.⁷⁴ Nu ako je rodbina pokojnikova izgubila u njem pomoć, kakove joj u raznih potrebah trebalo, tad je morao ubojica jošte obreći, da će rodbini toj biti na pomoć svakom sgodom, ko što bi joj bio pokojnik . . . ale ten ve vsi pomoci jeho a potřebě, v čemž by bratr nebo přítel jeho přičiny jměl; a povinen jemu býti, všecko jemu učiniti a ve všem jemu přistáti tolikrát, kolikrát by jemu potřebi bylo, až do své smrti.⁷⁵

Ovako držim, imao je pisac razložiti propise moravskoga prava, koje jednostavno navodi u prievodu, nu odakle ne biva dovoljno jasan položaj pokore. Navev ustanove knjige Tovačovske i Drnovske o pokori, spominje pisac još dva primjera pokore, što ih iz sudbenih knjiga navede Brandl u spomenutom jur više puta uvodu knjizi Drnovskoj.

Jedan od tih primjera jest iz god. 1511, drugi iz god. 1517. Potonji ovaj zanimiv je imenito s toga, što svjedoči, kako su obranici opredieljili drugi iznos krvarine, nego li bi bio on po samom zakonu, naime: 50 kop gr. č., 30 mši. 15 funtu vosku k kostelu, dva postavu sukna na chudé itd.

Osim toga imade ubojica moliti rodbinu pokojnikovu za oprost sljedećimi riečmi: „mili pani, jakož jsem vám brata vašehu Krystofa zabil, čehož mi lito jest, protož vás prosim pro pana Boha, pro matku Boží, že mi to odpustite a ja vám toho, dokud jsem živ všem i s přátely svými zasluhovati chei“.⁷⁶

Progovoriv o pokori u Moravskoj, prelazi pisac na onu u Českoj. Način, kojim se obavljala pokora u Českoj, opisao je pisac već prije u spomenutom članku Themide poljske na temelju objelodanjenog Hankom ulomka iz rukopisa biblioteke Fürstenberžke, pak taj opis on sada jednostavno ponavlja.

Krivac podvrgava se i ovdje pokori praćen pratoci, i to dvanaestoricom. Te pratioce vodi on za sobom, svi nose svieće i svaki od njih imade dati jedan česki groš u ime zadušnica za pokojnika; hodati pako imadu u košuljah, razpletene kose, bez pojasa i bosonozi. Kad hoće stupiti na groblje, imadu biti suzdržani, a ubojica upitan: što želiš? na što on odgovara: želim da učinim pokoru za pokojnoga N., što sam ga bez krivnje ubio. Na to umah imade poći oko crkve, noseć goli mač, a ostali za njim, ter došav do groba pokojnikova, kleknuti nanj i po-

⁷⁴ Kn. Drn. cit.

⁷⁵ Kn. Tov. cit.

⁷⁶ Kn. Drn. str. LXXXI.

moliti se. Otac pako i mati ter ostala rodbina pokojnikova imadu sjediti na pragu crkvenom, a krivac, kleknuv pred njimi jednim koljenom imade reći: „buduće sam usmrtio miloga vašega sina bez krivnje, to činim evo skrušenu pokoru, pak vas i vašu rodbinu molim u ime boga, majke božje i svih svetih, da mi čin taj, kojim sgrieših proti dragomu bogu ko što i proti vam, milostivo oprostite“. Na to će dva prisežnika uzeti odanj mač, ter mu ga staviti nad šiju, on pako prigiblje glavu a otac mu govori: buduće si mi sina razstavio sa životom, pak za to činiš pokoru, to ti velim po prvi put u ime svoje i svih svojih rodjaka, da ti to bogom opraštamo. Po tom imadu poći opet oko crkve, kleknuti na grob pokojnikov i pomoliti se, a čim se vrata na prijašnje mjesto, imade ubojica košto i prije klečeć pod mačem, držanim nad njegovom šijom, moliti ponovno oprost, a otac mu odgovara, da mu po drugi put prašta. Iza toga obilaze treći put oko crkve, čine isto što i prije, a otac konačno u ime svoje i rodbine oprašta ubojici, pozivljuć ga ujedno, da se moli sinu božjemu, majci Mariji i njihovim svecem, neka bi se oni pomolili zanj kod boga, da mu i on oprost. Umah iza tih cerenomija polazi se u crkvu, a ubojica zajedno sa svojimi pratioci imade kleknuti pred oltar ter klečeć zapjevati: smiluj nam se gospodine itd., poslje toga pako početi: Sveti Večeslave itd. Pjevajuć to imadu poći oko oltara, za česa se služe zadušnice za pokojnikom, a svieće one imadu se kod tih zadušnica spaliti. —

Razmatranje pokore moravske i česke završuje pisac kratkom pripodobom jedne s drugom, pak iztiče (str. 8) razlike, koje se opažaju lako iz navedenoga opisa, napose, kako se priznaja krivnje i njezin oprost obavljaju u Moravskoj na grobu pokojnika, u Českoj pako pred crkvom, nalazećom se na groblju; nadalje kako poslje konačno danog oprosta u Českoj polaze stranke još u crkvu na zadušnice, ter tako čitava ta obava pokore u Českoj pretežito je crkvenog karaktera.

3) Sljedeći dio razprave posvećen je pokori u zemljah nekadanje Poljske i to prije svega u Mazovskoj, zatim u Veliko- i Malopoljskoj.

a) Tuži se razprava, da vrela mazovska ne opisuju pokore ni iz daleka onako potanko, kako to čine česka, ali zato sadržavaju ona obilnijih podataka o postepenom razvoju uredaba, tičućih se zločina ubojstva. Nu ko si želi stvoriti o tom jasan pojam, mora promatranje svoje osnivati poglavito na originalnih statutih 14. i polovice 15. vieka, a ne na sbirkah, sačinjenih početkom 16. stoljeća, jer ove pokazuju stare inštitute kadšto u izmijenjenoj slici, kao što n. pr. sbirka Goryńskova sama veli, da sadržaje Statuta Masoviae collecta et emendata. Pravom iztiče razprava, da se je pravo obzirom na zločin ubojstva razvijalo u Mazovskoj istim putem, kojim i u drugih predjelih Europe, što u ostalom ne izključuje nekih osobitosti.

Da je i u Mazovskoj dopuštena bila njekoć krvna osveta, zaključuje razprava imenito iz obreda pokore, jer kad ubojica, podvrgavajuć se pokori, predaje protivniku mač, a on mu ga stavlja na šiju i govori: sad ja mogu tebi učiniti isto, što si ti učinio mojemu rodjaku, tad sám najizrazitije priznaje pravo oduzetka mu života za počinjeno ubojstvo. Nu, neporičuć mi svakoga saveza pokore s krvnom osvetom naglasujemo samo toliko, da se pokori podvrgava evo krivac i u dobi, kad nije više pravno dopuštena krvna osveta; pak što on tom sgodom predaje život svoj u vlast protivnikovu onako, ko što se je u njegovoj vlasti nalazio život pokojnika, ne znači to, da povriedjena obitelj imade u istinu i sada pravo oduzeti mu život, već je to sada simboličnim aktom podpune skrušenosti i pokajanja stojeć prije u savezu sa sudbenim postupkom. U dokaz existenciji krvue osvete navodi pisac takodjer izraz wrožba, kao tehnički naziv krvne osvete, kojim se u vrelih zamienjuju latinski izrazi inimicitia i vindicta sanguinis.

Kako dugo rabila se u Mazovskoj krvna osveća, neda se svom točnosti opredieliti, nu to je stalno, te se rano već pomišljalo na sredstva, kojimi da se ograniči.

Prvim korakom u tom pogledu smatra pisac uredbu, polag koje imala se vršiti osveta tek nakon trokratnog proglasa ubojstva i imena ubojice na trgu. Upozoren proglasom mogao je ubojica lasno izbjeći osvete. Daljim sredstvom bijaše uredba nalažuća ubojici, da se umah nakon proglasa ubojstva udalji na godinu dana i šest nedjelja iz zemlje, ter samo tekom toga vremena i za granicama zemlje mogla se vršiti na njem osveta. Sve ga to u ostalom nije osiguravalo pred posljedicami njegova zločina, koje ga, ne bje li ubijen, čekahu, kad se vrati kući; s toga nastojahu krivei pomiriti se s rodbinom pokojnikovom, nudeć krvarinu za glavu pokojnikovu i podvrgavajuć se pokori. Iznos krvarine, ovisan prije od sporazumka stranaka, opredieli statut god. 1390 prema stališu ubijenoga, a uz platež krvarine imao se krivac podvrći pokori. Način, kojim se obavljala pokora, navodi pisac po statutu od god. 1390 za slučaj, ako je vitez ubio plemica. Krivac ima se staviti pred povriedjenika samotrinaesti, spustiv haljine do pojasa i držeć goli mač, ter tako moliti za oprost. Način taj opisuje i statut Ziemowita IV. od god. 1421 evo ovako: Si . . . miles interfecerit nobilem, debet solvere pro ipso quinquaginta sexagenas minus duabus, et veniam facere; scilicet vestimenta sua usque ad cingulum dimittens, et sic denudatus cum nudo gladio metredecimus . . . debet petere propter deum, ut sibi indulgeret: et tunc (ille dolens) offensam dimittere debet.⁷⁷

⁷⁷ Helcel: Starodawne prawa polskiego pomniki I. str. 287 čl. XXVII.

Da li je u slučaju, kad ubije „szlacheic“ szlacheica, ili vitez⁷⁸ viteza, činio krivac pokoru uz isto toliko osoba, toga, veli pisac, ne znamo. Nu navedeni statut Ziemowita IV. odredjuje isto takovu pokoru i za spomenute slučaje: Si . . . nobilis interfecerit nobilem, quadraginta octo sexagenas . . . solvere debet; et homagium, vulgariter pokora juxta consuetudinem antiquam pro contracta inimicitia, mettredecimus facere debebit.⁷⁹ Nadalje: Si vero miles militem interfecerit, viginti sexagenas persolvere tenetur et veniam, quod dicitur in vulgari pokora, secundum antiquam consuetudinem facere debebit.⁸⁰

Orisav u kratko razvoj mazovskoga prava glede zločina ubojstva, pobija pisac pod konac (str. 11—15) shvaćanje izraza wroźba, kakovo nalazi u Maciejowskoga i Dunina. Maciejowski uči, da su u slučaju počinjena ubojstva bacane kocke ter gatano o tom, da li je osumnjičenik u istinu počinio zločin. Posljedak te gatnje smatrao se objavom istine i njekom vrsti osude, koju sud potvrđivaše, pak osnivajuća se na tom osveta, odnosno, ako joj se krivac uklonio, osnivajući se na gatnji onoj progon iz zemlje, nazivaše se slavenski wróźba, a latinski laudum.⁸¹

Dunin,⁸² ne slažuć se stim tumačenjem tvrdi, da se je wróźba osnivala na tom, što se je ubojica nakon počinjena zločina morao udaljiti iz zemlje na godinu dana i šest nedjelja, pak tekar iza minuća wróźbe mogla je rodbina pokojnikova pozvati krivca na platež krvarine.

Nastala je po njegovom mnienju wróźba istodobno, kad je osveta zamienjena odkupom, a bijaše joj svrhom odstraniti ubojicu izpred očiju rodbine pokojnikove, dok se ne slegne razdraženost prvog utiska i ne utiša žedja za osvetom. Latinski nazivana je wróźba laudum, što svjedoči, da se nije razvila ona putem običaja, već je uvedena izričnom odredbom, usljed naglo nastale kakove potrebe, imenito izrične zabrane osvete. Poljski izraz wróźha značio je prvobitno isto, što latinski laudum, a ta okolnost može donjekar razjasniti i dobu postanka same uredbe; morala je nastati ona u dobi, kada su zaključci naroda spajani s raz-

⁷⁸ Władyka, miles commnis, qui non est nobilis, sed habet jus militale. Helcel cit. str. 286 čl. XXV.

⁷⁹ cit. čl. XXVI.

⁸⁰ ibid. čl. XXVIII.

⁸¹ „Ponieważ rzucano losy wróźąc o tym czy podejrzany o zbrodnią przewinił rzeczywiście, przeto wynik ich uważany za objaw prawdy ferował jakoby wyrok, który pochvalało czyli potwierdzało zebrane na sąd ziemiaństwo. Na wyroku więc tym gruntująca się zemsta, lub jeżeli schronił się przednią winowajca, oparte na niej wygnanie z kraju, wróźbą po słowiańsku a laudum po łacinie nazywała się“. Historya prawodawstw słowiańskich I. § 201.

⁸² Dawne mazowieckie prawo str. 200—202.

nimi religioznimi ceremonijami, napose gatnjom, kojom se imala izpitati volja bogova. Tekom vremena se međutim značenje wróžby promienilo, ter se u štatutu od god. 1421 nazivlje već *vindicta sanguinis*, t. j. kazna za proljevenu krv.

Oba shvaćanja zamienjuju izraz wrožba s onim wróžba, pak oba shvaćanja pobija pisac, boreć se imenito proti tomu, da bi wrožba bila njekoć isto, što *laudum*, uchwala. Pisac nastoji dokazati, da mazovska wrožba znači privatnu osvetu. Osniva on taj svoj nazor poglavito na okolnosti onoj, što se u štatutih od god. 1390 i 1421 latinski izrazi *inimicitia* i *vindicta sauguinis* izrazuju sa: wrožba; navodi nadalje u podkrepu svoje tvrdnje više mjesta iz vrela. Ali sve ono, što je tamo navedeno, ne osvjedočava nas podpuno, da wrožba u poljskom pravu pro-matrane dobe znači krvnu osvetu. Svi piscem navedeni izrazi ne protive se shvaćanju, po kom označuju oni kaznu⁸³ za ubojstvo; a da bi se ta kazna i u ovoj dobi prepuštala privatnikn, nije vjerojatno. Ne ima razloga, lučiti mazovsku wrožbu od vražde winodolskoga štatuta ter nije dokazano, da razlika medju jednom i drugom postoji u tom, što „*mazowiecki* wyraz zachował do końca pierwotne znaczenie pomsty prywatnej, a winodolski dalsze pochodne znaczenie, to jest kary, czyli pomsty publicznej i wymierzauéj przez władzę.“⁸⁴

b) Za ostale dielove nekadanje Poljske, osim mazovske, opazilo se tek nedavno, da je i u njih bila pokora u porabi. Prve viesti o njoj pružiše knjige sudbene iz XIV. i XV. stoljeća, pak ako ono, što je do-sele sabrano, i nije obilnim, imade pisac temeljite nade, da će se, čim više budu izpitivane sudbene knjige, tim više naći novih podataka. Kako svjedočanstva o pokori, što ih je sabrao pisac, nisu obilna brojem, navodi ih redom, i to ne po zemljah, već kronološki. Kao prvi primjer pokore navodi iz knjige krakovske od god. 1388 slučaj, gdje se stranke nagodiše o platež krvarine i obavu pokore. Uza taj spominje primjere iz godine 1394, 1398, 1402, 1418, 1435. Kako nam je vrelo, po kom je naveden primjer iz god. 1398 pri ruci, priobćujemo ga ovdje: *Nicolaus heres de Wanchadlow dictus Penanszek, ex concordia XX marcas pecunie monete currentis ad diem Sti. Nicolai infra duos annos proximos, pro capite patris Johannis, eidem Johanni Cabalca de Olpice obligavit se soluturum; si non solverit, tunc LX marcas tenebitur ad solvendum. Et ijdem concordiam huiusmodi sub vadio LX marcarum perpetualiter debent observare: dictusque Nicolaus eidem Johani pro capite patris*

⁸³ *Vindicta* znači i kaznu u obće, v. Gengler: *Germaniseke Rechtsdenkmäler*, glossar s. v. *vindicta*.

⁸⁴ str. 15.

veniam p o c o r a debet facere infra duos annos predictos, sub vadio eodem.⁸⁵

Navev pojedine primjere iztiče pisac, kako ni slučajji, u kojih se obavljaše pokora, nisu u svem isti, niti obred same obave. U njekih slučajjih podvrgava se krivac pokori ne plaćajuć cieloga, zakonom opredieljenoga iznosa krvarine. To tumači pisac potežkoćami, s kojimi bijaše skopčan platež ciele krvarine, pak se s toga stranke nagadjahu o ujoj, a sud je tomu pogodovao, sudeć tek, ako ne dodje do nagode. U drugih opet slučajjih plaćaše krivac cieleu krvarinu, a uza to se morao podvrći pokori „tak, jak to stanowiły prawa mazowieckie i jak biło w zwyeczaju na Morawach“.⁸⁶

Da je opazka ta glede Moravske kriva, sliedi iz onoga, što prije rekosmo o moravskoj pokori. Dočim moravska pravna vrela izrično naglašuju, da strauke mogu ugovoriti drugi iznos krvarine, nego li je onaj po samom zakonu, i da ih na pokoru ne može nitko siliti, to mazovska pravna vrela govore jednostavno: imade platiti toliku krvarinu i činiti pokoru. Nije doduše nemoguće, da i mazovsko pravo opredieljuje taj iznos tak kao subsidijarni, što će se platiti, nedodje li do nagode, ali i za taki slučaj nalaže se pokora, uzimlje ju dakle, čini se, oblast u svoje ruke.

Isto tako različiti bijahu obredi, uz koje se obavlja pokora. Sad se čini ona na sudu, sad u crkvi, sad opet, čini se, pred samom povriedjenom strankom. Broj osoba, što prate krivca kod pokore, sad je deset, sad dvanaest, sad opet dvadeset. Po opisu, sadržanom u knjizi poznanjskoj pod godinom 1335 krivac čineć pokoru, ko što i njegovi pratioci hodaju bosu, s golimi mačevi, pokleknuv pred povriedjenikom predaju mu mač i mole oprost.

Prispodabljajuć u kratko pokoru poljsku s onom u Českoj i Moravskoj, pisac ih proglašuje u obće sličnima, lučeć se jedino tim, što se pokora u Poljskoj ne obavlja pravilno na grobu ili pred crkvom, pak da joj stoga pripada karakter akta čisto civilnoga. Medjutim imade i za Poljsku primjera, gdje se obavlja pokora u crkvi, gdje krivac mora dati voska za svieće, obvezati se na hodočašća do svetih mjesta itd. Bilo bi s toga uputnije, da se je pisac osvrnuo na stvarnu razliku te uredbe, iztaknuo, kako je po mazovskom pravu pokora sastavinom samim zakonom nalagane kazne, dočim u Moravskoj i Českoj ona je činom izvansudbene pomirbe. To bi bilo vodilo pisca do promatranja pokore i drugdje, kod drugih naroda, barem umira kod južnih Slavena, o kom posve šuti.

⁸⁵ Wyciągi z najdawniejszych ksiąg sądowych ziemi krakowskiej u Helcla: Pomniki II. str 78. br 354.

⁸⁶ str. 17.

4) Nakon opisa pokore izražuje pisac značenje izraza vražda odnosno vražda u pravnih spomenicima južnih Slavena. Navodi prije svega iz Miklošićevih Monumenta serbica listinu kralja Stjepana Uroša I., tičući se odnošaja Dubrovčana u Srbiji, u kojoj da se rabi izraz vražda u dvojakom značenju: jednom značeć samo ubojstvo, drugda pako kaznu za ubojstvo. Da bi se osvjedočili o tom laglje i oni, kojim nije tako lako pristupno samo vrelo, bilo bi uputno od g. pisca, da je umah naveo ona mjesta, na koja se pozivlje. Mjesta ota glase:⁸⁷ „Ako li krv učini dètik, da ga poda gospodar; ako li ga ne poda, da plati gospodar vraždu, kako i Sasi plakjaju“. Drugo mjesto: „A pred kraljevstvo mi da idu za nevèru, za vraždu, za čeljadina“ itd. Pisac, dajuć ovdje izrazu vražda dvojako značenje sliedi Daničića: rječnik iz književnih starina srbskih s. v. vražda.

Nadalje se pozivlje na dodatke štatutu grada Šibenika, gdje da znači vražda krvnu osvetu. Pisac i opet ne navodi dotičnoga mjesta cielega, već samo mali ulomak, a ne imajući pri ruci samoga vrela, ne možemo izreći stalnoga suda. Medjutim isto čini se, mjesto navodi i Petranović u svojoj razpravi: o osveti, mirenju i vraždi⁸⁸ u drugom smislu, naime onom, u kom se vražda najviše rabi, značeć globu za ubojstvo. Možda se u istinu na dotičnom mjestu radi o borbi proti vraždi kao novčanoj globi za ubojstvo, ter nastojanju, da se zamieni ona smrtnom kaznom, kakovu borbu zasvjedočuje u Dubrovniku priobćeni Petranovićem izvadak iz listine od god. 1308.⁸⁹

Isto tako rabi se, veli pisac, u štatutu poljičkom izraz vražda ne samo u značenju kazne za ubojstvo, nego i u smislu krvne osvete. Ovo potonje ne stoji. Pisac u podkrepu svoje tvrdnje pozivlje se primjerice na čl. 38., koj glasi: „Ako li bi mankala dva ta-j uda, tada dva krat toliko; ako li tri, tada tri krat toliko; ako li četiri, tada četiri krat; ako li pet, tada pet krat; ako li sva šest, a čovik ne bi z toga-j umro, tada li tako-j po taj račun, a za to-j je to-j takoj uzakoneno na veće vražde, ere e gori i teži čoviku zao život, nego smrt, ka se ednom čoviku učini“. — Kako se može na temelju toga mjesta davati izrazu vražda značenje krvne osvete, nije lako razumljivo. Članak taj, prem se nalazi u posebnom naslovu,⁹⁰ ipak je samo nastavkom predjašnjega, 37. članka, koj odredjuje: „Ako li bi ko koga oklastio rukom, ter bi bio maganatan ednom rukom, ali nogom, ali tolikoe okom, svako edno tih nosi pò vražde, ča e libar 120“.

⁸⁷ V. takodjer Bogišić: Pisani zakoni na slavenskom jugu, str. 29.

⁸⁸ Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga VI. str. 17.

⁸⁹ cit. str. 10. op. 1.

⁹⁰ XIV. Od ran.

Za ozledu, koja imade posljedicom gubitak ruke, noge ili oka, plaća se dakle polovica vražde ili 120 libara (čl. 37); ako li bi pako manjkala dva takova uda, dvie ruke, dvie noge itd., tada dva puta toliko; ako li tri, tad tri puta itd., ako li svih šest, tad se opet plaća po istom računu, a to je „zato tako uzakonjeno na veće vražde: ere e gori i teži čoviku zao život, nego smrt, ka se ednom čoviku učini“.

Ne može biti o tom dvojbe, da se izraz vražda rabi ovdje lih u smislu kazne za nanesenu ozledu, ne pako u smislu privatne, a najmanje krvne osvete. U tom smislu rabi u ostalom poljički statut izraz vražda u obće. Dočim naime samo ubojstvo označuje imenom krv,⁹¹ to kaznu za krv nazivlje vraždom, a kako se luči mrtva krv i živa krv, tako se isto luči mrtva i živa vražda. Za mrtvu krv plaća se vražda u iznosu od 240 libara, naime „ako bi se tko s kim svadio, tere ubio edan drugoga“;⁹² živa vražda iznosi polovicu mrtve, t. j. 120 libara, a plaća se za njeke tjelesne ozlede, tako za one navedenih članaka 37 i 38, zatim: „ako bi tko plemenita čovika uhitio za vlase . . . tere vrgao nim na tle, rekši nezaimito ali prez takova podobna zloga uzroka; ako bi mu učinio takovu-j tu-j sramotu, dužan mu e živom vraždom, ča e libar 120.“⁹³ Počini li se umorstvo, ako ubije „tko koga zakonom ašašinskim, vola iz privarve, ali mu zasedši; ali ga ubio pri komu blagu, ali za koju korist, ali ga odro ubivši: tomu e zakon, da tu-j imaju poiti vraždi“⁹⁴ . . . Plaća tuj krivac dvojaku vraždu, kako to tumači čl. 65 odredjujuć „dvi vraždi“ za onoga, koj bi nekoga na putu razbojnički ne samo napao, nego „ubio na misti“.

Prema svemu tomu znači vražda poljičkoga statuta izključivo imovinsku kaznu, imenito kaznu za ubojstvo, a kao takova služi ona mjerilom, po kojem se odmjeruje kazna i za druge njeke povriede, imenito za teže tjelesne ozlede, dovadjane u tiesni savez sa samom krvi, tako da se kazne one prema razmjeru njezine kazne, kao pô itd. vražde, dočim se ubojstvo uz osobito otegoćujuće okolnosti kazni dvojakom vraždom. Kako je iznos vražde točno opredieljen, to se i u slučaju drugih nekih zločina veli jednostavno: plaća se vražda, t. j. onoliko, koliko za obično ubojstvo. Tako pristav, „ako se poreče i dostigne za kriva“, plaća mrtvom vraždom⁹⁵ mjesto prijašnje kazne, po kojoj su mu se imala izsjeći tri rebra.⁹⁶ Nadalje, bude li neko objedjen s tolike kradje „kako

⁹¹ Naslov XVI. XVII. čl. 150. 109 i dr.

⁹² čl. 55.

⁹³ čl. 62.

⁹⁴ čl. 56.

⁹⁵ čl. 127.

⁹⁶ čl. 126.

bi imala glava poiti“, pak se nadje objedjenik „prav“, imade se objeditelj izkupiti „punom vraždjom“. ⁹⁷ Isto tako silovatelj dužan je silovanoj ženi „mrtvom krvju“; ⁹⁸ ako li je pako „žena mužata ali divojka rukovana, tada e oni razbojnik dužan njoj ednom mrtvom krvju, a drugom mužu neje.“ ⁹⁹ Osim spomenutih imade i drugih mjesta gdje se rabi vražda, a posvuda u smislu kazne. ¹⁰⁰

Napokon se pisac od jugoslavenskih pravnih vrela za razjašnjaj izraza vražda služi štatutom budvanskim, gdje se veli: „Ordinemo, che se alcun homo facesse vendetta o vurasda, et avesse moglie, non si possa levar cosa nissuna della sua moglie per la vendetta“. ¹⁰¹ Tvrdnju piščevu da se izraz vražda rabi u smislu krvne osvete, podkrepljuje, čini se, navedeno mjesto najviše, prem nije posve sigurno, da li i ovdje znači vražda krvnu osvetu u tehničkom smislu, i da li se negovori ovdje ob ubojstvu, prvobitnom značenju vražde, ter izriče načelo, da za ubojstvo odgovara sam počinitelj; tim više, što se inače nigdje u celom štatutu ne govori ob ubojstvu. Vendetta znači doduše osvetu, ¹⁰² ali osvetu u obće, ne krvnu osvetu u pravom smislu, neprijateljstvo u obće, ¹⁰³ razmiricu, pak po tom može značiti i povriede nanešene u razmirici, a i ubojstvo, doduše i onakovo, kojemu je uzrokom prijašnja krv, ali i onakovo, koje je izazvano drugim čim, koje dakle nije počinjeno s krvne osvete.

Da vražda pretežito znači imovinsku kaznu, globu, vidi se iz onoga što dosele navedosmo, a svjedoči to i Lucić, veleć: „In criminalibus vero, quomodo judicium ferentur, in scripturis nulla memoria reperitur, tamen in homicidiis, vel membrorum mutilationibus consanguineos petere solitos fuisse compensationem pecuniariam pro sanguine, hancque petitionem et compositionem Vrasdam nominatam apparet“. ¹⁰⁴

U savezu s tim veli Du Cange: ¹⁰⁵ „Urasda Slavis dicitur compositio pecuniaria pro homicidio vel membrorum mutilatione“.

Kao rezultat iztraživanja rieči vražda u jugoslavenskih spomenicih veli pisac, da medju raznimi značenji toga izraza postoji neki kronološki red, pak da je prvobitno značio on ubojstvo, kasnije krvnu osvetu,

⁹⁷ čl. 159.

⁹⁸ čl. 219.

⁹⁹ čl. 220.

¹⁰⁰ Tako čl. 14. i m. dr.

¹⁰¹ čl. CLXXXI.

¹⁰² prem i kaznu, zadovoljštinu. Vid. Valentini: Gran Dizionario grammatico pratico; Rezasco: Dizionario del liguaggio italiano.

¹⁰³ Vid. Littré: Dictionnaire de la langue française.

¹⁰⁴ De regno Dalmatiae et Croatiae lib. VI. c. 1.

¹⁰⁵ Glossarium mediae et infimae latinitatis, editio Henschel.

a još kasnije kaznu, opredjeljivanu vladom na mjesto prijašnje osvete. To je nedvojbeno, da izrazu vražda pripada značenje ubojstva, nadalje značenje kazne, kao što je i drugdje bivalo, da se imenom samog zločina označivala i kazna udarana na zločin; ali nije sigurno po samih vrelih, da li se je tako nazivala i krvna osveta. Medjutim, dok se je ubojstvo, vražda, kaznilo osvetom, mogla se razumievati i ova pod vraždom; pravilom bilo je: vražda za vraždu t. j. krv za krv, ko što u obće i cielo ono stanje, izazvano vraždom u prvobitnom njezinom značenju, t. j. ubojstvom, moglo se označivati imenom samoga zločina vraždom; medju strankami nastajase uslied toga stanje vražbeno. Po Ljubiši znači vražda u obće svadju, prem i svečanost umira.¹⁰⁶ Miriti vraždu = miriti svadju.¹⁰⁷ Svadju medju dvijema obćinama radi medja i zemalja, ko što i sve povriede, nanešene u toj svadji jednom strankom drugoj, pripovjeda Ljubiša pod naslovom: vražda.¹⁰⁸ Isto tako na navedenih piscem mjestih iz pravnih vrela poljskoga prava, u kojih se rabi rieč vrožda, znači izraz taj što samo ubojstvo, što kaznu za ovo.

5. Posljednji dio razprave (str. 20—23) bavi se pitanjem: odakle obred česke i poljske pokore, i kaki položaj zauzimize ona medju sličnimi uredbami drugdje?

Naglasujuć, kako je u novoustrojenih družtvih zapadne Europe jedina crkva posjedovala uspješnih sredstava, da ublažuje, a konačno i odstrani divlje tadanje strasti, a u tu joj svrhu služili poznati canones poenitentiales: dovodi razprava našu pokoru u savez s javnom crkvenom pokorom.

Govori zatim o sličnih činih svečane pomirbe u zemljah german skih, ter i nje svodi na isto vrelo, a od njihova nasljedovanja nastala česka i poljska pokora (str. 23). Glede svega toga pisac je, sliedeć u bitnosti Frauenstäda,¹⁰⁹ vrlo kratak, ter udovoljuje samo onoga, komu je stvar poznata. Nadajuć se, da će naše čitatelje više zanimati poblizi opis predmeta, nego puki navod onoga, što nam u tom pogledu pruža pisac, priobćujemo po istom vrelu š njim pomirbu u pravu germarnskom i crkvenu pokoru nješto pitanje; a da bude slika podpunija, spomenuti ćemo umah i umir južnih Slavena.

a α) Osobito organizovanom bijaše pomirba u Flandriji, gdje nam se prikazuje ona sistematički uredjenom, jedinstvenom sudbenom razpravom. Nadležan za pomirbe bijaše viši činovnik (Ammann), komu bje dodieljen perovodja, da vodi protokol ob obavljenih pomirba; nadalje

¹⁰⁶ cit. str. 201.

¹⁰⁷ str. 201.

¹⁰⁸ str. 193. i sl.

¹⁰⁹ cit. poglavje V.

šest neporočnih gradjana, koji fungirahu kao posrednici ureda radi. Ni jedna pomirba nije se smiela sbiti bez znanja i dozvole nadležnoga činovnika, a svaka stranka imala je s drugom razpravljati po jednom od šestorice službenih posrednika. Poluči li se sporazumak ob uvjetih mira, tad opredieljivahu službeni posrednici dan i mjesto pomirnoga suda, pak ubavješćivahu o tom nadležnoga činovnika, koj davaše još prije ustanovljenoga roka sastaviti pomirbeni ugovor prema navodu posrednika. U opredieljeno vrieme imao se krivac svući u posebnoj u tu svrhu odaji, pak obukav dugu platnenu košulju dao bi si svezati obie ruke i stupaše tako bosonog i gologlav uz pratnju nadležnoga činovnika i dvojice posrednika u prostorije, gdje bijahu sakupljeni sudbeni perovodja i rodbina, ko što krivca tako i pokojnika, jedna i druga u ernini. Tuj valjalo je krivcu stati pred perovodjom u primjerenoj udaljenosti, obostrana pako rodbina postavila bi se u redove vis-à-vis. Na to stupaše perovodja u sredinu ter govoraše, pošto se je krivac bacio na koljena, najbližemu rodjaku pokojnika po prilici ovako: „Gle ovdje ovoga krivca! on kajuć se za svoje nedjelo moli u svoj skrušenosti u ime smrti, što ju je dragi naš gospodin bog pretrpio na križu za spas svih nas, da mu se oprostí smrt pokojnoga N. i da mu rodbina pokojnikova dađe znak svoga oprosta“. Pošto bi dan taj znak, vodi nadležni za pomirbu činovnik krivca pred spomenutoga rodjaka pokojnikova, pred kojim pada krivac ponovno na koljena; a perovodja opetuje dva puta prijašnji govor; po danom pako ponovno znaku, da se na molbu uzima obzir, ustaje krivac te ljubi spomenutoga rodjaka u usta ili lice. Nakon svršenih ceremonija daje činovnik čitati pomirni ugovor, stranke pako obvezuju se pod prisegom, da će ga obdržavati. Na to si pružaju one ruke, a činovnik proglašuje mir govoreć: „Čujte, čestiti vi muževi, što vam ovdje u ime milostivoga svoga vladara i našega grada navieštam. Proglašujem i nalažem mir medju vašom rodbinom, bilo sa-strane očeve, materine, bratove, sestrine, stričeve ili s koje mu drago druge strane. Kuda vjetar duva i oblaci kišu siplju, neka vlada medju vami mir. Zabranjujem, da jedan drugoga vriedja sborom ili tvorom, potajno ili javno, osobno ili po drugom kom. Uradite li protivno, biti ćete krivci povriede mira i pomirbe ter u ime našega vladara kažnjeni kaznami, koje po običaju snalaze narušitelje mira. Pozivam sve prisutne za svjedoke, da sam tako naložio i proglasio mir“.

Značajnim obilježjem flandrijske pomirbe jest tiesni njezin savez sa sudom. Poslušujući kod toga posrednici službeni su organi, vezani prisegom, ter o svojem djelovanju u svrhu pomirbe stranaka imadu umah izvjestiti sud, od koga dobivaju inštrukcije. Nadalje stranke se ne smiju bez službenih posrednika nagadjati, a čim je polučén sporazumak, uzimlje cieli posao sud u svoje ruke, ter ga nepušta do konačno učvršćenoga mira.

Drugačijom bijaše u mnogom pogledu pomirba u Njemačkoj.

Prije svega ne utiče ovdje oblast u pomirbu stranaka u onakovoj mjeri, kao što u Flandriji. Nije doduše ni u Njemačkoj pomirba oteta posve uplivu suda; sudac bo može, kad se dogodila u njegovom području svadja sbog ubojstva, pozvati preda se zavadjene stranke ter posredovati medju njimi; isto tako je u slučaju povedenog po zemaljskom sudu obtužnog postupka morao pokušati medju strankami pomirbu. Ali izuzev posljednji taj slučaj, nije postojala za nj nikakova dužnost, da se mieša iz vlastite inicijative u razpru stranaka pak da ju riešava. Isto tako nebijahu dužne ni stranke da se kod medjusobnog nagadjanja služe službenimi organi, ter mogahu posredstvom kojeg rodjaka ili inog dobrog prijatelja sklopiti nagodu. Privatna ota nagoda trebala je dakako ondje, gdje postojase obtužba ureda radi, privole sudbene, ali i ta se privola tražila poglavito u svrhu onu, da sud znade, da su se stranke po dobru naravnale i da ne bi postupao ureda radi proti krivecu.

Kao što dogovaranje stranaka, tako sa razlikovaše i sama obava pomirbe od one u Flandriji. Čin pomirbe nije onako jedinstven, razne sastavine pomirnog postupka ne sačinjavaju neprekidnog, organički uređenog čina, već su razstavljene prostorom i vremenom.

Još najviše jedinstva opaža se kod pomirbe, kakova bijaše u običaju u sjevernoj i zapadnoj Njemačkoj, a njezin tečaj bijaše u kratko sljedeći:

Pošto je polučen sporazumak medju strankami, opredjeljuje se dan kada će se obaviti obredi pomirbe. Na ustanovljeni dan poslije službe božje zaputile bi se stranke na otvoreni grob pokojnika, gdje bi se postavio najbliži rodjak pokojnikov i ostala mu rodbina, a njim naproti krivac sa svojimi rodjaci. Sad je imao krivac prositi protustranku tri puta oprost, moliti zatim „pater noster“ i „ave Maria“, na što mu vodja protivne stranke pružaše preko groba „mrtvu ruku“¹¹⁰ kao simbol pomirbe. Krivac, pustiv pruženu mu ruku pasti u zemlju ili noseć ju — po drugom običaju — na grob ter spustiv unj, plaćaaše protivniku prvi obrok pomirnine. Tim bijaše pomirba gotova. Stranke predlagahu sada, da se odredi kod suda posebna razprava, u kojoj će se razpravljati ob izpuni nagode, posljedicah pomirbe i njezinoj utvrdi, o ponašanju stranaka, kad se slučajno sastanu, ob ovlaštenosti primati pomirninu ko što i o pravnih posljedicah narušenoga mira.

Razprava počimaaše, nakon što su riešene obične početne formalnosti, tim, da je sudac tražio izjavu od povriedjene stranke, je da li je u istinu primila prvi obrok pomirnine. Ako upitana stranka to potvrdi,

¹¹⁰ ruku pokojnikovu, V. Frauenstädt cit. str. 97 op. 18.

tada moli stranka krivčeva odluku suda, što da je krivac novcem, koj je dao rodbini pokojnikovoj, stekao?

„Vječnu pomirbu i mir“ glasi odluka.

Na to se obraća sudac opet povriedjenoj stranci pitajué ju, da li je voljna zločincu taj mir zajamčiti? Odgovoriv stranka jestno traži umah od suda odluku o tom, kako da se dade to jamstvo.

Odluka: u porucih.

Pitanje: kolikimi poruci?

Odgovor: Sedmoricom. Četiri za očevu, tri za materinu stranu.

Pitanje: Kako se imadu oni (t. j. rodjaci pokojnikovi) zavjeriti?

Odluka: Pruživ ruke i prisegav, za rodjene, nerodjene, u obće sve rodjake na kopnu i na moru, da ée držati vječnu pomirbu i mir sa zločincem.

Na to daju izjave poruci, a sposobni za prisegu prisižu. Za nedoraslu i naknadno rodjenu djecu pokojnikovu ovdje polagahu prisegu tutori i bliži rodjaci, ondje opet ostavljalo se nedoraslim njihovo pravo netaknutim tako, da je nagoda vriedila samo za vrieme ter se zločinac po izminuću toga vremena imao napose naravnati sa djecom pokojnikovom.

Tim bi svršen jedan dio razprave, a nakon toga tražila se od suda daljna odluka o tom:

Kako se imade zločinac ponašati napram rodjakom pokojnikovim i kako dugo imade ih se kloniti?

Odluka: Imade ih izbjegavati godinu i jedan dan, pak ako bi došao u gostionu, gdje bi sjedili rodjaci pokojnikovi, imade popiti vrč piva i poći zatim svojim putem.

Pitanje: Nu ako bi se zločinac nalazio u gostioni, pak rodbina pokojnikova došla unutar, kako se imade onda ponašati?

Odluka: Tad imade on mirno sjediti, a rodjaci pokojnikovi, pošto su popili vrč piva, imadu se odstraniti.

Pitanje: No bude li zločinac pozvan na pir ili krstitke ili drugu kakovu gostbu, pak bi se i rodbina pokojnikova nalazila ondje, što mu je tada činiti?

Odluka: on mora poći na drugu stranu tako, da se medju njim i rodbinom pokojnika bude nalazio posrednik kod pomirbe (mediator, amicable compositor, arbitrator).

Pitanje: Kako se imadu stranke ponašati po izminuću jedne godine i dana?

Odluka: imadu se ponašati jedna prema drugoj kako se pristoji čestitim ljudem.

Iza kako je riešen i taj dio razprave o ponašanju stranaka, sliedi dalnji o razdiobi pomirnine, po prilici ovako:

Pitanje: Komu pripada krvarina?

Odluka: Najbližemu rođaku mužke loze.

Pitanje: Što se imade dati ženam?

Odluka: Ko je primio novac, imade dati ženi novu kesu i 6 feniga u njoj.¹¹¹

Napokon se razpravlja o posljedicah, sto imadu stići onoga, koji bi narušio mir, pak se pita dalje:

Ako kogodj od rodbine pokojnikove povriedi sborom ili tvorom tu pomirbu, što ju je protivna stranka kupila svojim novcem i svojom imovinom?

Odluka: Stavi li kogodj od rođaka pokojnikovih ruku na ubojicu, imade mu se odsjeći ruka; ogrieši li mu se o život, tad valja mirolomeca odvući na stratište, poleći ga na trbuh, izvući mu jezik kroz šiju i pričvrstiti kincem, zatim ga baciti na drugu stranu, rajsjeći u četiri diela i ove vrći na četiri kotača (kolesovati“.)

Nakon svega toga sastavlja sudac strankam na njihov trošak pomirnu izpravu.

β) Navodeć razne ote pomirbe ne možemo mimoći one, što je u običaju u nekih jugoslavenskih zemljah, s toga ćemo ju ovdje u kratko nacrtati.

Znademo, kako je čvrsto ukorjenjeno osvetno čuvstvo u Crnogori Boci kotorskoj, Hercegovini i drugih nekih susjednih predielih. Ni ondje, gdje se krivac podvrgava javnoj kazni, nije tim udovoljeno povriedjenoj rodbini, ona svejednako misli na zadovoljštinu putem osvete, kojom će odmazditi ako ne ubojici, a ono kojemu od njegove rodbine; s toga ova, da izbjegne pogibelji, nastoji se još uza to, što ubojicu snalazi javna kazna, pomiriti s povriedjenim rododm, ter mu mrtvoga platiti. Tako u zadarskom okružju, čim se sbude krv, ter krvnik zatvoren u tamnicu, to njegova rodbina poručuje rodbini mrtvoga, „da stoje na miru i da im pakosti ne čine, da su oni podložni miru i da im pošalju ljude, s kojima će se o miru dogovarati i za plaću glave pogadjati. Dok se god ne pomire, rođaci ubojice niti dolaze u crkvu ni u drugo mjesto, gdje bi se mogao naći kogod od rodbine ubijenoga, niti jedni s drugima govore. Badava se vlada starala svakako, da to zlo ukine“.¹¹²

Drugdje opet narodni sud, čim počini ko ubojstvo, prekine ubojici šljeme na kući, stavi zemlje pod krv (da se nerade), a njega sa ženom i djecom prožene u inozemstvo.¹¹³ Nu ni tom kaznom nije zadovoljena

¹¹¹ ibid. str. 27 op. 26.

¹¹² Sbornik običaja, odgovor na pitanje 295 iz Ko. Buk.

¹¹³ Tursku. Ljubiša cit. str. 219.

povriedjena obitelj, ona svejednako žedja za osvetom, ter će ubojica sa ženom i djecom biti siguran tek, ako mu povriedjenik oprost, koj je u tom pogledu često neumoljiv, ter ni prognanoj ženi ni nejakoj djeci ne dopušta povratak u domovinu.

Povriedjena rodbina ne pita za razlog, s koga je ubijen pokojnik nije li možda on zaslužio smrt; ona svejednako traži, da se osveti, ter će i s njom trebati pomirbe. Tako po Vrčeviću¹¹⁴ neki momak Milutin bio „ubezobrazio“ pak napastovaše svaku djevojku, i od njegova pogankluka došlo do toga, „da svaki svoju na uzicu ili pod ključ drži“. Nu Milutin stao je i krasti po selu brave, janjad, pčele, kokoši itd., a dobaviv od nekuda kožu medjedovu, navlačio bi ju svaku noć i strašio seljane, da lasnije krade i ne bi li kojoj djevojci obraz ošteti.

Kod takovog posla u medjedovoj koži bude jedne noći ubijen, a otac si ga sutradan odnese i pokopa bez popa i običnoga sprovoda. Uza sve to traži otac zadovoljštinu i moraju dobri ljudi gledati, da ga umire. Ponudu ubojice, da se s dobra naravnaju, odbijaše on veleć: „Lasno se tebi miriti i ljubiti, krvavi krvniče! tebi je punano, a meni prazno srce. Tvoja se kuća ne ugasi kao moja. Ti da imaš tri glave, ne bi mi mogao platiti jednu mojega sina, sivog sokola i momka pod krilima; ali me ljudi nagnaše, da se s tobom mirim, ako mi se i neće“.¹¹⁵

Za pomirbu brinu se pravilno poglavice dotičnoga mjesta, gdje se sbilo ubojstvo; oni nastoje, da sklone stranke na osnutak pomirnoga ugovora, pak ako su se one jur zaratile i neprestaju ubijati se medjusobno, prvom je brigom poglavice, da si stranke dadu ili uhvate vjeru, t. j. da sklope primirje, tekom koga će se onda pripravljati konačni mir. Nu i to se dogadja, da zaratjeni rodovi sami, pošto su si već poubijali više ljudi i poplienili imovinu, uvide napokon, onemogav jur, pogubnost toga rata ter odluče podvrći se sudu dobrih ljudi i pomiriti se.¹¹⁷

Prije svega radi se o tom, da se porodica pokojnikova nagovori na mir. U tu svrhu polazi sa strane krvnikove opredjeljeni broj ljudi put kuće ubijenoga u nedjeljni dan, da „ištu vjeru i mir“. Nu rodbina pokojnikova ne obazire se na njih niti im daje kakova odgovora. Sliedeće nedjelje skupi kuća krvnikova više družine i podju svi opet ter kucaju na vrata povriedjene kuće, ali uzalud, dok god ne budu dolazili tako 12 nedjelja bez prekida, i dok se ne navrši broj najmanje do 100 molitelja, koji posljednju nedjelju dodju svi zajedno pred kuću ubijenoga. Ovdje opet tuku na vrata i mole, da im se otvori, stojeć pred vratim, a svi go-

¹¹⁴ cit. sud dobrih ljudi o ubijstvu tobožnjeg medjeda, str. 47.

¹¹⁵ ibid. str. 48, 49.

¹¹⁶ Ljubiša str. 194.

loglavi. Domaćin. pošto ga tri puta okumiše bogom i svetim Jovanom i poslije još nekoliko „kićenja i nećkanja“ napokon usliša molbu. Po Popoviću¹¹⁷ dolazi pred kuću umirnika (t. j. povriedjenika, koj se ima umiriti) 12 žena sa dvanajstero djece u koljevkah; pred njimi stupa 12 starješina iz bratstva krvnikova. Umirnik izlazi iz kuće, a starješine mu dovikuju: „Primi 12 kumstva, spomeni se boga i svetoga Jovana i uzmi dobra, kakova hoćeš“. Mnogi je tvrd, te moraju molitelji dolaziti k njemu tri dana i tekar treći dan izjavljuje, da je voljan pomiriti se. „Dobro, ja pristajem na prodaju moga brata, pomiriti ću se s vami; ali mi morate dati 10 dukata kao jamstvo mira, a krv moju suditi će 24 mirotvorca, koje ću ja odabrati“.

Na to označuje umah, što će zahtievati za krv, pristupa k moliteljem i poljubi jedno diete u zibci, a ostali njegovi mužki rodjaci ljube ostalo jedanajstero djece, ter se molitelji vraćaju kući.

Pošto je tako nagovorena rodbina pokojnikova na mir, sastavlja se krvno kolo, t. j. mirovni sud sastojeć od dobrih ljudi ili kmetova kao mirotvoraca. Broj im je prema konkretnim okolnostim različit, obično 24, ali i manje, n. p. 12,¹¹⁸ i više, tako ih po Vrčeviću¹¹⁹ u nekome slučaju bilo 78. Kad se za krv nije jošte vršila krvna osveta, gdje je dakle mrtva glava samo na jednoj strani, tuj bira mirotvorce povriedjena obitelj, umirnik; ako su se pako stranke bile jur zaratile, ter je palo mrtvacu na jednoj i na drugoj strani, tada, kad dodju do mirenja, stavlja u krvno kolo svaka stranka polovicu mirotvoraca.¹²⁰

Liepih primjera o viećanju mirotvoraca pruža nam Vrčevićev niz pripoviedaka.

Saslušavaju oni stranke o sbilom se dogodjaju, a onda progovara više kmetova, pak pošto se složiše, proglašuju osudu. Osudom opredjeljuje se krvarina ili druga odšteta ili zadovoljština, što se imade dati povriedjenoj rodbini, a daje se ona ili umah ili kasnije na opredieljeni dan. Mrtva glava iznosi u nekih krajevih 12 krvi, svaka krv po 20 talira, dakle u svem 240 talira; nu krvnik plaća u istinu samo 200, jer 40 pripada mirotvorcem za trud, ali ih oni neuzimlju, već ostavljaju krvniku. da bi mu tako olakšali plaćanje. Drugdje se opet drži, „da je krv 1001 cekin, ili kako sada u praksi biva 101, ipak nitko toliko neuzimlje, nego obično okolo polovice ili dva diela te svote“.¹²¹ Po Popoviću¹²² traži umirnik umah, kad mole protivnici mir, u gotovom

¹¹⁷ cit. § 137.

¹¹⁸ Sbornik običaja, odgovor na pit. 295 iz H. K.

¹¹⁹ cit. 39 sr. takodjer str. 240.

¹²⁰ Ljubiša cit. str. 198.

¹²¹ Sbornik običaja str. 583.

¹²² na navedenom mjestu.

133 $\frac{1}{2}$ dukata, 1 $\frac{1}{2}$ piastra, i 1 $\frac{1}{2}$ pare. Po Ljubiši sudilo je u svadji medju Pastrovići i Spičani mrtvo kolo za krv ubijenoga djeteta 120 dukata, tuj bo mrtva glava iznosi 12 krvi, svaka po 10 dukata.¹²³

Čestoputa uztraži povriedjenik kakovu stvar, koja se nenalazi u vlastnosti krvnikovoj, n. pr. pušku, koju je vidio kod koga drugoga, pa krvnik plaća ma i dvostruko, da kupi dotičnu stvar. Imade li na svakoj strani uslied medjusobnog boja jednaki broj mrtvih, tad se pravilno prebija glava za glavu. „Prebismo krv, a glavu za glavu“, govore obično mirotvorci,¹²⁴ ili „osudismo kam tamo kam ovamo“,¹²⁵ imenito onda, kad se dogodio pokolj u množtvu, n. pr. kod svatbe, u crkvi itd.

Nakon proglasa osude ovdje plaća krvnik umah krvarinu, ili ako je ne ima, daje „zaklade“,¹²⁶ ondje opet preduzimlju se drugi čini pomirbe ter tek nakon njih plaća krvarina.¹²⁷

U svrhu čvršće utvrde mira i prijateljstva medju zavadjenimi prije rodovi sklapa se medju pripadnici jednih i drugih kumstvo i pobratimstvo, sad u većem sad u manjem broju prema okolnostim. Rodbina naime krvnikova donosi opredieljeni broj nekrštene djece u koljevkah, praćena isto tolikim brojem majka, ter polazi prema isto toliko mužkaraca rodbine pokojnikove, vićué svi jednoglasno: „Primi kume boga i svetoga Jovana!“ Isto tako opredieljeni broj rodjaka krvnikovih pristupa rodjakom pokojnikovim, te se tuj pobrate. Tako u poznatoj svadji medju Pastrovići i Spičani, u kojoj Spičani zaklaše Pastrovićem jedno diete više, nego izgubiše sa svoje strane mrtvih, odsudi mrtvo kolo, da ubojica imade dati Pastrovićem „dvanaest kumstva i dvostruko pobratimstva“,¹²⁸ pak prema tomu odabere se 12 Pastrovića, da kumuju donesenoj k pomirbi djeci, a 24 da se pobratime sa Spičani.¹²⁹

Tim bi uglavljen mir medju oba roda, a nakon toga moli sam krvnik oprost i pomirbu. U tu svrhu uzimlje on istu pušku, kojom je počinio ubojstvo, objesi ju o grlo, pak za jedno 50 sežanja pred najstarijim i najbližim rodjakom pokojnikovim početvoronoži se i tako pristupa k njemu, moleć ga za oprost. Ovaj mu polazi na pô puta u susret, skine mu s vrata pušku, podigne ga i cieliva u obraz, a krvnik prije poljubi njega u desno rame.¹³⁰ Drugdje opet obavlja krvnik tu

¹²³ Ljubiša cit. 205.

¹²⁴ Vrčević str. 72.

¹²⁵ ibid. str. 46, 241.

¹²⁶ Sbornik običaja str. 581.

¹²⁷ ibid. odgovor iz H. K., Ljubiša str. 205.

¹²⁸ Ljubiša str. 205.

¹²⁹ ibid. str. 207 Kumstvo i pobratimstvo obavlja se ovdje nakon pomirbe i s krvnikom, isto tako po Popoviću str. 89.

¹³⁰ Sbornik običaja cit. odgovor iz H. C. B.

pokoru ovako: s obješenom puškom polazi on četveronoške put povriedjenika, pak približiv mu se na nekoliko koraka, zaustavi se. Tad dobri ljudi počmu moliti povriedjenika: „Pristupi kume kumu, bog ti i sveti Jovan“! To biva tri puta. Tad povriedjenik pristupi krvniku ter mu se ssavim približi, a dobri ljudi kažu: To ti je sin i primi ga za sina“ (ako je mlađji od ubojice, tad: primi ga za brata“.) Onaj odgovara: „Kad ste našli, zemaljska sudio, po božjemu i zemaljskome zakonu, da mi je ovaj sin (ili brat), ja gai primam za sina u ime boga i svetoga Jovana“. Tad mu skine pušku s vrata, a krvnik njega poljubi najprije u nogu a poslje u skut, a zatim u ruku, našto ga ovaj uhvati za ruku, podigne i poljube se u lice.¹³¹

Po osudi stvorenoj u svadji medju Pastrovići i Spičani imali su Spičani dočekati 300 Pastrovića, a ubojica izaći preda nje puškom krvnicom o vratu. Prema tomu na opredieljeni dan prisprije u Spič 300 Pastrovića, oružanih i odjevenih, „kao da idu na svatbu, a ne na vraždu, a pred njima Janko, stric onoga djeteta, što ga Spičani zaklaše. Tek moba promoli u selo i doprije na pogled crkve, odvoji se od jedne rpe ljudstva okupljena na onoj prostranoj poljani, jedan čovjek raspasi, gologlav i razčupan, koji, hodeći na ruke i na noge, puškom krvnicom obješenom o vratu, uputi se k Janku, a po zanj dvanaest matera, svaka kolievkom na glavi, a u kolievkama po mužko dijete ni podojeno ni kršteno.

Hodeći tako po žapke, dodje ubica do Janka i reče mu: „Evo ti krvnika, ubi me i osveti pravu krv bratanićevu; da ti je moja smrt po sto puta prosta“. A ono dvanaest matera poviču iz svega glasa: Primi kume, Boga i svetoga Jovana! Umiljata vika onijeh ženskih glava, pomiješana vriskom i cilikom one gladne dječice, omeči i ražali Jankovo srce. Pregibi se, smakne ubici pušku krvnicu svrata, dohveti ga za objije ruke i podigne u dubak, pa mu reče: „Da si prost i blagoslovljen po sto puta! Uzimam te jutros i za dovijeka mjesti onoga, što si mi ubio“. Poljubi ga u čelo, a on njega u ruku. U tome zagrme od veselja hiljada pušaka s jedne i s druge strane, pa se mobe pomiješaju i stanu jeduo drugo celivati“.¹³² Ovdje dakle majke s nejakom djecom, kojoj će protivnici kumovati, prate krvnika i podupiru njegovu molbu, ko što po Popoviću polaze one umah prvi put k umirniku, da ga sklone na mir.

Nakon obavljene pomirbe i s krvnikom plaća se, gdje nije to već prije učinjeno, krvarina, a zatim biva gostba u krvnikovoj kući, ne njegove troškove, i to se zove t r p e z a o d v r a ž d e. Sa strane krvnikove prisustvuju toj gostbi svi njegovi rođjaci, a i drugi prijatelji i znanci,

¹³¹ ibid. str. 583.

¹³² Ljubiša str. 206, 207.

isto tako imadu tuj biti i mirotvorci (kmetovi). Svi oni, koji dolaze na tu trpezu, doprinose krvniku njeku pomoć, da mu nebi kuća s plateža krvarine posve propala. S druge strane dolaze svi rodjaci ubijenoga, čim više ih, tim veća slava, kadšto i do 150, nu obično oko 60. Osim gostbe daje krvnik svakomu od ovih još po jedau ubrusac ili evancigu u srebru.¹³³

Poslije darova i poslije objeda izljube se opet obie strane ter rastanu u ljubavi, kao da nije nikad ništa ni bilo.¹³⁴

Drugdje sjedaju stranke k stolu, nakon što je obavljeno kumstvo i pobratinstvo. Pošto se pilo nješto rakije i okusilo hrane, reći će umirnik: Vi mirotvorci, što sudjaste krv, pomirite tu krv, podpuno! Na to 24 mirotvorca izvade svaki svoje oružje iza pojasa i stave ga pred umirnika pitajuć ga, da li je umiren, a on odgovara, da je sve podpuno umireno. Zatim čita svećenik osudu. Po proglasu osude donosi se vino pred onoga, koj je primio krvarinu, a najstariji mirotvorac moli umirnika, da nješto od krvarine prikaže krvniku. Mnogi povraća cielu krvarinu; tako i kod pomirbe medju Pastrovići i Spičani reče umirnik: „ovo darivam bogu i svetom Jovanu“.¹³⁵

Pošto se daruju još oni, koji dvore kod stola, nadalje izkuplja založeno oružje 24 mirotvoraca i opet pita stranka umirnikove, jeda li je umirena za svukoliku krv, a ona to potvrdi, dolazi krvnik s nožicama i osudom u ruci. Na osudi visi na crvenoj svilenoj vrpei turska srebrna para, koju krvnik razdvaja nožicama, ter polovicu pridržaje on zajedno s osudom, a drugu polovicu umirnik.¹³⁶

Povrh svega toga dariva krvnik rodjake ubrusci ili srebrnimi evancigami i tim završuje pomirba, ter se stranke razilaze uz pucjavu pušaka. Umirnik došav kući daje svomu bratstvu onih 10 dukata, što ih je dobio kao jamstvo mira, krvnik ipakoostaje mu vazda poslušnim i pozivlje ga svakomu kumstvu, koje bi mu se u kući sbilo.¹³⁷

b) Pomirba se kod Germana i Slavena, u obće posvuda, gdje se pod uplivom energične djelatnosti same vlade nije razvio stalni sistem,

¹³³ bratsko mito u osudi medju Pastrovići i Spičani t. j. svakomu bratu ili bratučedu po 30 cekina, *ibid.* str. 205 op. 4.

¹³⁴ Tako odgovor na pit. 295 iz Hercegovine, Crnogore i Boke Kotorske.

¹³⁵ Ljubiša str. 207.

¹³⁶ O pomirbi medju Pastrovići i Spičani napisana bude osuda na dva lista, oba privezana na donjem kraju koncem, protaknutim kroz jednu mljetačku perperu, prošupljenu šilom na dva boka. Govornici obijuh stranaka dohvate svaki za jedan list, a glava kmetska prestriže nožicama perperu po pola ter tako listovi ostanu razdvojeni, kod svakog govornika po jedan „kao znak, da se vražda medju njima prekinula“. Ljubiša str. 206.

¹³⁷ Tako Popović *cit.* str. 80 slied

obavljala po lokalnih običajih; s toga bivaše ona u pojedinosti različitom, ali bitnost joj je posvuda ista.

Posvuda nalaze se bitne joj, ovdje više ondje manje razvite sastavine, kao: osnutak pomirnoga ugovora, prošnja za oprost i davanje oprosta uz veće ili manje ceremonije i napokon utvrda mira.

Materijalni sadržaj pomirnoga ugovora sastavljao prije svega malne posvuda opredjelba krvarine, koju opredjeljivahu stranke sporazumno ili pako dobri ljudi (obranici), sad u većem sad u manjem iznosu, nego li je onaj, što ga označivaše ovdje ondje samo postojeće pravo. Uz krvarinu opredjeljivaše se ujedno odšteta povriedjenoj obitelji, tako naknada troškova lječitbe, jer teške rane, imajuće posljedicom smrt, ubrajahu se u ubojstva; nadalje naknada troškova pogrebnih itd. Često se puta mjesto krvarine ili uza nju opredjeljivalo uzdržavanje udove ili djece pokojnikove. Krvno kolo, sudeć pokolj medju dvoje svatova, prebije mrtvace jedne strane za one strane druge, a onda odredi: „da svaka kuća od ciele kneževine ima dati o Ilinu dne po vagan žita i jednu torbicu krtole, da se razdieli onoj siročadi, koji su bez oca ostanuli i onim samoranim majkama“¹³⁸

Nadalje se nalagahu pomirnim ugovorom kriveu mnoge činitbe pretežito crkvenoga karaktera, kojim svim bijaše temeljna misao: spas duše pokojnikove ko sto i briga za oprost vlastita grieha. Spadaju ovamo razne imovinske namjene crkvam i samostanom, da se mole i služe mise za pokojnika, davanje voska, svieća, darovi namienjeni siromakom itd. Vrlo rado nalagahu se uprijašnje doba kriveu tegotna često hodočašća u Rim ili druga sveta mjesta pače éa u Jerusalem,¹³⁹ Povrh svih otih činitba imao se, kako spomenusmo, posvuda krivac više ili manje poniziti i pred samim povriedjenikom, ter ga moli za oprost. Pomirbe se, kako naglasismo prije, sklapahu sigurno već u najstarije doba. Nu makar da je pomirba bila i tada svečanim činom, to su cerenomije, uz koje se obavljahu promatrane nami ovdje pomirbe, sigurno novijega poriekla, nego li sama pomirba. Teško bi se dao bio prvobitno sklonuti ubojica, da se podvrgne svim onim ponizujućim ga činom kasnije pomirbe, pak da na onaj, za nj pogrđan način moli obitelj pokojnikovu za oprost. Obredi oni kasnije pokore nastadoše bez dvojbe pod uplivom crkvenim. Već u najstarijih knjigah pokornicah (libri poenitentiales) nalazi se ustanova, po kojoj klerik, počiniv ubojstvo, imade 10 godina u progonstvu činiti na propisani način pokoru. Vrativ se po obavljenoj pokori u domovinu, imade rodbinu pokojnikovu moliti za oprost, a roditeljem njegovim, ako jošte živu, ponuditi poslušnost poput djeteta ve-

¹³⁸ Vrčević cit. str. 47.

¹³⁹ O svem tom Frauenstädt cit str. 146--147.

leć: „Voljan sam biti vašim sinom, i što zahtievate od mene, to ću učiniti“. Uzteže li se krivac to učiniti, tad se imade za vazda prognati iz domovine i potucati potut Kaina svietom. Prietaja ota za slučaj, kad ne bi krivac htio spomenutim načinom moliti oprosta, svjedoči, da se je takovoj ponizi pred povriedjenom obitelji teško podvrgavao prvobitno i sam klerik. Još slabijim pako uspjehom bila bi mogla u početku tražiti crkva takovu poniz od ostalog pučanstva, pak knjige pokornice ni ne nalažu svjetovnjakom iste u tom pogledu dužnosti, kakovu kleru. Tek pošto je ojačao upliv crkve i ona posjedovala dovoljno snage za provedbu svojih načela, pripravljeno bude tlo za prihvat temeljne ideje, na kojoj se osnivaše molba za oprost, naime ideje moralne zadovoljštine i pokajanja za počinjeno nepravo. Nerazvitost kaznenoga prava, koja prepuštaše mnogo toga privatnomu povriedjeniku, potičaše crkvu, da postupa proti zločincem javnim kaznama, kako je za sam kler odavna već bila razvila strogu disciplinu. Buduć je pako ta njezina djelatnost služila nadopunjkom nerazvitomu svjetovnomu pravu kaznenomu, podupirahu ju i sami kraljevi. Biskupi ili njihovi arhidjakoni imadjahu svake godine po biskupiji obdržavati sinodalne skupštine, sudove gdje se iztraživahu prijavljeni zločini. Kazne izricahu se po načelih knjiga pokornica, a sastojahu bez razlike stališa i čina često u višegodišnjih, pače i doživotnih trapnjah. Tako je n. p. za hotomičnog ubojicu postojala u području trevirske crkve sljedeća pokora:

Četrdeset dana, odkad mu je nametnuta pokora, ne smije zločinac stupiti u crkvu niti tekom toga vremena s ikim drugovati, pače ni sa vlastitom ženom ne. Hranom imade mu biti sol, kruh i voda, a niko ne smije uživati hrane, koje se dotaknula zlotvorova ruka ili usta. Bosonog i u strunjači imade doći, jer voziti ili jašiti nije mu dopušteno, ter odložiti oružje. Pred vrati crkve imade tekom cieloga vremena oplakivati svoj grieh ter se ne maknuti smjesta. Po izminuću 40 dana imade se oprati, obući odielo i obuću, ostrići si kosu i postiti cielu jednu godinu. Niti vina niti medice ne smije uživati tekom toga vremena, isto tako ne mesa, sira ni mastnih riba, pak samo na svečane dane ili na dugom kojem putu, pred neprijateljem ili u slučaju bolesti, dopušten mu je jedan od tih užitaka, ako dade denar za siromake ili nahrani trojicu siromaka. Po izminuću te godine dobiva od biskupa poljubac mira i oprosta, ter smije opet stupiti u crkvu, ali još sljedeće dvie godine traje post, samo u nješto u blažoj mjeri, a za sljedeće četiri godine propisuje mu crkveno pravilo, da se imade 40 dana pred uzkrsom, božićem i Ivanjem uzdržavati od vina, piva, sira i mastnih riba. Tek pošto je minulo tih sedam godina, smije se opet vratiti stolu gospodnjemu.

Sličnu kaznu propisivahu kapitulari franačkih kraljeva i štatuti koncila wormska od god. 869. Ubojica, izagnan iz crkvene zajednice

imade prije i poslije službe božje, u vreći i povaljen u pepelu ležati pred crkvenimi vratima ter prolazeće mimo prositi, da se mole za nj. Živiti imade samo od kruha i vode, ne služiti se oružjem, ne voziti se ni jašiti, već hodati pješke sve dotle, dok ga biskup ne udostoji poljubcem mira, odnosno dok mu ne oprostí kazne. Na isti način podvrgavahu se pokori crkvenoj i oni ubojice koji ubjegoše u koj duhovni asil, ili koji budu pomilovani ko što i oni, koji se nagodiše s povriedjenom stran- kom, plativ krvarinu.

Crkvene ote pokore, kojim se je morao podvrgavati krivac pod ina- kom ekskomunikacijom, lahko su ga mogle učiniti pristupnim nazoru, da je dužnosti vjernoga kršćanina, da uz boga moli oprost i u onih, kojim je svojim činom nanio težku tugu. Moguće je s toga, da se pod tim religioznim uplivom rano već razvio običaj, moliti rodbinu ubijenoga za oprost, ma da se forma pomirbe kasnijega srednjega vieka ne može smatrati neposrednim djelom crkve. Inštitucija bo javnih crkvenih po- kora, cvatuće imenito u 7. i 8. stoljeću, stala se je u sliedećih razpadati, dok i ne propane, ter se sada javna crkvena pokora nalagala samo zlo- čincem proti crkvi i religiji, dočim je prije crkva polazila sa stanovišta, da se svako očito nedjelo imade kazniti javnom crkvenom pokorom.

Nu prem je sama crkva napustila prijašnji princip javne pokore za sve zločine, to je dugotrajna crkvena pokora prijašnjih viekova mogla uzbuditi u društvu misao, da je pravnom dužnosti usmrtitelja, ter se podvrgne javnoj pokori i ponizi. Kako je pako crkvena pokora proti ubo- jici bivala se redjom, tako su sada same stranke i obranici činili po- mirbu ovisnu od toga, da se krivac podvrgne kazni, sličnoj javnoj pokori i po vanjskoj svojoj formi i po temeljnoj misli; kazna dakle ne- crkvena zaodjevana je crkvenom odorom. Primjerom u tu svrhu služila je *harmiscara ecclesiastica*, crkvena imitacija pogrđne one i ponizujuće kazne, kojom vladari običavahu kazniti težke zločine, poči- njene proti blagostanju države, i koja se nazivaše *harmiscara*.¹⁴⁰ Bijaše to sramotna kazna, sastojeća u tom, da je kažnjenik morao obav- ljati ili podnositi porugljive njeke čine, stoga se veli često: „portare opprobrium, quod Harmiscara vulgariter appellatur“.¹⁴¹ Onaj naime,

¹⁴⁰ *Armiscara, harmscara, harniscara, haranscara, harneschar, aliscara, hascaria, hacheria, hachia* itd. v. du-Cange s. v. *harmiscara* = *gravior multa, quae a principe viris praesertim militaribus, atque adeo magnatibus irrogari solebat*. Bila je u srednjem vieku to t. z. vitežka kazna, a spominje se već rano. Tako L. Langob. Loth. I. c. 43. *De his qui a misso dominico ammoniti obedire noluerint, ut bannum nostrum wadiare cogantur et per fidejussorem ad palatium venire jubeantur, ut tunc nos decernemus, utrum nobis placuerit: (an ille) aut illum bannum persolvat, aut aliam harmiscaram sustineat*“. Zöpf. III § 129 a. op. 90.

¹⁴¹ Du-Cange cit. str. 628.

komu je bila naložena harmiscara, morao je doći pred vladara u posebnom porugljivom odielu, noseć na vratu ili na leđjih znak nametnute mu kazne ili poruge, kao uže, goli mač, sedlo, psa itd. ter tako hodati stanovitim prostorom. Isto tako je onaj, komu je biskupom radi ubojstva ili inog kojeg zločina proti kleru odnosno crkvi nametnuta bila harmiscara, morao svake nedjelje i svakoga sveca, kad zvone zvona na misu, putovati od jedne crkve biskupije do druge, bosonog, obučen u košulju od najprostijega kobra, noseć u ruci šibke od metle ili svieće. U slučaju nagode radi ubojstva klerika crkva se služila istimi kaznami, a krivca je kod njegovih obhoda pratilo pravilno više drugih osoba.

Sličnost medju tom harmiscara ecclesiastica i cerenomijami, uz koje se obavljale kod naših pomirba prošnja za oprost i davao sam oprost, očevidna je, ter su bez dvojbe pokorničke one procesije, kako se rabljahu u crkvi, služile primjerom razvoju onog običaja kod pomirbe, da krivac uz pratnju stanovitog broja osoba, od kojih svaka imade nositi po svieću, putuje na grob pvkojnikov i ondje moli u njegove rodbine oprost. Kako su pak pokorničke procesije napuštane u crkvi, tako izilažahu iz porabe i kod pomirbe, ali svečana prošnja za oprost uzdržala se i kasnije kao sastavina pomirbe.

Sve ote razne vrsti pokajanja, prošnje za oprost i pomirenja nalaze, kako pravom primjećuje Hube (str. 23), svoj zarod u javnoj pokori. Crkva potakla je misao njihovog postanka, vremene pako i mjestne okolnosti ter posebni običaji narodni stvoriše im razne forme.

Vraćajući se tako opet k ocienjivanoj razpravi, spominjemo jošte, kako pisac iztiče, da je česka i poljska pokora nastala valjda od nasljeđovanja germanskih uredaba i to pojavila se ona, čini se, prije u Českoj, ter odavle uplivala na razvoj one u Poljskoj.

Napokon naglasuje, kako su si u bitnosti sve te razne pomirbe srodne i ista im svrha. Razlika medju njimi sastoji glavno u tom, što jedne sadržavaju i obvezu na činitbe, kojimi bi se imao pribaviti duši pokojnikovoj vječni pokoj, a samomu krivcu oprost i bogom, dočim je drugim poglavito do toga, da se uzpostavi i zajamči mir i prijateljstvo medju strankami.

Ocjenu malene, ali u literaturi slavenskoga prava glede toga predmeta svakako najbolje nazpravice zaključujemo uz iskrenu želju, da za služnoga pisca uzprkos liepoj jur starosti prati dugotrajna još čiloća, ter nam bude mogao razjasniti ne samo dvojbe, što postoje još uvijek glede poljske pokore, nego nas nadariti i drugim zaslužnima poput dosadanjih radnjami, ter rako utirati i drugim pokazivati put, kojim se jedinim dade postići djelo, što ga je zasnovao svojom historijom slavenskoga prava Maciejowski.¹⁴²

¹⁴² Kad je ova ocjena bila jur napisana, dodje mi ruku:

Pawiński Adolf: O pojednaniu w za bójstwie według dawnego prawa polskiego. Warszawa. Nakład redakcyi biblioteki umiejętności prawných. 1885 str. 123. Razprava, koja svojom potpunosti nadkrijuje Hubeovu glede poljskoga prava, sastoji od VIII dielova i dodataka. Prvi dio sačinjava uvod, koj počinje pisac poetičkom prisposobom medju proljetnim licem alpskih dolina i početnim razvojem državnoga života. Kao što se tamo uz zelene poljane i bijelo s bujnog cvieća drveće vidjaju i snježne drage, tako imade i ovdje uz razvitije forme društvenoga i političkoga života i onakovih, koje se nalaze još u povelju i koje nedolikuju razvitoj državi, ko što snježne one drage nedolikuju proljetnom licu prediela. Imade područja, u koja siže državna vlast vrlo kasno i gdje stiže ona gospodstvo nakon duge i težke borbe, poput proljetnoga u alpskih dolinah sunca, gdje mu polazi za rukom raztapljati snieg tek pošto se uzpelo visoko nad površinu zemlje. Medju takove uredbe, koje se najdulje opiru državnoj vlasti, spadaju neki odnosaji iz područja kaznenoga prava, imenito odmazda za ubojstvo, krvna osveta, koja „powstaje na szerokiéj zasadzie odvetu“, a „pravo odvetu“ reguluje prvobitno odnošaje rodova, najstarije ote forme ljudskoga društva. Na višem mmedjutim stepenu udružbe ljudske nastoji se krvnu osvetu ograničiti, zamieniti naknadom gubitka, pretrpljena smrću. Govori zatim pisac, kako je krvna osveta u početku pravnoga razvoja gospodovala posvuda i dugo se još u državnom životu držala; kako nas studij toga predmeta upoznae s postepenim razvojem kažnjivosti „czynu przestępnego“, doprinosi do spoznaje društvenoga života dotične dobe, imenito epoke predržavne. Pak ako su slična iztraživanja bacila toliko svietla na društveni razvoj naroda germanskih, koji imadu svoga Cezara i Tacita, a uza to i drugih raznih vrela, koli više potrebita su ona za prošlost poljsku, koje prve sigurne viesti dosižu jedva konac 10. vieka, a pravni spomenici tek XIII. i XIV. stoljeće, ter upravo radi toga ubožtva poljske prošlosti vrela mora se nauka poljska koristiti rezultati komparativne etnologije.

Spomenuv, što su u tom pogledu učinili Hube, Maciejowski i Dunin, pisac nas upoznae s postankom svoje razprave. Proučavajući mnogo godina sudbene knjige XIV. XV. i XVI. stoljeća, brižno je kupio sve, što se odnosi na krvnu osvetu, vraždu i pokoru, ter učinio u tom pogledu izvadaka iz nekoliko stotina knjiga. Sabrani njim podatei nisu sbirkom tek slučajnom, nastalom usljed „szczęśliwego trafu“, već su plodom sistematičkoga i marljivoga iztraživanja. Počinju ona koncem XIV. stoljeća pak idu tamo do polovice XVI, kad se stadoše uvadjati njeke promjene. Nu niti unutar ote dobe nije razpravi namjerom potanka i sistematična nauka ob ubojstvu i raznih mu vrstih uz kazneni postupak u tom slučaju, već joj je do toga, da iztakne samo one okolnosti, koje prikazuju „etnolično-pravnu“ stranu predmeta. Spomenuti će stoga krvnu osvetu, razjasniti značenje vrozbe i pokore, progovoriti o krvarini, zatim o sredstvih, kojimi se uzela služiti državna vlast kao kaznom za zločin ubojstva; u obće naglašivati će poglavito najkarakternija obilježja predmeta, kakovim je imenito nagadjanje u slučaju ubojstva, pomirba. Prema tomu II. dio (str. 9—14) govori o krvnoj osveti, ne baveć se toliko njom kao takovom, već izpitujuć joj tragove u Poljskoj. Naglasuje, da odnošaji „politično-pravni“ društva poljskoga u XIV. stoljeću ne dopuštahu pripoznaje krvne osvete, ter najvažniji pravni spomenik ove dobe, statut vislički ko što i mnogobrojna diplomata ne govore o njoj ništa. Jedino u mazovskom pravu misli joj pisac nalaziti tragova; ali ni ono, što

navodi u tu svrhu, ne dokazuje, da bi krvna osveta bila pravno dopuštena u ovoj dobi.

Predmetom III. diela razprave (str. 14—23) jesu: walki rodów z powodu zabójstwa czyli tak zwane wroźdy. Medjutim ote borbe izazivahu i druge okolnosti, ne samo ubojstvo. Na koncu iztiče pisac značenje wroźde, pod kojom izpravno razumieva svadju, razmiricu, imiciticia, kao što i mi gore naglasismo.

Dio IV. (str. 24—27) govori o pregovorih, vodjenih u svrhu primirja i konačne pomirbe, ter navodi nekoliko primjera takovim pregovorom iz poljskoga prava, imenito onim, što ih vode posrednici, mediatores, arbitri, amicabiles compositores, amici, nazivani poljski „jednaczami“, „przyjaćiołmi“.

Sljedeći, V. dio (str. 28—49) bavi se uvjeti pomirbe a sastoji od trijuh točaka. Točka 1 (str. 28—33) promatra odkup novčani, krvarinu, koju smatra najbitnijim uvjetom pomirbe. Ispitujuć njezinu količinu u Poljskoj i sravnjavajuć s tadanjimi ekonomičkimi odnošaji. dolazi do uvjerenja, da je krvarina ota bila dosta visoka, s toga „karą dotkliwą i stanowi tém sauém środek odstraszący oraz wędzidło dość twarde na namiętności czy teźna popędy i uczucia pomsty krwawej“. Pisac imade medjutim pred očima poglavito krvarinu, što ju opredieljivaše samo pravo, a manje onu, koja imenito spada u njegovu razpravu, opredeljivanu naime strankami u slučaju izvansudbene nagode. Ko u slučajn redowitog sudbenog postupka nije mogao platiti zakonom odredjene krvarine, podvrgavao se javnoj kazni; nu nije li ubojica u slučaju dobrovoljnog mirenja stranaka mogao platiti zakonske krvarine, zadovoljavao se povriedjenik bez dvojbe i manjim iznosom, a mogao je povrieditelja i „darmo puścić“, nije dakle platež krvarine bio svagda bezuvjetnom prepostavom pomirbe. — Točka 2. (str. 33—48) najvčea je ovoga diela, a predmetom joj: javna priznaja krivnje i molba za oprost ili pokora. Prem je krvarina bila najbitnijim uvjetom pomirbe, nije se ipak stvar tako važna, ko što je neprijateljstvo medju rodovi radi ubojstva, mogla poravnati samo materijaluom odštetom, već je trebalo očitoga onoga znaka pomirbe, trebalo je, da krivac položi oružje pred povriedjenikom i da se preda u njegove ruke, kako to slično biva i u slučaju međunarodnoga rata, gdje se takodjer ne zadovoljava samo vojnim plienom. Priznavajuć i pisac živalj crkveni i kod poljske pokore on ga ne smatra ipak bitnim, već joj vrelo nazrieva indje, ranije nego je kršćanstvo u Poljskoj. Zarod pokori nalazi on u prastarom, predkršćanskom običaju mirenja, sklapanja mira medju strankami nakon dugotrajne borbe ili nakon počinjenoga ubojstva, da se izbjegne borbi. Već tada obavljalo se oto mirenje uz stanovite forme, pak se tako i kod kasnije pomirbe rabe razne forme i simboli, kao goli mač, smiernost ona krivca na koljenih, predaja mača onomu, komu se pokorava. To je živalj svjetovni, on sačinjava jezgru i kasnije pokore, nanj uciepila je kasnije crkva svoje sadjenice, ter su se mladice crkvene razlasle bujno poput slaka oko vitka stabla i zastrle mal ne podpuno ono, što sačinjavaše glavno počelo (str. 37). Pisac navodi više primjera poljske pokore iz dobe od konca XIV. do XVI. stoljeća, ter svaki primjer promatra napose i nastoji iztaknuti, što je tamo svjetovnog što li crkvenoga živilja. — Mi takodjer naglasismo gore, da se forma pomirbe srednjega vieka nemože smatrati neposrednim djelom crkve, ali svakako je primjer javnih penitencija uplivao na obrede, uz koje se obavlja pokora. O načinu pomirbe u najstarijoj, predržavnoj, predkršćanskoj dobi, napose o načinu prošnje za oprost, ne znamo mi, imenito za

Poljsku, ništa. Prošnje za oprost bilo je svakako i tada, a pokornost krivca povrijeđeniku sadržana bijaše već u zavjeri na prijateljstvo i platežu odštete, teško pako da bi se jedna i druga obavljala bila već onda poput kasnije pokore. Iz davne one dobe potiče pomirba samo kao takova, a pokora kao njezina posebna sastavina kasnijega je poriekla. — Točka 3. ovoga diela (str. 48—49) govori nekoliko rieči o sredstvih, kojima se osiguravalo točno obdržavanje pomirnoga ugovora, ko što su globe i druge kazne.

Pawiński iztražuje u ovom promatranom dielu poljsku pokoru поближе nego li je to, u koliko ja znadem, učinjeno drugdje, pak šteta, da ne naglašuje tom sgodom odnošaj pokore napram kazni, što ju odredjivaše sám zakon za ubojstvo, da li se i onda podvrgavao ubojica pokori.

Dio VI. (str. 50—59) promatra napose uredbu mazovskoga prava, koja se nazivaše „wroźba“. Pisac dokazuje, da mazovska wroźba znači isto, što u ostaloj Poljskoj wroźda, naime razmiricu neprijateljstvo. No u Mazovskoj, kako znademo, morao se ubojica nakon trokratnog proglosa ubojstva udaljiti iz zemlje na godiuu dana i šest nedjelja, pak se i taj progon, komu bijaše svrhom, da se preprieči wroźba, nazivao takodjer wroźba, a način, kako je došlo do toga, označuje pisac поближе.

Dio VII. (str. 60—67) spominje izčežavanje starih uredaba polovicom XVI. vieka ter nastojanje državne vlasti, da zločin ubojstva podvrgne izključivo javnoj kazni, da stane na put mnogim onim ubojstvom, u koju svrhu povisi krvarinu na 120 grivana i uvede kaznu zatvora. Pisac naglašuje tom sgodom ujedno tadanje socijalno stanje u obće ter dolazi do zaključka, da su sva ona nastojanja bila slaba uspjeha, idea državna u borbi sa starimi običaji u tom pogledu bezsilnom.

Posljednji, VIII dio (str. 68—63) sačinjava zaključak, „wnioski ogólne“. Pruživ nam kratki pregled onoga, o čem razpravljahu prijašnji dielovi, naglasuje pisac, da se unatoč mnogim podatkom ne može izreći točan u svakom pogledu sud o pomirbi poljskoj u slučaju ubojstva. Pomoć u tom pogledu pružaju komparativna iztraživanja. Osvrćuć se u kratko na rezultate otih iztraživanja, spominje slične uredbe kod susjednih naroda napose u Českoj, Moravskoj i kod Germana, pak iztiče posve izpravno, da pomirba ne sačinjava ništa posebnoga u Poljskoj, već je pojavom obćenitim svim narodom, budući samo „cześcią tych kształtów, które na pewnym stopniu uspołecznienia stanowią taką fazę naturalną, jak ząbkowanie u dzieci lub dojrzewanie płciowe u chłopców i dziewcząt“ (str. 70).

Iza razprave same sliede dodatči (str. 75—123), sadržavajući izvadke iz pravnih vrela, tičuće se svih pitanja, o kojih se govorilo u razpravi. Izvadci oti iz teško pristupnih nam vrela znatno povećavaju vriednost razprave.

D o d a t a k.

O predmetu, kojim se bavi dosele promatrana Hubeova razprava, pisalo se i kod nas, imenito u Radu jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Uz spomenutu jur gore¹ razpravu Petranovićevu, na koju ćemo se osvrnuti još kasnije, spada ovamo napose:

Dr. P a v a o M u h i ć: „o razvoju pravnih idea u obće i napose u području prava kaznenoga“. Čitano u sjednici filozofičko-pravoslavna razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 29. veljače 1868. (Rad jugosl. akad. zn. i umj. knjiga V. str. 1—29.²)

Prema samomu naslovu bilo bi se nadati, da će pisac razlagati, kako se nuždnim načinom radja u duhu ljudskom pravna idea, u kakovom se nalazi ona odnošaju napram ostalim etičkim ideam ter inim

¹ V. opazku 88.

² Bilo bi vrijedno ocjeniti u obće dosadnji rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti na polju prava. Kako akademija, označujući pojedine struke svoje djelatnosti, naglasuje kod pravoslavja „osobiti obzir na povjest prava kod Jugoslavena“ (čl. 3. pravila), kreće se dosadnji njezin pravoslavni rad poglavito na polju pravne povjesti, prem ni ovdje nije obilat. Osim izdanja nekoliko pravnih vrela, česa nam osobito i prije svega treba, imade i razprava, tičući se što vanjske što nutarnje pravne povjesti. Ne samo razprave pisane pravnicima, nego i one nepravnikama, napose historikama, spadaju često ovamo. Imenito neumorni predsjednik akademije dr. Rački svojim kritičkim radnjama siže često u područje pravne povjesti. Tako u jednoj od najnovijih svojih razprava: „Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća“ (Rad knj. LXX.) izpituje stališke odnošaje u Hrvatskoj za dobe narodne dinastije, služeć se sdušno svim, što nam pružaju u tom pogledu vrela, naročito liepa njegovaa: *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*. Osvrćuć se na društvene odnošaje u drugih državah germanskoga i slavenskoga svieta, nastoji protumačiti postanak stališa u Hrvatskoj, pak što mu to ne polazi za rukom na način, koj bi mogao udovoljiti, nije nikakovo čudo za onoga, komu su poznate poteškoće, skopčane s otim pitanjem. I mi moramo u tom pogledu priznati, da znademo samo što je postalo, ali teško ćemo saznati, kako je postalo. Gdje koja tvrdnja, koja ne ima jurističkoga opravdanja, lako se podkrala piscu kao nepravniku. Dopuste li nam u ostalom poslovi, osvrnuti ćemo se na dosadnji rad jugoslav. akademije na polju prava drugom sgodom potanje, čineć to ovdje samo glede Muhićeve i Petranovićeve razprave, kako stoje one u savezu s onim, o čem je bio dosele govor.

elementom društvenoga života; napose pako da će na temelju komparacije kaznenopravnih ustanova raznih naroda prikazati razvoj pravnih idea u području kaznenoga prava. Da vidimo, u koliko se ota, na samom naslovu osnovana nada obistinjuje! Prije svega valja opaziti, da pisac razpravlja postavljeno si pitanje bez pravoga sistema, bez svake razredbe gradiva. Uza sve to mogu se lučiti u razpravi dva diela, koja u ostalom naglasuje i sam naslov. U prvom dielu nastoji pisac poglavito oko toga, da označi postanak države, pojam prava u obće, zakon pravni i zakon moralni, taj bi se dakle dio mogao nazvati pravnofilozofskim. U drugom dielu manje se bavi pisac samimi ideami, nego pozitivnimi kaznenopravnimi propisi pojedinih naroda, ne brinuć se često za same principe, već se zadovoljujuć u mnogom nekritičkim gomilanjem pravnih vrela; dio taj može se nazvati pravnopovjestnim. Drugi ovaj dio nas ovdje poglavito zanima, nu spomenuti ćemo glavne misli i prvoga diela.

I.

1. Počinje pisac, da nam prikaže postanak države. Sliedi on u tom pogledu Ewersa³, koj u ostalom nije kanio pisati o postanku države u obće. Neka mjesta iz Ewersa uzeta su doslovce, drugdje čini samo izvadak; pa ipak pisac nigdje ne citira Ewersa!

Iztaknuv, da već u najstarijih vremenih, do kojih dopire luč povjesti, nalazimo „društva, koja se obično države zovu“ (str. 1), pisu je nutarnji ustroj tih država irelevantan, pak naglasuje ono, u čem se sve slažu — što je dakle obćenitim, karakterističkim obilježjem — „da su pojedini njihovi članovi podvrženi fizičkoj sili, koju nad njimi vrši ili samo društvo, ili pojedina koja fizička ili moralna osobnost“. Uči nadalje: „U početku sduružuju se potomci zajedničkog praotca, patriarhe, u tješnji savez radi uzajamne sigurnosti i obrane proti neprijatelju, t. j. svakomu, koj u njihovo pleme nespada. Države, koje se kašnje razvijati počmu, nisu drugo no sduženje pojedinih, prije slobodnih i neodvisnih rodova, ili velikih porodica pod zajedničkim poglavicom, kao vladarom,

Nu to ne bijahu države i vladari u obliku današnjega vremena; zajednički poglavica, premda si je već nadjeo ime kralja, kneza, rex basileus itd., ne bijaše ipak drugo nego vođja u ratu i vrhovni sudac u razprah, koje se porode medju plemeni, i dielitelj ošastne ili novostečene imovine. Starješinam pojedinih porodica ostala je prijašnja vlast netaknuta, a porodice skoro u svemu neodvisne, što nije spadalo na zajedničku obranu; one su vršile sudbenu vlast medju svojimi, dielile porodičko dobro u smislu i duhu postojećih običaja, a svaki je član šticeen

³ Das älteste Recht der Russen. Dorpat u. Hamburg 1826.

samobranom, koju su one još dugo poslije ustrojenja država neograničeno vršile⁴.

Kako se vidi, pisac se ovdje manje obazire na samu ideu, kojom bi se prema naslovu imao baviti, negovori o nutarnjem razlogu postanka države, a glede vanjskog načina postanka, za koj se, baš već se samom idejom, ima pravo manje brinuti, zadovoljuje se rekav, da države nastaju sdruženjem pojedinih rodova. Nu i ono, što veli o toj prvobitnoj državi nemože se smatrati dovoljnim. Napose uz onakovu samostalnost pojedinih porodica teško će biti ošastnina, koje sigurno ne spadaju na „zajedničku obranu“; nadalje ne stoji obćenito tvrdnja ona, da se porodice dugo još poslje „ustrojenja država“ služe neograničeno samobranom.⁵

U toj državi nije bilo zakona u smislu našega vremena, za nj najstariji jezici ne imaju ni imena, ter su se n. pr. najstarije ustanove sjevernih Slavena nazivale: ustav, sud, pravda.⁶

„U prvo doba nisu ni potrebni formalni zakoni; vladari, zajednički poglavice plemenâ, obavljaju svoje vladalačke poslove i vladaju svojom državom, kao što pojedine starješine svojom kućom ili porodicom.⁷ Mjesto

⁴ Ovako i Ewers cit. Einleitung str. 1. 2. Ursprünglich schliesen sich überall die Nackommen eines gemeinschaftlichen Stammvaters enge an einander, zum gegenseitigen Schutz gegen alle Fremde, das ist: gegen alle, die nicht zu ihrem Stamme gehören... Staaten, die sich dann späterhin zu entwickeln beginnen, sind nichts als Vereine der einzelnen, vorher freien Geschlechter oder grossen Familien unter einem gemeinschaftlichen Oberhaupt. Man darf aber dabei keinesweges an Staaten oder Fürsten denken, wie die unserer Zeit. Das gemeinschaftliche Oberhaupt in jenen allmählig entstehenden Staaten, obgleich es schon von Anfang an den Regierer- und Herrscher-Namen führte (Βασιλεύς, Rex, Knjaz), mochte doch ursprünglich nichts mehr, als Führer im Kriege, oberster Richter bei Streitigkeiten, und Vertheiler aller erledigten oder neu erworbenen Besitzungen sein. Die Stamm-Häupter behielten noch lange Zeit einen grossen Theil ihrer früheren Macht. Die Familien fuhren fort, ein unter sich geschlossenes Ganze zu bilden, richteten sich unter einander, vertheilten ihr Gut unter einander, und schützten sich einander durch die, in der frühesten Periode aller Staaten lange Zeit gesetzlich erlaubte Selbsthülfe

⁵ Zašto je pisac ostavio ovdje svoje vrelo, Ewersa? Veli se tamo posve korektno, da su se obitelji štitele „durch die in der frühesten Periode aller Staaten lange Zeit gesetzlich erlaubte Selbsthülfe“, što ipak nije isto s pišćevom neograničenom samobranom.

⁶ Ono, što govori pisac o zakonih (str. 2), ima takodjer i Ewers str. 5 op. 3. Poraba međjutim drugih izraza ne svjedoči još, da se nije poznavao ni pojam zakona; moglo je biti zakona, ako i neoznačivanih tim imenom, a ono po samom pojmu, kao što n. p. ruski sudovi, ustavi pravde bijahu u istinu zakoni.

⁷ Ewers ne identifikuje tako jako prvobitne države s porodicom; on veli, da vladari vladaju svojom državom etwa auf gleiche Weise, wie der Häuptling eines Geschlechtes seine Familie und sein Haus (cit. str. 5).

zakona ima nekih obćenitih pravila. Veći dio tih pravila teče iz naravi društvene zajednice, n. p. da jedan drugoga ne bije, ne plieni, ne ubija, ili inače zlostavlja, pače da jedan drugomu u svakoj nuždi i prigodi bratsku ruku pruža. Ove zakone uči zdravi um, te se uzimlje, da ih svaki razborit čovjek poznaje; ako bi ih ipak koj član povriedio, znao ga je poglavica svojom rieči i svojim ugledom navesti na pravi put; drugi dio onih pravila sadržava njeke obćenite ustanove,⁸ n. p. kako se imade dieliti zajednička imovina, nova stečevina, kako treba urediti zajedničku obranu, oboružanje i osobna prava pripadajuća pojedinim starješinama, koji su vladaru neposredno podređeni. Sve se ovo osniva na medjusobnom sporazumku, riedko na zakonu; pa je zato valjanost tih naredaba odvisna od volje vladareve, (prem se osniva na medjusobnom sprorazumku i premje moć vladarova onako neznatna, kako ju prikazuje pisac!) i kao što bi sada mislili, nestalna i nesigurna“.⁹

2. Tek sada, pošto je pisac progovorio ovako o svojoj državi, stavlja si pitanje: kako su se počele razvijati već u najstarije doba pravne ideje? Pisac medjutim ne kani u tom pogledu razvijati „potanko i obširno“ znanstvena pojma prava, „jer po različitosti filosofičkih sustava različiti su i pojmovi, ili bolje rekuć, definicije prava“; citira Cicerona, po kom „penitus ex intima philosophia haurienda juris disciplina“ (str. 3), pak će u tu svrhu progovoriti nješto o slobodi čovjeka. Ne označujuć slobode same po sebi niti iztičuć glavne joj formalne vrsti, slobodu ćudorednu i pravnu; ne praveć nadalje razlike medju slobodom ćudorednom i psihičkom: pisac se bavi samo nutarnjom slobodom čovjeka. Glede nauke o nutarnjoj slobodi uzorom bijaše piscu Rotteck¹⁰, koga u ostalom spominje samo jednom, i to nuzgredno. Rottecka, premda nestoji svojim djelom u znanstvenom pogledu na osobitoj visini — „ne

⁸ To je zbilja preobćenito! Prema tomu prvi dio pravila, tekuć iz naravi društvene zajednice, niti nije obćenit, prem je rečeno, da mjesto zakona imade u toj državi samo nekih obćenitih pravila.

⁹ Sve ovo povadio je pisac iz Ewersa, koj imade ovdje pred očima rod, pak što govori on o rodu, to tvrdi naš pisac i za svoju državu. I Ewers uči, da mjesto zakona postoje tamo „allgemeine Regeln und Vorschriften, deren Kraft . . . lediglich vom Hausvater ausgeht, auf seinem Willen und seiner Einsicht beruht. Von diesen allgemeinen Regeln fließt ein grosser Theil schon von selbst aus der Natur des gemeinschaftlichen Zusammenlebens, . . . Ein anderer Theil jener allgemeinen Vorschriften geht von dem Willen des Familien-Hauptes aus . . . dočim po Muhiću taj dio sadržava njeke obćenite ustanove. Sr. Ewers str. 5, 6. Isto tako ono, što uči dalje pisac o razlozih, s kojih su „naredbe i zavedenja“, ustrojena u primitivnih „sduženjih“, i „sigurne bile i dugotrajne“, slab je izvadak iz Ewersa str. 7. 8.

¹⁰ Lehrbuch des Vernunftrechts und der Staatswissenschaften. Sv. I. § III. Ovdje se citira drugo popravljeno izdanje od god. 1847.

budući ni spekulativnim filozofom, niti čineć glede pojedinih pravnih disciplina znatnih samostalnih iztraživanja, prihvaćajuć mnoge nauke onako, kako ih je našao u poznatih mu djelih drugih pisaca¹¹ — mnogo su u svoje vrijeme rabili, zato nebi se moglo zamjeriti ni našem piscu da je valjano protumačio nauku Rotteckovu o nutarnjoj slobodi.¹² Ali mjesto toga on, ūzev gdješto doslovce, čini drugdje nesmyslene izvadke ter se zapliće u nemila protuslovja. On uči: „Umstvujući o naravi čovječjoj tvrdili su neki mudraci, da čovjek ne ima nutarnje slobode, ako razlozi njegove odluke, da što radi ili propusti, leže u vanjskih uplivih, ako ga samoljublje ili čuvstvenost, sensualitas, na to potiče — jer u tom slučaju je povod, koj mu voljom kreće, sasvim izvan njega. Samo onaj je slobodan, koj se bezuvjetno pokorava zakonu uma, i taj zakon u svakoj prigodi kao vrhovno pravilo svojega djelovanja sledi i štuje. Ova nauka ne može zadovoljiti misaonu čovjeku, na temelju njezinu ne ima moralne ubrojivosti, imputacije, jer ako čovjek ne radi slobodno i svojevoljno, kad unatoč zakonu uma sledi nagone čuvstvenosti, t. j. pohote svoje tjelesne naravi, kako mu se može ubrojiti u grieh, što je bez slobode, dakle nehotice sagriješio“ (str. 3, 4).¹³

Zabaciv tako nauku, po kojoj nutarnja sloboda pripada samo onomu koj sledi zakone uma, priobćuje nam pisac sliedeć Rottecka, kako on shvaća nutarnju slobodu. Rekav, da se čovjek „može slobodno odlučiti,

¹¹ Mohl Rob: die Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I. str. 135. 136.

¹² Pristašom ote nauke mi nikako nismo, nu njezinom se osnovanosti ovdje naravno ne bavimo, već nas zanima ona samo u toliko, u koliko ju sledi naš pisac.

¹³ Rotteck veli: „Der Mensch, also sagt allernächst die Kantische Schule, so lang er blos durch Selbstliebe, d. h. durch Gefühle der Lust oder Unlust, überhaupt durch einen Gegenstand des Begehrungsvermögen zum Handeln (Thun oder Unterlassen) bestimmt wird, ist nicht frei. Der Bestimmungsgrund seines Willens liegt alsdann nur in den äussern Eindrücken, und es findet keine wahre Selbstbestimmung statt. Die letzte kann nur gedacht werden als eine aus der innersten Natur unseres Selbst, unabhängig von aller Erfahrung oder äusseren Eindrücken, hervorgehende Bestimmung, d. heist blos als reine Vernunftmässigkeit. Nur, wer der Vernunft gehorcht, nur wer allein durch die Form der Handlung, wornach sie — abgesehen von irgend einem empirischen Zweck oder Gegenstand des Begehrungsvermögens — als einer rein vernünftigen Gesetzgebung entsprechend erscheint, bestimmt wird, gibt sich selbst das Gesetz des Handels und ist also frei. — So scharfsinnig diese Lehre ist, so befriedigt sie doch den Zweifler nich. Die moralische Zurechnung findet darin keine Begründung. Denn wenn ich nicht frei handle, so oft ich, einem Vernunftgebot zuwider, der Sinnlichkeit gehorche, wie kann man mir zurechnen, was ich dergestalt ohne Freiheit verbrach?“ str. 5, 6.

bio pod uplivom čuvstvenosti ili pod vladom umnog zakona, jedno i drugo da leži u njegovoj naravi“, tvrdi on, da čovjek i onda, „ako ga potiče neodoljiva sila, dolazeća od predmeta vanjskih, ipak radi po nutarnjem nagonu i samovoljno, (!) tražeć naime ugodnost, ili bježeć od neugodnosti i boli tjelesne. Da mu ne bi moguće bilo svladati nagona čuvstvene naravi, onda bi bio bez svake krivnje, kao i bez svake moralne zasluge, ako bi se zakonu uma pokoriti morao iz neodoljive nužde“.

Neodoljivost dakle izključuje krivnju i zaslugu, t. j. izključuje slobodu, a ipak onaj koga potiče neodoljiva sila, dolazeća od vanjskih predmeta, radi po nutarnjem nagonu i samovoljno, dakle slobodno! Kako se to slaže? Rotteck ne govori na dotičnom mjestu o neodoljivoj sili, već veli: . . . auch wenn der Reiz äusserer Gegenstände mich bestimmt, handle ich gleichwohl nach einem innern Antrieb, d. h. nach der mir selbst eigenen Lust oder Unlust, ohne welche die Aussendinge für mich keine Bedeutung oder Werth hätten.¹⁴

Nadalje je pisac izpustio ono na što Rotteck polaže upravo glavnu važnost, da označi razliku medju slobodom i neslobodom, naglasujuć kao odlučnu okolnost onu, je da li je odluka volje uzsljedila pod uplivom njeke neobnosti, nužde ili ne. „Also nicht in dem Umstand, ob mein Wille von aussen oder von innen bestimmt wird, liegt der Unterschied der Freicheit von Nichtfreicheit, sondern darin, ob solche Bestimmung mit Nothwendigkeit oder nicht mit Nothwendigkeit stattfindet“.¹⁵

Nakon otih premisa označuje pisac sám pojam nutarnje slobode ovako: „Nutarnja sloboda čovječja sastoji se u subjektivnoj mogućnosti, da sliedi zakone uma ili da ih povriedi“ (str 4).¹⁶

Naglasiv, kako je „teško dokučiti a još teže dokazati, da li čovjek tu slobodnu volju ima“, nastavlja: „Ako je čovjek slobodan, nije mu bog podieliti mogao te slobode, da ju istodobno drugim zakonom neograniči, taj zakon mora si sam čovjek stvoriti, slobodom ga voljom priznati, te mu se podvrći, on je po svojoj naravi podredjen zakonom fizičnoga i moralnoga svieta, i odatle potiču sve težkoće i prepone, koje

¹⁴ str. 6.

¹⁵ ibid.

¹⁶ Rotteck veli: Hiernach liegt nicht in der Beobachtung des moralischen Gesetzes das Wesen der geforderten Freicheit, sondern in der subjektiven Möglichkeit der Beobachtung oder Nichtbeobachtung, d. h. also in dem, meiner selbsteigenen Willkür zuzuschreibenden, Bestimmtwerden durch eine oder die andere Gesetzgebung. in meiner als frei gedachter Wahl des Guten oder des Bösen.

se pokazuju u odgajanju pojedinih osoba i celoga roda čovječjeg. Umom svojim nadkriljuje on sve ostale stvorove ovoga svijeta, i u tom poznaje svoju prednost i visoko svoje dostojanstvo“.

Meni se nečini ovo jasnim. Vidi se toliko, da bi se nutarnja sloboda imala ograničiti nekim drugim zakonom, pak mjesto da kaže jasno, koji je to zakon, okoliša pisac kojekuda, izpušta iz mjesta Rotteckova, odakle to uzeo, ono, što je glavno, pak ostaje tako nerazumljivim. Rotteck govori jasno: „Wenn der Mensch frei ist, so konnte die ewige Vernunft (der weltregierende Gott) ihm solche Freiheit (Losgebundenheit von den Gesetzen der Natur, oder die Macht, nach Willkür den Naturzwecken auch zuwider zu handeln) nicht anders ertheilen, als in so fern ein anderes Gesetz seine Willkür beschränke. Dieses andere Gesetz, um den freien Willen (wenigstens im allgemeinen) in übereinstimmender Richtung mit der ewigen Weltordnung zu erhalten, konnte kein anderes, als ein von dem Wollenden sich selbst gegebenes, d. h. ein von dem Wollenden erkanntes und zwar als gut erkanntes, ihm daher imponirendes Gesetz sein. Die Freiheit in einer vernünftigen Weltordnung setzt also ein den Freien gegebenes Gesetz der Vernunft voraus, das letzte jedoch kann auch gedacht werden ohne Freiheit, nämlich verbunden mit Nöthigung“.¹⁷

Prikazav čovjeka kao biće ovisno s jedne strane od zakona fizičke svoje naravi, a sposobno s druge strane, da spozna čiste umne ideje; nazrievajuć nadalje nutarnju slobodu čovjeka u pripadajućem mu slobodnom izboru medju zakoni tjelesnosti i zakoni uma: promatra Rotteck odurnost onu, onaj priezir, kojim susrećemo onoga, koj radi protivu, koj zakone uma, više dakle svoje naravi, žrtvuje zakonom niže, t. j. fizičke svoje naravi, pak prelazi zatim na moralni zakon kao onaj umni zakon, koj ograničuje nutarnju slobodu i dovodi ju u sklad s umnim životnim redom, čijim dakle obdržavanjem spašava čovjek višu svoju narav, svoje dostojanstvo.¹⁸

O svem tom govori i g. M. sliedeć Rottecka; ali slabo; najslabije pako uspio je svojom oznakom čudorednoga zakona, veleć: „Onaj zakon, kojemu je zadaća, da našu volju i naše djelovanje u sklad dovede sa zakonom nutarnje slobode, zove se zakon čudoredni u užjem smislu. On je ukaz, diktat praktičnoga uma.“ (str. 5.) Ali, kako znademo, po nauci pisčevoj ni onaj, koj vriedja zakone uma, koj sledi „nagone čustvenosti, t. j. pohote svoje tjelesne naravi“, nije lišen nutarnje slobode, i on radi slobodno, u skladu sa zakonom nutarnje slobode, pak zar i taj rad odgovara zakonu čudorednomu? Čudoredni

¹⁷ str. 7.

¹⁸ str. 8, 9.

zakon je „ukaz, diktat praktičnoga uma“, nu prema onomu, što je prije rečeno, ni onaj ne vriedja ćudorednoga zakona, koji ne sledi toga diktata, jer mu je po pojmu nutarnje slobode slobodno vriedjati zakone uma, a ćudoredni zakon jest onaj, koj dovodi djelovanje ćovjeka u sklad s nutarnjom slobodom. Povrieda dakle zakona uma sastavinom je nutarnje slobode, ta povrieda, buduć u skladu sa zakonom nutarnje slobode, odgovara i ćudorednomu zakonu, tomu diktatu uma, prem vriedja zakone uma! — Umno dakle može biti ujedno i neumno, bog može biti ujedno i vrag! — morao bi sada priznati Feuerbach.

Odavle se i opet vidi, kako naš pisac nije shvatio svoga uzora, Rottecka, koj uči: „Dasjenige Gesetz nun, welches uns die Vernunft, also jeder Vernünftige sich selbst gibt, durch dessen Beobachtung allein des Menschen höhere Natur geoffenbart, und Harmonie in sein Wollen und Handeln gebracht werden kann — ist das Moralgesetz.¹⁹“

Ne smatrajući sada Rotteck nutarnju slobodu identiĉnom s gospodstvom praktičnoga uma, po ĉem ne bi zakon moralni bio ništa drugo, nego zakon za nutarnju slobodu, imajuć ju oživotvarati; već nazrivajuć biće nutarnje slobode u odsuću, pomanjkanju svake neobhodnosti, nužde²⁰, t. j. u slobodnom, samosvojnomo izboru ćovjeka, da nješto ĉini ili propusti: to mu je moralni zakon stegom ote slobode, uvjetom njezinoga suglasja s umnim životnim redom. Po Rotteckovom dakle shvaćanju imade moralni zakon obuzdavati nutarnju slobodu, on tu slobodu u ćovjeku jur nalazi, ter joj stavlja umu odgovarajuće stege, da ju tako složi s umnim životnim redom²¹. Doćim prema tomu Rotteckov moralni zakon, u koliko nješto nalaže ili zabranjuje, uprave je oprekom nutarnjoj slobodi, to po g. M. zakon ćudoredni dovodi volju i djelovanje ćovjeka u sklad sa nutarnjom slobodom, po kojoj mu je slobodno zakone uma slediti ili vriedjati.

Toliko budi dovoljnim za oznaku ovoga diela pišćeve razprave. Nalazi se doduše tamo jošte izreka, da je um „ovdje (naime kod moralnog zakona) sam zakonodavac, a ujedno kao budna sviest, i sudac (str. 5); ali doćim Rotteck to pobliže tumaĉi, zadovoljava se naš pisac samo navedenom izrekom, pak neupuštajuć se da ju razjasni, navodi, kako se

¹⁹ str. 9, 10.

²⁰ Vid. proti tomu shvaćanju medju ostalim Ahrens: die Rechtsphilosophie (1852). Allgemeiner Theil. Kapitel 1 § 2 str. 183: Die Freiheit wird häufig bloß negativ gefasst, als ein Enthobensein von einer Nothwendigkeit, einem Zwange; dies ist aber bloß eine niedere Seite derselben, insofern sie nämlich dem nothwendigen empirischen Entwicklungsgange und auch der Macht aller endlichen Triebe und Leidenschaften enthoben ist. Sr. takodjer str. 226.

²¹ cit. str. 10. opazka.

ljudi „o pojmu i načelih ovoga zakona mogu prepirati“. Upravo radi toga prelaz mu je na pravni zakon bez pravoga saveza.

3. Prelaz otaj počinje ovako: „Nu zakon pravni ne može se zadovoljiti ovim priznanjem i podvrgnućem pojedinih,²² on zahtieva i priznanje i podvrgnuće obćenito, jer gubi svoju krepost, ako se odrekne toga gospodstva.

Što je pravo? na to pitanje očekuje svaki čovjek jasan i točan odgovor, pravo ima valjati za sve ljude, treba nam ga dakle tražiti u naravi čovječjoj, a ne u tamnih i vijugastih zakutih transcendentalne metafizike“.

Ovako počinje i Rotteck svoj prelaz na zakon pravni, ali on je to mogao učiniti, jer neposredno prije toga uči, da čovjek sam, naime njegov um zahtieva obdržavanje moralnog zakona, i da je samomu sebi za to odgovoran; „moralnim zakonom može biti samo onaj, što si ga ja sam postavljam“.²³

Pravo dakle zahtieva svoju posebnu dedukciju. U tu svrhu uči pisac: „Čovjek, biće umno i čuvstveno, stoji u tiesnom i neprekidnom odnošaju sa stvorovi, koji ga na ovom svijetu okružavaju, jer stranom djeluje on na nje, a stranom čuti na sebi upliv i posljedice njihova djelovanja. Ovo vanjsko djelovanje raznih bića na čovjeka stavlja njegovoj slobodi neprestane zapreke na put; ako ove dolaze od bezumne životinje ili sila prirodnih, odstranjuje ih i uklanja, kako najbolje može i umije, u tom obziru neograničena mu je sloboda, jer nestoji s vanjskom prirodom i njezinimi silami u nikakvom pravnom odnošaju“ (str. 5. 6). „Nu sasvim je drugi odnošaj čovjeka napram čovjeku, jer se svaki smatra kao biće slobodno. i s toga brani područje svoje slobode proti svakomu nasrtaju i nasilju, koliko mu to dopuščaju sile i okolnosti“ (str. 6). Medjutim „zdravi um“ uvidja žalostne posljedice, koje bi morale nastati od neograničene slobode, uvidja da „moja neograničena sloboda ne može postojati uz jednako neograničenu slobodu ostalih ljudi“. „Dokinuće ovog protuslovja među izrekami — ja sam slobodan, ti si slobodan, svi su ljudi slobodni, stavlja nam zdravi um kao zadaću, koju riešiti moramo, a riešenje te zadaće je pravo“. (str. 7). „Pravo se dakle uzeti može kao ukaz — dictamen — zdravoga uma, kojim se uzajemna djelavnost — activitas — ljudi u društvenih odnošajih ustanovljuje tako, da svikolici kao slobodna bića, kao osobe obstojati mogu, što dakle svaki raditi može i smije, da bude sloboda svijuh ostalih obezbiedjena i nepovriedjena“. (ibid.)

²² kojim priznanjem i podvrgnućem? pita se nehotice čitatelj, jer prije toga nije bilo govora o nikakvom priznanju ni podvrgnuću.

²³ Vidi Rotteck op. cit. str. 13.

Kako se vidi, uzeta je piščeva dedukcija prava iz novijega t. z. naravnoga ili umnoga prava, čiji učitelji, kako je poznato, sliede u bitnosti nauku Kantovu, i od kojih je Rotteck bio i ovdje našem piscu uzorom.²⁴ Zablude toga „naravnoga prava“, koje — neobaziruć se na narav životnih odnošaja, što ih ima uređivati pravo — nazivlje se tako kao „lucus a non lucendo“, iztaknute su odavna. Nu, ako učitelji naravnoga prava mogu udovoljiti svojim naukami svoje sljedbenike, jer razviše podpuni sistem toga svoga prava, ne može se to nipošto utvrditi za izvadke našega pisca niti napram onim čitateljem, koji bi htjeli jednako s njim shvaćati pravo.

Ne samo pravnik, recimo onaj, koj se bavi lih pozitivnim pravom — jer se biće prava ne može spoznati na temelju same znanosti o pozitivnom pravu, imenito lih exegetičke — već ni nepravnik ne saznaje iz piščeve razprave onoga, što bi saznati želio: kakova je to idea ota pravna idea, u kakovom se nalazi ona odnošaju napram drugim srodnim ideam, koja su glavna bar obilježja prava. Pisac baviti će se, kako pokazuje sam naslov i kako ćemo skorim vidjeti, napose kaznenim pravom. Nije li obzirom na to imao ovdje, gdje promatra idee u obće, iztaknuti ideu onu, koja zahtjeva odmazdu za počinjeni zločin, njezin upliv na quantum i quale kazne? Ob ideji pravednosti ne ima u razpravi ništa.²⁵

Pravo je svakako sredstvom za svrhu, ali da otom svrhom nije lih „koekistencija slobode svijuh“, kako to uči pisac sa svojim uzori, odavna je dokazano. Nu pravo, kako znade svako, komu je poznata narav prava, mora biti primjereno faktičnim životnim odnošajem, i nalaziti se u suglasju s vladajućimi etičkimi nazori, imenito nazori o pravednosti. Naročito opredjelba odnošaja medju zahtjevi shodnosti i pravednosti, kojim imade zadovoljiti sadržaj prava, jednom je od glavnih zadaća obćega diela nauke o pravu, kakovim bi imao biti promatrani dio piščeve razprave. Kad bi s toga pisac bio pokušao dati nam o svem tom barem kratku pouku; naglasio, s kojega stanovišta prosudjujemo njeku pravnu ustanovu, kad pitamo za njezinu shodnost, s kojega li, pitajuć za njezinu pravednost i kad u obće smatramo mi otu ustanovu pravednom — čitao bi ga mnogi hrvatski čitatelj s interesom.

Čudno je, da pisac, koj je počeo svoju razpravu promatranjem postanka države, negovori ništa ob odnošaju prava napram državi. A kako

²⁴ Ono, što navodi o dedukciji prava, uzeto je većim dielom iz Rottecka cit. § IV.

²⁵ Kod Rottecka sačinjava spomenuti § IV. samo prelaz na pravo, ter se u sliedećih §§ bavi on poblize pravnim principom, njegovimi obilježji, vanjskom slobodom, pravednosti itd. dočim se g. M. zadovoljava samo ovim prelazom.

se slaže nauka Ewersova o državi s naukom učitelja naravnoga prava, koje pisac sledi?

Nedostatnom je oznaka odnošaja medju pravom i moralom.

Niti je naglašena zajednička im podloga ter medjusobni savez, niti glavna medju jednim i drugim razlika. Po onom, što navedosmo prije, imade éudoredni zakon dovoditi ljudsku volju i čine u sklad sa zakonom nutarnje slobode; ovdje se veli: „Dočim se pravni zakon zadovoljuje vanjskim skladom čina, zahtieva zakon éudoredni i nutarnje suglasje čovjeka sa samim sobom i svojom savjesti“ (str. 7.).

Kako se vidi, nije kod prvoga označeno jasno, na što se odnosi onaj „vanjski sklad“, ter bi se moglo misliti, da se radi o skladu čina medjusobno; a kod drugoga, da se zakon éudoredni ni neodnosi na vanjske čine, zahtievajuć „nutarnje suglasje čovjeka sa samim sobom“. Medjutim nastavlja pisac: „Onaj (naime zakon pravni) neuvažava nutarnjih razloga, poticaja, motiva, ako je samo vanjska sloboda osigurana; ovaj pako (zakon moralni) hoće da vrelo, iz kojega vanjski čini potiču, bude čisto, i ponašanje u svakom obziru neprikorno.“ (ibid.)

Tvrđnji, da zakon pravni ne uvažava nutarnjih razloga, motiva, nismo se mogli nadati od pisca, koj je predmetom svoje rasprave učinio i kazneno pravo; površan bo samo pogled na oto pravo obara tu tvrdnju, kao što ona niti inače nestoji. Što se tiče odnošaja vanjskih čina napram „vrelu“, iz koga oni potiču, to je istina, da za moralni sud o vriednosti nekog čina nije neposredno mjerodavnim odnošaj toga čina napram interesom trećih, već odnošaj mu napram tomu, da ostane kod izraza piščeva, vrelo. Nu da označi u tom pogledu razliku medju pravom i moralom, valjalo bi mu bilo uočiti onu dvostranost, kojom djeluju propisi pravni — osnivajuć prava i dužnosti, — kakove ne ima kod morala, pak prema tomu iztaknuti, o što se mjere dužnosti, nalagane pravom, a o što one, što ih nalaže moral.

Uči nadalje pisac: „Narušenjem zakona pravnoga vriedja čovjek prava i dostojanstvo drugih ljudi, a narušenjem zakona éudorednoga ponizuje i osramoćuje samoga sebe, za to su pravni zakoni podvrženi vanjskoj sili, siljenju — ne pako zakoni éudoredni“ (str. 8). — Ovo nije dovoljno.

Pisac doduše netvrđi, da je „vanjska sila“ bitnim, samomu pojmu prava inherentnim obilježjem; nu ona je potrebitom, i postoji u svakom pravnom društvu; ta pako potreba sile nije označena navedenimi piščevimi riečmi nikako. Isto tako ne saznaje čitatelj ništa o karakteru pravnih zakona kao sile, moći; pače, uzev doslovce piščeve rieči, činilo bi se, kao da sami oti zakoni nisu silom, već je sila nješto višega, čemu su zakoni „podvrženi“. Istina, na koju je, dopuštamo, pomišljao i

pisac, da pravnomu zakonu služi za provedbu njegovih propisa materijalna sila, imala se je drugačije izraziti.

Medjutim i moral posjeduje njeku silu, ko što i običaj, nepostav pravnim propisom; društvo kazni svojim načinom onoga, koj vriedja dužnosti moralne kao što i onoga, koj nedrži postojećega običaja, izključiv ga n. pr. iz stanovitih krugova, društva itd. Nije dakle za razliku medju pravom i moralom odlučna sama eksistencija sile, već organizacija otoga elementa.

Ali pravu ne pripada samo materijalna sila, ono djeluje i kao etička moć, nalazeć radi svojih svojstava podporu u svijesti onih, kojim nješto nalaže i koji s toga dobrovoljno izpunjavaju njegove propise. Tužno bilo bi ono pravno stanje, niti bi mu bilo duga života, gdje bi vladao samo strah pred silom, a gdje ne bi članovi društva bili proknuti pravnim mišljenjem, otim najboljim jamstvom kreposti i obstanka prava! Liepo veli Bierling: „Die beste Geltungsbewahrung alles Rechts ist immer die freiwillige Befolgung; durch sie wird im letzten Grunde jede andere Geltungsbewahrung, jede Anwendung von Zwang, Strafe, Execution in der Gemeinschaft überhaupt erst möglich“.²⁶

Odatle se ujedno vidi, da predmetom moralu nije lih nutarnji život, „nutarnje suglasje čovjeka sa samim sobom i svojom savjesti“, već da se i on odnosi na vanjski život ljudi, gdje se većinom sastaje s propisi pravnimi, podupiruć ih sa svoje strane. I moral zahtieva, da se izpunjuju pravne obveze, nepočinja zločin itd.

Ovdje bi bila piscu liepa prilika, da progovori ob obvezujućoj moći pravnih propisa u obće. Naglasiv, kako je sud o svojstvih, s kojih vrši pravo moralnu prinuždu, kod raznih naroda i individua, pače kod jednakih naroda i individua na raznom stepenu razvoja, različit; kako je s toga razlog, s koga su narodi i pojedinci pripisivali pravnim normam obvezujuću moć, bio razan, u djetinjnoj n. pr. dobi razvoja ovisila je ona moć od toga, što norme potieću od stanovitog subjekta ili se uzimlje, da potieću odanj — od boga, ili organa i tumača božje volje: bio bi mogao iztaknuti, odakle se izvodi obvezujuća ona moć kod zrelih naroda, gdje živi duh kritike. Kad bi g. pisac bio to učinio, čitao bi ga i opet mnogi hrvatski čitatelj uz interes, dočim ovako nezadovoljan ostavlja ovaj dio njegove razprave, ne saznav o tom pravu, o kom izriču ne samo nepravnici krive sudove, nego ga ne razumievaju često ni sami pravnici, ništa.

²⁶ Zur Kritik der juristischen Grundbegriffe. Gotha 1877 I. str. 150. V. takodjer str. 145. ko što u obće poglavje X.

II.

1) Navedenimi razmatranji, koja proglašuje pisac „temeljem, na kom su kao što i na načelih, koja se iz njega razvijaju, osnovani stavni zakoni sviju naroda“ (str. 8.), završen bi bio prvi dio razprave, kako ga mi označismo, pak prelazi pisac na drugi, nami pravno povjestnim nazvani dio, u kom kani „iztraživati kaznenopravne uredbe, kako su se one u prvom postanku razvijati počele“.

Pozitivno pravo najstarih naroda uređivalo je po piscu najprije „odnošaje, koji u kazneno pravo spadaju“, jer su ostali odnošaji bili jednostavni „i nije im trebalo mnogo zakona, da se valjano i postojano urede“, dočim je velikom pogibelji prietila „zla volja, pohlepa, nesnosljivost i u obće divlje strasti ljudi, koje su se ukrotiti i obuzdati morale“ (str. 8.) Pisac je donjekarke pristašom t. z. stanja prirode, a „odnošaji čovječanstva, smatrani u prvobitnom, ili tako zvanom stanju prirode (status naturae) stoje u vrlo uzkom savezu sa uređenji kasnije dobe, imenito uređenji — institucijami — što ih stvara država, da izvede i obistini — realizuje — one srhe, koje su njenim prvim utemeljiteljem pred očima lebdile“ (ibid.).

Tvrđnje ote ne dokazuje pisac ničim, navodi nekoliko izreka, koje se ne nalaze niti s navedenom tvrđnjom a često niti medjusobno u nikakvom savezu, pak nastavlja: „Što bi se više protivilo nazorom naših vremena, što bi većma vriedjalo naše pojmove o éudoredju, razboritosti, čovječnosti i civilizaciji u naših društvenih odnošajih, kao što bi ih vriedjalo samosilje, samobrana, krvna osveta i dugotrajnim običajem utvrđjeno mnienje, da imade rodbina, obitelj, pleme vršiti dužnost, s tolikimi pogibelji i nepodobštinami skopčanu? Možda samo očišćenje od krivnje i kazni slučajnim pribjgom u mjesta posvećena, i hramove bogová, ili odkup krvi novcem, t. j. primanjem ucjene za usmrćenje roditelja, djece, rodbine, prijatelja, ili zajedničko ujamćenje cieloga plemena — sujamstvo? — Zar sve ovo ne bi još većma povriedilo i ponizilo čovjeka? pa se ipak posvjedočiti može nepobitnimi dokazi, da su takove uredbe, kao da ih je sam bog ustanovio, bile ne samo spasonosne i naravske, nego da su u sebi sadržavale bitnu sastojinu današnjega (!) prava, akoprem u obliku vrlo nesavršenom, sirovom i primitivnom“. (str. 9. 10.).

Niti ovo ne stoji u pravom savezu s onim, o čem je bio neposredno prije toga govor, jer da se uz mogu staviti takova pitanja glede „samosilja, samobrane, krvne osvete itd.“ trebalo bi bilo ote institute prije toga bar spomenuti, a toga pisac nečini. Uzeo je on to u ostalom iz članka Welckerova: *Compositionen-System*, sadržanog u njegovom i Rotteckovom: *Staats Lexicon*²⁷, koga ipak nigdje necitira!

²⁷ Svezak III. str. 693. i slied. Was könnte wol in der That unsere heutigen Begriffe von Sittlichkeit, Vernünftigkeit und Civilisation in dem ge-

Welckerova je i sva ostala nauka našega pisca o postanku osvete. Evo dokaza. „Mnogi učenjaci novijega vremena pobijaju i to punim pravom jednostrane teorije o t. z. stanju naravnom, status naturae, nu s druge strane usudili bismo se tvrditi, da i oni stvar pretjeravaju, te se tako iznevjeravaju istini, koji dokazuju, da su ljudi u prvom postanku društva živjeli u državi, jer nije svako sdruženje, koje ljudi medju sobom sklope, država u pravom smislu rieči“²⁸.

„Ako još ili ne ima one državne sveze, ili ako ova ne može svojom vlašću ujamčiti svakomu članu podpune pravne sigurnosti, ako dakle ono naravno stanje nije sasvim odstranjeno i zamienjeno državnimi uredbami; onda se obično javlja u pojedinih ozljedjenih, ili pogibelji izvrženih, samosilje, samobrana i osveta, usljed silnog, svakomu čovjeku prirodjenog nagona, koj je providnost božja usadila u srce njegovo, da naime svaku navalu, koja mu prieti, kako najbolje zna i može, sam odstrani, braneć svoju imovinu i osobnu slobodu. Ovakvo postupanje stožerni je temelj za obstanak i svaki daljni razvitak društvenih odnošaja, u svakom se čovjeku uzbudjuje ravnim načinom ćut mržnje i gnjev proti napadniku, uvreditelju, i zato svaki misli, da će se ista ćut pobuditi u svih ostalih proti njemu, ako ne bude štovao prava, koje svakomu čovjeku u ravnoj mjeri pripada. — Tako postaje osveta, koja uzastopce sledi za svakom ozledom i uvredom, obćenita zaštita, i stavljajuć pred oči posljedice nasilnog i nepravednog postupanja, obrana proti zlim strastim sirovih i zlobnih ljudi. U navedenom stanju, i dok se ono bitno ne promieni valjanimi uredbami državne vlasti, ostati će samosilje i osveta obćenito, naravsko i neodtudjivo pravo čovječje, kao što je pravo

sellschaftlichen Verhältniss mehr verletzen, als Selbsthülfe und Rache der einzelnen, ja als die durch die Sitte der Blutrache und der Privatfehde begründete Nöthigung der Familienglieder, der Stammes- oder Volksgenossen zur höchst gefahrvollen Ausübung derselben? Nur etwa die Austilgung von Verbrechen und Strafen durch das zufällige Erreichen eines Asys, oder ihr Abkaufen durch Lösegeld, nur die Abnahme einer Geldsumme für die Ermordung meiner Aeltern und Kinder, für die Verletzung meines Leibes und meiner Ehre, und eine Gesamtverbürgung endlich für jene Rache und für dieses Lösegeld — nur sie vielleicht möchten unser heutiges Gefühl noch tiefer verletzen. Und dennoch ist der Beweis nicht schwer, dass alle diese Einrichtungen — gleichsam von Gott und der Natur selbst erschaffen — wirklich nicht bloß einstmals ebenso heilsam und natürlich waren, sondern dass sie auch, obgleich freilich noch in sehr unvollkommener Form, das Rechte enthielten und ihm dienten“. str. 694. Welcker je mogao tako govoriti, jer on svoj članak ne samo počinje navodom imena spomenutih instituta, već se na nje baš odnosi ono, što govori u uvodu.

²⁸ Welcker ibid. Viele bestreiten mit Recht manche einseitige Theorie vom Naturstande; aber sie werden ihrerseits ungeschichtlich, wenn sie allen Naturzustand leugnen itd.

rata medju neodvisnimi narodi. Ovo je pravo jedina zaštita, koja nedopušta, da se uništi rod čovječji, a prirodjeni nagon za osvetom nije drugo nego nagon uzdržanja samoga sebe, stimulus se conservandi U prvobitnih odnošajih neuredjenog društvenog života djeluje osveta kao liek proti boli, uzrokovanoj nepravdom protivnika. U životu pako razvijenom na višjih moralnih ideah, tjera čovjeka na nju i plemenitije čuvstvo, da naime brani svoju čast, osobnost i svetinju svojih nepovredivih prava, da uzpostavi jednakost itd. To priznavaju još i danas pozitivni zakoni najizobraženijih naroda, i to u odnošajih međunarodnih, gdje ne ima sudca, koj bi vlastan bio riešiti nastavšu razpru, vazda, a medju pojedinih u svakoj prigodi, gdje državna vlast . . . dovoljne i podpune zaštite dati nemože. Na ovom se osniva pravo nužde obrane“ itd. (str. 10. 11. ^{28a}).

Ovdje govori Welcker poblize o samoobrani u modernom pravu, nu naš pisac to izpušta pak nastavlja: „Dok vlast državna članovom svojim te zaštite dati ne može, ostati će joj bezuspješni svi napori, da odstrani samosilje i osvetu, kao što bi navesti mogli primjera iz najnovijih vremena, u državah, u kojih javne oblasti nisu imale dovoljne sile, ili ozbiljne volje, da štite slobodu i sigurnost pojedinih“²⁹.

^{28a} Wenn und soweit nun eine solche Staatsverbindung oder der genügende, durchgreifende Rechtsschutz . . . noch fehlen, wenn und soweit sie mithin den Naturstand wenigstens noch nicht ganz beseitigen, alsdann und insofern bildet schon die rohe Selbsthülfe und Rache der Bedrohten und Verletzten und der starke natürliche Trieb für dieselben, welchen Gott in aller Menschen Brust gelegt hat, den ersten, unentbehrlichen Schutz für der Menschen Leben und Gesundheit, für ihre persönliche freiheit und ihr Besitzthum. Sie sind zugleich die wesentliche Grundbedingung für höhere Entwicklung der geselligen Verhältnisse. In allen auf gleiche Weise regt sich der Zorn gegen den feindlichen Angreifer, und dieses hält ihnen sämtlich das alsbald durch die Erfahrung unterstützte Vorgefühl lebendig, dass auch ihre eigenen Angriffe gegen Andere denselben Zorn und seine schützende und rächende Gegenwehr auf sie selbst ziehen würden. So wird auch die nachfolgende Rache des einzelnen Verletzten mittelbar zu einem für die Zukunft und für alle vorbeugenden Schutz, zu einem Schutz gegen Nachahmung des verderblichen Beispiels . . . In der bezeichneten Lage aber und bis sie geändert ist, sind Selbsthülfe, insbesondere auch Selbststrache oder mit anderen Worten das Fehderecht im Verhältnisz der einzelnen und das Kriegsrecht im Verhältnisz der Völker das allgemeine, natürliche und auch von der Vernunft genehmigte Recht der Menschen und ihrer Gesellschaft“ itd. Welcker cit. str. 694.

²⁹ In dem Masze aber, wie die wenn auch dem Namen nach vorhandene staatsrechtliche Schutz- und Strafgewalt in der That wirkungslos oder unvollkommen ist, sowie früher in Corsica und Sardinien . . . in demselben Masse wird auch aller Kampf gegen die natürlichen Antriebe zur Selbsthülfe und Blutrache vergeblich werden, itd. Welcker str. 695.

„Tako je nastala krvna osveta; pojedini ljudi nisu imali u primitivnih odnošajih društvenoga života dovoljne sile, da se sami brane, i da si za nepravde pribave podpunu zadovoljštinu, čovjek nemože najveće ozljede svojih prava sam osvetiti; potreba zajedničke obrane, i čut rodbinske ljubavi radjaju razmirice, Fehden, a ove postaju zajednička dužnost obitelji, plemena i cielih naroda. Osveta, koju izvršuju bližji rodjaci usmrćenoga, zove se krvna osveta, Blutrache, u pravilu se vrši na samom ubojici, a kad se zametne razmirica, onda i na njegovoj porodici, dapače i na osobi najodličnijoj u plemenu protivničkom“³⁰.

Sve je to nauka Welckerova, i to ob odnošajih, kakovi postojahu u t. z. stanju prirodnom. Nu, kao što se otaj status naturae neda historijski dokazati, tako ni stanje ono, što ga imade pred očima pisac, u istinu nije takovim prirodnim stanjem, već stanjem državnim, ako i nerazvitim, lučec se od razvite države ne absolutno, reć relativno. Tà govori se tamo ob osveti kao „zajedničkoj dužnosti obitelji, plemena i cielih naroda“ (Muhić), „Familien, Stammes- und Volksgenossenschaft“ (Welcker); takovo pako stanje, ko što u obée ono, gdje nije još podpuno razvita državna kaznena vlast (wahre souveräne Zwangs- u. Strafgewalt Welcker str. 694. sub. 1.), ne može se radi toga smatrati stanjem lih prirodnim, bezdržavnim. Nije prema tomu ni u tom primitivnom stanju mogla biti osveta jedinim, makar još uvijek gospodujućim, principom kaznenoga prava, već je moralo biti i njeke podredjenosti pojedinaca višemu autoritetu, obitelji, občini, a i — makar nerazvitoj još — državi. Niti život posve izoliranimi rodbinskim zajednicami, zadrugami, bez svake zajedničke sveze, kako si ga mi gore predstavismo, ne može se historički dokazati, pak i tamo je morala osveta biti izključena barem unutar zadruge. Medju narodi, kod kojih je gospodovala privatna osveta, navodi Welcker a š njim i naš pisac i Germane ter Slavene, govori o „vrhovnoj vlasti“, kojoj priznaje i njeku sudbenost, o „saborih ili narodnih sastancih“, o sudbenom postupku, napose prisezi i sudu božjem

³⁰ Der einzelne ober ist in dem Naturstandsverhältnisz zu schwach, um sich allein durch Selbsthülfe schützen zu können. Er kann vollends die höchste Misachtung seines Rechts, seine Ermordung, nicht selbst rächen. Bedürfnisse gemeinschaftlicher Vertheidigung und die Gefühle der Pietät und Anhänglichkeit, welche die Verletzung eines Angehörigen als eine eigene Verletzung empfinden lassen, machen die Fehde wegen derselben zu einer gemeinschaftlichen für die Familien, zuweilen für die Stammes- und Volksgenossenschaft. Diejenige Rache aber, welche bei einer Tödtung die Angehörigen des Getödteten ausüben, ist die Blutrache. Inder Regel wird sie an dem Verbrecher selbst ausgeübt, in der Fehde jedoch sehr natürlich oft auch an den Seinigen. Uund es gibt Völker, wo die Blutrache gegen einen der ausgezeichnetsten eines Stammes von dem andern Stamme ausgeübt wird. Ibid.

itd., pak zar i sve to spada u status naturae? O tom ne ima nikakove dvojbe, da je privatna osveta obćenitim pojavom, prvobitno gospodujućim stanovište privatnopravno; ali i to stoji, da nigdje, gdje se javljaju i prvi tragovi ma išto uredjenijeg društvenog života, ne može biti privatna osveta jedinim, izključivim sredstvom zadovoljštine, već rano će se rabiti odkup, ma i ovisan još od sporazumka stranaka, a uza to rano će biti povrieda i takovih, koje se smatraju povriedami samoga društva, ter ono samo uzimlje u ruke reakciju proti njim, dočim ju proti drugim prepušta privatnomu povredjeniku. Napose kod modernih evropskih naroda ne nalazimo ni u najstarijoj njihovoj, historijom zasvjedočenoj dobi posve bezpravnog, bezdržavnog stanja bez svake oblasti i gdje bi društvo napram povriedam društvenoga reda bilo skroz indiferentno. Nije se prema tomu pisac, koj si preduzeo risati kaznenopravne ideje u obće, mogao ni smio ograničiti samo na privatnu osvetu, već, spomenuv njezino, u najstarije doba svakako veliko gospodstvo, imao je pokazati i prelaz u javno kazneno pravo, u početku dakako samo glede nekijih, i to t. z. državnih zločina, a onda malo po malo i glede drugih. Dvojaku je dakle sastavinu mogao i morao lučiti pisac već u najstarijem kaznenom pravu; princip osvete i princip podređenosti pojedinca višemu autoritetu, bilo obitelji, občine ili države. Nije li htio pisac činito toga u većem obsegu, a ono je mogao prikazati otaj razvoj barem u germanskom i slavenskom pravu, na koje se poglavito i ograničuje, prem nije opravdano, da se posve mimoilazi n. p. rimsko kazneno pravo. Jer ako i jest istina, da nije ono ni iz daleka dostiglo one savršenosti, kojom se odlikuje rimsko privatno pravo, to imade ono ipak svoj specifični karakter, koj je valjalo protumačiti rimskim shvaćanjem prava i države, imenito ondje, gdje se radi o razvoju samih idea. Isto tako nije smio mimoići pisac crkvenoga kaznenoga prava, čiji upliv doduše češće spominje, ali mu nigdje neoznačuje same ideje. — Nu i ono, što veli pisac o germanskom pravu, vrlo je manjkavo. „Stari Germani priznali su vrhovnoj vlasti pravo, da im sudi u svih razprah, koje se porode glede nepokretne imovine, i pravâ s tom imovinom u savezu stojećih, nu osobu svoju nesmatrahu podvrženu vrhovnoj vlasti, a to ni pod silnom monarkijom franačkom, s toga ne htjedoše državi priznati kaznenoga prava, koje su vršili sami privatnom razmiricom, gdje se je god radilo o povredi prava osobnih. Kod naroda sirovih ne ima kaznene sudbenosti, izuzamši onu, koju vrše vjerovjestnici u ime božanstva“. (Str. 11).

Odnosi li se posljednja stavka, nalazeć se u neposrednoj svezi s prijašnjom, takodjer na Germane? Ona negira svaku kaznenu sudbenost do one vjerovjestnika, dosljedno ona sudbenost, što ju priznavahu Germani vrhovnoj vlasti u razprah „glede nepokretne imovine i prava s tom imovinom u savezu stojećih“, bila bi sudbenosti civilnom! Uči

dalje pisac: „Sabori ili narodni sastanci imali su posredovati, da izmire zavadjene stranke, i to, ako je pozvani ozljeditelj pristao i nije volio riešiti razpre privatnom razmiricom (Fehde) ta je razmirica (koja?) bila uredjeni i u stanovite granice svedeni rat prućih se stranaka“ (str. 12.) Zašto se je iznevjerio pisac ovdje Welckeru, komu je bio dosele tako vjeran, i koj je glede Germana nješto izpravniji?³¹ Da bi se čitatelji laglje osvjedočili, kako manjkav je spomenuti navod piščev, ter u mah upoznali s glavnimi crtami najstarijega kaznenoga prava Germana, orisati ćemo ovdje oto pravo što moguće kraće.

a) Kod pojava Germana u historiji i dugo još kasnije uzčuvani su se mnogi ostanci njekadanjega života lih rodbinskim svezami³², rod sačinjavaše dugo još unutar države javnopravnu korporaciju, koje članovi zajamčuju si međusobno pravnu zaštitu, ter tako rodovna sveza nadomješta manjak svestrano razvite državne vlasti. Usljed jamstva mira i zaštite, što ga pruža rod svakomu svomu članu, povrieda, nanesena jednomu članu, tiče se celoga roda i on ga je dužan braniti odnosno za povriedu pribaviti zadovoljštinu, ko što s druge strane odgovara za zločine svoga člana. „Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quam amicitias necesse est“³³.

Povrieda pojedinca bijaše pravilno stvari samoga povriedjenika odnosno njegovoga roda, a ovaj si pribavijaše zadovoljštinu samovlastnom pomoći, osvetom. Nisu međjutim povriede bile absolutno nepomirljivimi, mogao je povriedjenik odustati od osvete, ter se zadovoljiti zadovoljštinom danom mirnim putem. Bilo je to bez dvojbe moguće već u najstarije doba. I onda, kad je visilo od volje povriedjenikove, hoće li uztražiti zadovoljštinu putem osvete ili nagode, ko što i od volje povrieditelja, hoće li pristati na nagodu ili se pustiti u boj; i onda je moglo biti slučajeva, da se mjesto osvete odabiraše mirni put, kod težih povrieda rjedje, kod manjih češće. Svjedoči nam to već Tacit, prem se on neizjavlja o tom, o čijoj je volji ovisilo, jeda li će se voditi boj u svrhu osvete ili će se dati i primiti satisfakcija mirnim putem. Isto ubojstvo moglo se oprati odštetom, sastojećom u opredieljenom broju krupnog i sitnog blaga „Luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero“.³⁴ Isto tako postojaše primjerena odšteta za manje povriede. „Sed et levioribus delictis pro modo poena: equorum pecorumque numero convicti mulctantur“³⁵.

³¹ Sr str. 695—6.

³² Sr. Köstlin: Geschichte des deutschen Strafrechts. Tübingen 1859. str. 58. i sl.

³³ Tacit: Germania c. XXI.

³⁴ Ibid.

³⁵ Tacit. cit. c. XII.

Odabirao se mirni put pravilno kod svih manjih povrieda, koje bijahu takove naravi, da je dana povriedjeniku materijalna odšteta pružala mu dovoljnu zadovoljštinu, a uza to možda imao malo nade, da bi proti jakomu protivniku mogao uspjeti osvetom. Usuprot kod većih povrieda, koje bijahu tako teške, ter se nisu mogle oprati novcem, vršila se bez dvojbe osveta kao pravilo; čim ćutljivija bo za povriedjenika povrieda, tim jači bio je nagon za samovlastnom odmazdom.

Dočim je prvobitno, možda još u doba Tacitovo kod svih t. z. privatnih zločina mogao povriedjenik birati medju osvetom i mirnim putem, to je kasnije, imenito u vrieme t. z. narodnih prava osveta ograničena samo na najteže povriede, prem je obseg njezine dopuštenosti vrlo prieporan. Glavnim slučajem bijaše krvna osveta t. j. osveta radi ubojstva,³⁶ nu osim toga spominje se dopuštenom kod nekijh povrieda osobnosti i časti, ter mira obiteljskoga. Tako kod otmice djevojke,³⁷ radi ženitbe djevojke bez privole roditelja,³⁸ ko odvede tudju zaručnicu,³⁹ za uvriedu i sramotu, nanesenu ženskoj: kupala se žena u rieci, a čovjek neki odnese joj odielo s obale ter ona ostane golom; radi ote sramote naloži kralj krivcu, da plati ženi svoj widrigild, da se predusretne neprijateljstvu i osveti.⁴⁰ Vršila se osveta i za tjelesne ozlede, kako se dade zaključiti iz raznih mjesta langobardskoga prava, gdje se nastoji ona zamienili povišenom kompozicijom: *In omnes istas plagas aut feritas . . . quae inter hominis liberos evererint, ideo maiorem compositionem posuimus quam antiqui nostri, ut faida, quod est inimicitia, post accepta suprascripta compositione postponatur etc.*⁴¹

Osobitost postojaše u pravu frizijskom, po kom bijaše povodnik ubojstva u slučaju onom, da se neposredni počinitelj može staviti pred sud i podvrći kazni, prepušten izključivo osveti povriedjenika, jer se nije

³⁶ Lex Saxon. c. 18. 19. L. Fris. tit. II. v. gore str 10. op. 17. Formul. Marculfi II. 18., Lindenbrog. 124.

³⁷ Form. Marcul. II. 16. Linden br. 82. 88. . . . raptu scelere absque voluntate parentum tuorum te mihi in conjugium visus sum sociasse, unde vitae periculum incurrere potui, nisi intervenissent sacerdotes vel reliquae plures . . . personae.

³⁸ Edict. Roth. c. 188. 215.

³⁹ Ed. Roth. 190. Leges Liutpr. 119.

⁴⁰ L. Liutprandi c. 135. Annuntiatum est nobis, quod aliquis perversus homo, dum se quedam femina in fluvio lavaret, pannos eius, quos ibi habuit, totos tulisset et ipsa remansisset nuda; et qui ibant . . . videbant turpitudinem eius . . . Proinde statuimus, qui . . . fecerit, componat eidem feminae . . . widrigild suum. Ideoque hoc dicimus, quia si invenisset eam frater aut vir, aut propinquus parens eidem feminae, scandalum cum eo committeret, et qui superare potuisset, unus alterum interficeret.

⁴¹ Edict Roth. c. 74., sr. takodjer c. 45.

u tom slučaju mogla tražiti odanj nikakova kompozicija, a ipak nije smio ostati zločin nekažnjenim; dočim u slučaju bjega neposrednog počinitelja plaćaše povodnik trećinu krvarine.⁴²

Zakoni anglosaski spominju dopuštenom osvetu radi ubojstva⁴³, još u knutovih zakonih se veli: Qui murdrum aperte perpetrabit, reddatur parentibus interfecti;⁴⁴ zatim u slučaju, kad nadje kogodj nekoga kod svoje žene pri zatvorenih vratih ili pod pokrivalom, ili kod zakonske ćeri, sestre ili matere.⁴⁵

U većem obsegu dopuštena bijaše osveta u nordičkom pravu, gdje se vršila i za tjelesne ozlede, uvriede pače i puke prietaje. Po izlandijskom pravu onaj, koj bi ranjen, mogao se kao što i njegova rodbina osvetiti sve do bliže narodne skupštine⁴⁶, isto tako onaj, komu bi nanesene tri najveće pogrde nordičkoga života, tri najteže verbalne uvriede, spočitujué kukavštinu i blud proti prirodi;⁴⁷ s druge strane bilo je manjih povrieda, za koje se smiela vršiti osveta samo in continenti.⁴⁸

U svih onih slučajih, gdje bijaše dopuštena osveta, bilo je do povriedjenika, hoće li udariti proti povrieditelju osvetom ili će se zadovoljiti mirnim putem. Odabere li osvetu, nije joj mogao povrieditelj još izbjeći ponudom imovinske naknade, tekar kasnije bo nalaže se po-

⁴² Lex Frisionum tit. II. Foresni §. 1. Si nobilis nobilem per ingenium alio homini ad occidendum exposuerit, et is qui eum occidit patriarelieta profugerit, qui cum exposuit, tertiam partem leudis componat §. 2. Si vero homicida non fugerit, nihil solvat (sc. expositor), sed tantum inimicitias propinquorum hominis occisi patiatur, donec quomodo potuerit eorum amicitiam adipiscatur §. 3. Si autem hoc fecisse dicitur, et negaverit, cum tribus sacramentalibus juret, si ille qui hominem occidit, profugium fecit; sin vero homicida infra patriam est, expositor nihil juret, sed tantum inimicitias propinquorum occisi hominis patiatur, donec cum eis quoquo modo potuerit in gratiam revertatur.

⁴³ Zak. Ine c. 74., Edmunda II. c. 1.: Si quis . . . hominem occidat, ipse sibi portet iuimicitiae factionem, nisi amicorum suorum auxilio intra unum annum persolvat eum pleno weregildo, sit natus sicut sit. Kod Schmida: die Gesetze der Angelsachsen. Leipzig 1858.

⁴⁴ Zak. Knuta c. 56. ibid.

⁴⁵ Zak. Aelfreda c. 42. §. 7.: Et item potest homo pugnare sine forisfacto, si alicui obviet cum sponsa sua clausis ostiis vel sub una veste, vel cum filia sua desponsata, vel cum sorore sua, quae de sponsa sit nata, vel cum matre sua, quae patri suo fuerit desponsata.

⁴⁶ Qui plaga afficitur, sese ulciscendi facultatem habeat ad comitia illa generalia usque itd. t. z. Gragas II. p. 17. 18. Vidi Geib.: Lehrbuch des deutschen Strafrechts. I. Bd. Geschichte str. 168.

⁴⁷ Tria haecce dicta caede vindicare fas est. Geib ibid.

⁴⁸ Novem . . . aggressiones in loco rei gestae nec diutius caede ulciscendi licentia laeso conceditur. Gragas II. p. 9. Geib. ibid. Za ostala nordička prava vidi Kohler: Shakespeare etc. Str. 174—178.

vriedjeniku dužnosti, da primi ponudjenu mu naknadu. Bijaše stoga u takovom slučaju povrieditelj izvrnut progonu povriedjenika, koj ga je mog o i ubiti, pak ili se nastojao on ukloniti tomu bjegom, dok bi se povriedjenik posredstvom trećih osoba, imenito svećenstva, ublažio, ili se pako puštao s povriedjenikom u borbu, ter se tako vodjahu oni bojevi, što ih već gore orisasmo.

Osveta, imenito krvna, bijaše dužnosti cieloga roda povriedjenikova nu ticala se prije svega onoga, koj baštinio zemljište, ali su mu i drugi morali pomagali.⁴⁹ Isto tako krivnja povriediteljeva zahvaćala je cieli mu rod, i on je sav izvrnut kio osveti, kako to svjedoči ne samo poznata nam Tacitova izreka: *suscipere inimicitias etc.*, nego još i *Lex Saxonum*, odredjujuć: *Si litus absque conscientia domini hominem occiderit, dimitatur a domino et vindicetur in illo et alliis septem con sanguineis eius a propinquis occisi.*⁵⁰

Je li usprot povriedjenik odlučio odustati od osvete ter se zadovoljiti imovinskom naknadom, mogao se je ili izvansudbeno nagoditi s povriediteljem ili pako uztražiti zadovoljštinu putem suda. U posljednjem ovom slučaju dužan je bio povrieditelj doći pred sud, u ovo bo doba nije mu više pripadao izbor medju bojem i mirnom zadovoljštinom, nije više ovisilo od njegove volje, hoće li dati uztraženu oda nj naknadu, ili će se pustiti s protivnikom u borbu. Ogluši li se s toga i nedodje pred sud, lišavaše se svake zaštite, bivaše „wargus“, ter ga kao takova bilo slobodno ubiti bez kazne. Krivo indi čini naš pisac uspjeh djelatnosti „sabora ili narodnih sastanaka ovisnim od toga, „ako je pozvani ozleditelj pristao i nije volio riješiti razpre privatnom razmiricom“.

Prema svemu tomu u onih slučajih, u kojih se dopuštala osveta, bijaše djelatnosti oblasti mjesta samo u toliko, u koliko se obraćao na nju povriedjenik odnosno u koliko je sama nastojala pomiriti stranke, uvidjajuć bez dvojbe već rano pogubnost onih ratova medju zavadenim strankami. Nije stoga opravdana nauka, koja uči, da je karakteristikom najstarijega kaznenoga prava Germana istovjetnost zločina s povriedom obćega mira, što obuhvaća svekolike gradjane, što ga zajamčuje država svim svojim gradjanom, tako da je posljedicom svakoga i privatnoga zločina bio posvemašnji gubitak mira i pravne zaštite, t. j. onaj, koj počini zločin, narušava tim obći mir, ter se radi toga lišava toga mira, izganja iz pravne zajednice i biva „divljim vukom“, wargus, koga svako slobodno ubije. Otaj gubitak mira i pravne zaštite kao sama sobom nastajuća posljedica svakoga zločina [s toga ga nevalja zamienjivati s onim što stiže neposlušnika sudu, koj uzkračuje zadovoljštiiu pravu, dolazak

⁴⁹ L. Thuring. v. gore str. 10. Op. 15a

⁵⁰ Cap 18. (tit. II. 5.)

pred sud] bila je prema toj nauci javnom kaznom u pravom smislu, a ipak znademo, da je još kasnije područje javne kazne bilo ograničeno.⁵¹ Osveta se medjutim uzporodo s napredkom u razvoju državne vlasti sve više ograničivala, a gdje se dalo, i posve dokidala. Zabranjena ter zamienjena kompozicijom kod manjih povrieda, držala se ona najžilavije kao krvna osveta kod ubojstva. Nu i ovdje stala se ograničiti na slučaje doloznog ubojstva, a zabranjivati kod kulpoznog i slučajnog,⁵² isto tako kod ubojstva, prouzročnog životinjom.⁵³ U svih ovih slučajih ubojstva nije se rodbina pokojnika smjelasvetiti, već se morala zadovoljiti kompozicijom, kao što je s druge strane bilo usmrti, gdje se nije mogla tražiti ni ova. Tako kod ubojstva zatečenog preljubnika,⁵⁴ na zapovjed kralja,⁵⁵ kod ubojstva tata⁵⁶ i t. d. Ograničena tako na dolozno ubojstvo, podvrgavana je osveta i ovdje raznim stegam bilo glede osoba, ovlaštenih na nju i podvrgnutih joj, bilo glede mjesta, vremena i načina vršenja. Nije se smjela ona vršiti više na celom rodu povrieditelja, već samo proti povrieditelju i sinovom mu⁵⁷ ili pako samo proti počinitelju. Označena budu nadalje stanovita mjesta i vrieme, gdje i kad se nije smjela vršiti osveta: faidosus morao se pustiti na miru, dok se nalazi u svojoj kući ili u crkvi, na putu kralju i od kralja, k sudu i od suda, u crkvu i natrag⁵⁸ itd. Kod Burgunda prevlada idea javnoga kaznenoga prava,⁵⁹ ter je slučajno ubojstvo proglašeno onakovim, za koje se neodgovara,⁶⁰ prem je i ovdje trebalo

⁵¹ Vidi proti toj nauci imenito Sickel W. *Geschichte der deutschen Staatsverfassung* I. str. 155. op. 9. i Bar.: *Handbuch des deutschen Strafrechts* I. *Geschichte* str. 56. i slied.

⁵² *Lex Saxonum* XII. 5. Si ferrum manu elapsus hominem percusserit, ab eo, cuius manum fugerat, componatur, excepta faida. L. Thuring. tit. X. §. 7. Qui nolens, sed casu quolibet hominem vulneraverit vel occiderit, compositionem legitimam solvat. Edict. Roth. c. 389. Si quis hominem liberum casu faciente nolendo occiderit, componat sicut appetiatus fuerit, et faida non requiratur, eo quod nolendo occiderit. Sr. takodjer Ed. Roth. c. 75. 138 . . . cessante faida quia nolendo fecit; l. Liutprandi 136 . . . et sit causa finita absque omni faida et dolo, eo quod volendo factum est

⁵³ L. Saxon. tit. XIII. Ed. Roth. c. 331.

⁵⁴ L. Baiwar. tit. VII. c. 1. 2.

⁵⁵ Ibid. tit. II. c. 8. §. 1.

⁵⁶ Ibid. tit. VIII. c. 5. L. Saxon. IV. 4.

⁵⁷ Et ille ac filii eius soli sint faidosi L. Saxon. II. §. 6.

⁵⁸ L. Fris. Addit. sapient. I. 1. L. Sax. III. 4. Lex. Alam. tit. XXIX.

⁵⁹ Si quis hominem ingenuum . . . aut servum regis . . . occidere damabili casu aut temeritate praesumpserit, non aliter admissum crimen, quam sanguinis sui effusione componat. tit. II. §. 1.

⁶⁰ Si quodcunque animal quolibet casu, aut morsus canis homini mortem intulerit, iubemus etiam inter Burgundiones antiquam exinde calumpniam removeri: quia quod casus operatur, non debet ad dampnum aut inquietudinem hominis pertinere tit. XVIII. §. 1.

još izrično naglasiti, da se rodbina ubojice ne ima progoniti.⁶¹ Kod zapadnih Gota, koji u obće razvojem svoga prava pretekoše ostale germanske narode, krvna je osveta takodjer posve ustupila mjesto državnomu kaznenomu pravu, ter bližoj rodbini pokojnika bude priznato samo pravo prednosti kod tužbe; oklieva li ona tužbom, može ju podići dalja rodbina, pače i strane osobe, a ne ima li nikakove tužbe, imade sud ureda radi postupati.⁶² Nu i ovdje je trebalo još naročito iztaknuti, da kazna imade stizati samo počinitelja, a ne njegovu obitelj.⁶³ U obće su Karolinžani nastojali stati osveti na put, povisivahu u tu svrhu kompozicije, prietili su mnogim zločinom javnim kaznama, napokon Karlo Veliki odredi, da povriedjenik mora primiti ponudjenu mu kompoziciju, ter se ne svetiti. Da unatoč svemu tomu nije u životu prestala osveta, spomenusmo već prije.

b) Uz privatnu osvetu poznavahu Germani već u najstarijoj, historijom zasvjedočenoj dobi i javno kazneno pravo. Težki zločini proti samomu društvu progonili su se po Tacitu pred narodnom skupštinom i kaznili smrtnom kaznom, i to zločini napereni proti samoj državi „*scelera*“ kao što i mrzka nedjela proti bogovom i moralu, „*flagitia*“. Zločinci proti državi: izdajice i uskoci u ratu vješahu se o stabla, kukavice pako i bludnici proti prirodi zakapahu živi u kaljugu pod blato i pleter. *Licet apud concilium accusare quoque et discrimen capitis intendere. Distinctio poenarum ex delicto: proditores et transfugas arboribus suspendunt; ignavos et imbelles et corpore infames caeno ac palude iniecta insuper crate mergunt.*⁶⁴

Razlika ota u vrsti kazne potiče, kako veli Tacit, odatle, što se kazna za *scelera* imade učiniti javnom, da bude opomenom i strahom drugim, *flagitia* pako kao gadna, mrzka nedjela valja sakriti. „*Diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat dum puniuntur; flagitia abscondi.*“⁶⁵ Faktičnu razliku u formi smrtne kazne razjašnjuje Tacit bez dvojbe sa svoga subjektivnoga stanovišta. Obie forme usuprot bijahu žrtva ljudi bogovom. Tacit govori o zločinih počinjenih na vojni,

⁶¹ tit. II. §. 6. Hoc specialiter observandum, ut interfecti parentes nullum nisi homicidam persequendum esse cognoscant.

⁶² Lex Wisigoth. l. VI. tit. 5. c. 14. 15.

⁶³ Omnia crimina suos sequantur auctores. Nec pater pro filio, nec filius pro patre, nec uxor pro marito, nec maritus pro uxore, nec frater pro fratre . . . nec propinquus pro propinquo ullam calumniam pertimescat. Sed ille solus iudicetur culpabilis, qui culpanda commisit, et crimen cum illo qui fecerit, moriatur, nec successores aut heredes pro factis parentum ullum periculum pertimescant. l. VI. tit. I. c. 8.

⁶⁴ Tacit cit. c. XII.

⁶⁵ ibid.

kod koje su Germani imenito vjerovali u prisuće svojih bogova,⁶⁶ pa kako se navedenimi zločini vriedjahu razna božanstva, morali su se krivci žrtvovati raznim bogovom uz razne simboličke forme, a žrtvovahu ih svećenici kao izvršitelji kazne.

Čim je više napredovao razvoj državnoga života, tim više množali su se slučajji javne kazne a umanjivali oni privatne osvete, koja se zamienjivala što javnom kaznom što kompozicijom. Kako je bilo jamačno u interesu svih, kojim je bilo do mira i reda, da se ne moraju za svaku i najmanju povriedu bojati napadaja i borbe sa strane drugoga, zabranjivala se osveta kod manjih povrieda ter zamienjivala kompozicijom; nu i za teže povriede opredieljivala se stalna kompozicija, ter je u slučajjih, gdje se dopuštala osveta, konkurirala s ovom elektivno. To je stanovište, na kom se nalaze *Leges barbarorum*. Za većinu poznatih povrieda postoji opredieljena kompozicija: ubojstvo naplaćuje se krvarinom (*weregildum*, *werigilt*, *leudus*, *leudis* etc.), ostale povriede točno opredieljenimi globami, nastalimi ili od diobe krvarine ili pako ustanovljivanimi po inih načelih. Sistem kompozicija gospodujućim je u kaznenom pravu ove dobe. Mjerodavnim za veličinu kompozicija bijaše imenito stališ povriedjenika ko što i važnost povriedjenoga uda, a često i spol i doba i t. d., ali se uzimaše obzir i na sadržanu u povriedi uvredu poštenja.⁶⁷ Kompozicije ote bijahu odštetom povriedjeniku, opirani dakle njimi zločini u prvom redu privatni delikti, kazneno pravo jošte dielom privatnoga prava. Nije medjutim više privatnopravno stanovište izključivo mjerodavno niti kod zločina kažnjenih kompozicijom; stalo bo se uvidjati, da je nutarnji mir i poredak interesom cielosti, i da povriede, nanašane pojedinim građanom, vriedjaju i otaj interes. S toga uz odštetu povriedjeniku zahtieva i državna vlast svoju zadovoljštinu, uz kompoziciju imade platiti krivac i javnoj vlasti stanoviti iznos. Svjedoči to veé Tacit: *Pars mulctae regi vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur vel propinquis eius exolvitur*.⁶⁸ Kod dalnjega razvoja kaznenoga prava ta se razlika iztače još više, ter se iznos, pripadajućii javnoj vlasti, prozove obćenito *fredum*, *fredus*, o kom kasnije pblžiše.

Uza to bivahu i prave javne kazne sve češćimi i to ne samo proti političkim zločinom, kažnjenim njimi veé za Tacita i označivanim sada obćenito pojmom „*infidelitatis*“,⁶⁹ nego i proti mnogim privatnim, ter

⁶⁶ Tacit cit. c. VII.

⁶⁷ Sr. Bar. cit. §, 23.

⁶⁸ cit. cap. XII.

⁶⁹ L. Ripuar. tit. LXXI: Si quis homo regi infidelis extiterit, de vita componat et omnes res eius fisco censeantur. L. Alam. tit. XXIV. XXV. L.

se tako privatni karakter kaznenoga prava barem donjekle gubio. Prvo-bitno kaznili su se javnim kaznama radi privatnih zločina pravilno samo neslobodni, tako da je samo radi zločina, naperenih proti državi samoj, imala država pravo, kazniti slobodna čovjeka smrtnom ili tjelesnom kaznom, kako to izrično naglasuje još *Lex Baiuvariorum*: *Ut nullus liber Baiuvarius alodem aut vitam sine capitale crimine perdat id est, si in necem ducis consiliatus fuerit, aut inimicos in provinciam invitaverit, aut civitatem capere ab extraneis machinaverit, et exinde probatus inventus fuerit. Tunc in ducis sit potestate vita ipsius et omnes res eius in patrimonium. Ceteras vero quascunque commiserit peccatas, usque habet substantiam, componat secundum legem.*⁷⁰

Proti neslobodnim na ime osim toga, što radi povrieda proti gospodaru i unutar dvora bijahu podvrgnuti strogoj kaznenoj vlasti gospodara, određuju *Leges Barbarorum* za delikte, počinjene proti trećim, javne kazne bilo bezuvjetno,⁷¹ bilo za slučaj, da gospodar neće počinitelja braniti i zastupati, već ga predade javnoj kazni.⁷² Ota uporaba javnih kazna na neslobodno pučanstvo bijaše za kazneno pravo od vrlo velikog zamašaja, kad je usljed poznatih odnošaja, imenito pritiska sa strane činovnika i mogućnika, broj slobodnog pučanstva stao sve više padati. Kazne, kojimi se kažnjahu danomice neslobodni, nesmatrahu se nepravednim niti za slobodne, imenito osobe nižih slojeva, tim laglje, što se položaj osiromašilog slobodnjaka faktično jedva lučio od položaja

Baiuvar. tit. II. c. i. L. Saxon. c. 24. (III, §. 1.) *Qui in regnum vel regem Francorum vel filios eius de morte consiliatus fuerit, capite puniatur.* Ed. Roth. c. 1. 3. 4. 6. 7. etc.

⁷⁰ tit. II. c. 1. Jedina L. Saxonum obiluje javnim kaznama i proti mnogim privatnim zločinom, tako umorsvu, preljubu, provali u crkvu, kradji, hotomičnoj krivoj prisezi i t. d. Sr. n. p. cap. 21. (II. §. 8.) 29. 30. 32. (IV. §. 1. 2. 4.) itd.

⁷¹ L. Salica tit. XII. De furtis servorum vel efracturis, §. 1. *Si servus foris casa quod valit II dinarios furaverit, excepto capitale et dilatura, CXX flagellus extensus accipiat.* §. 2. *Si vero, quod valit XL dinarios furaverit, aut castretur aut sex solidos reddat. Dominus vero servi, qui furtum fecit, capitale et dilaturam requirenti restituat.* — Capitale i dilatura sastavine su imovinske kazne, spominjane naročito u saličkom i thuringškom pravu (n. pr. L. Thuring. tit. VII.) Capitale znači poput krvarine kod ubojstva naknadu nanesene zločinom imovinske štete; dilatura ili delatura znači zateznu globu, iznos, što ga mora platiti onaj, koj nieće krivnju, a ova mu bude ipak dokazana; plaća ga dakle, što nastala od niekanja dilatio, mora. Mnienja su u ostalom vrlo različita. Srav. Walter: *Deutsche Rechtsgeschichte* §. 713. — L. Burgund, tit. II. §. 3. tit. IV. §. 2 4. 5. 6. 7. etc. L. Alaman, tit. XXXVIII. De eo, qui die dominico opera servilia fecerit . . . *Si quis servus in hoc vitio inventus fuerit, vapuletur fustibus.*

⁷² N. p. Edict. Roth. c. 142.

neslobodnjaka. Od osobitog upliva u tom pogledu bijaše veličina kompozicije, koja je često, imenito kod težih zločina, izcerpljivala svukoliku imovinu kažnjenikovu. Nije li imao krivac čim platiti određene zakonom imovinske kazne, podvrgavao se tjelesnim kaznam,⁷³ ili kaznio i smrću, nije li ga odkupila rodbina.⁷⁴

Tako je dakle područje javnih kazna, ograničenih prvobitno u bitnosti na političke zločine, tekom vremena imenito usljed pada velikoga diela pučanstva u siromaštvo i veću ili manju neslobodu, bivalo sve većim. Franački kraljevi nadalje, smatrajuć se pod uplivom kršćanskih ideja vrhovnim zaštitnicima svega prava, nazrievahu u zločinih, ma i napereni oni proti pojedincem, a ne državi, povriedu vlastitog autoriteta, pak nastojahu raširiti područje javne kazne. S toga je upravo čudnovato, kako je naš pisac mogao utvrditi, da Germani „ni pod silnom monarkijom franačkom ne htjedoše državi priznati kaznenoga prava“. Kako se vidi, nije piscu bio ni iz daleka poznat pojam prave naravi franačke države. Već usljed dodira s rimskim svijetom i naseobe na rimskom tlu morala je poskočiti politička kultura Germana, ojačati državna a š njom i kaznena vlast. Za franačku se pako monarkiju znade, da je kraljevska vlast u njoj bila vlasti podpuno suverenom, kralj vrelo svega prava i zaštitnikom mira. Državna vlast usljed svoga uzvišenoga položaja budne sada samostalnim, prvim faktorom svegakolikoga pravnoga razvoja. Nisu li poznata piscu capitularia franačkih kraljeva, uvadjajuć u život nove uredbe, što no će doskora iztisnuti dosadanje institute narodnoga prava, imenito kapitulari Karla Velikoga, iduć naročito zatim, da uz centralizaciju države provedu i centralizaciju pravnoga života? Poljem pako osobite djelatnosti otihi kapitulara bijaše uz ustav upravo kazneno pravo. Kod razvite onako jake državne vlasti moralo je i kazneno pravo učiniti napredak u svojem razvoju, koj je svagda uvjetovan stepenom razvoja državne ideje; pak u istinu razvi se sada posebno kraljevsko kazneno pravo. Osobitim sredstvom razvoju toga kaznenoga prava bijaše *bannus dominicus s. regius t. j.* pravo zabranjivati i zapoviedati pod inakom kaznom, pravo izdavati odredbe i za njihov prekršaj opredieljivati kazne. *Bannus*, koj je poput rimskoga imperija imao korigovati, nadopunjivati i dalje razvijati postojeće pravo, bijaše surogatom zakonodavne vlasti, pak na polju kaznenoga prava nije značio on vlasti: izvršiti kaznu, već vlast: učiniti kažnjivim; stoga bijaše slučajeva, koji ne bijahu kažnjivi po narodnom pravu, ali ih je kaznio *bannus*. Prema svemu tomu pojam zločina a š njim i pojam kazne kao reakcije države proti

⁷³ L. Wisigoth. l VI tit. IV. c. 4. 8. . . Et si non habuerit, unde comqonant . . . L(CC) flagella suscipiat. lib. VIII. tit. III. c. 14. etc.

⁷⁴ L. Salica tit LVIII. De chrenecruda. Vid. niže.

pojedincu, koj neštuje reda i zakona, bude sada jasniji ter ga država nastojaše provesti i u području privatnih zločina, pak prema tomu prieti mnogim slučajem kaznom smrtnom, tjelesnom i konfiskacijom imovine, tako razbojstvu, kradji, hotomičnom ubojstvu, krivoj prisezi i svjedočanstvu; zabranjuje se izvansudbena pomirba povriedjenika sa zločincem itd. Nadalje za mnoga nedjela, kojih narodna prava nisu kaznila nikako ili ne dovoljno, odredjen bje kao kazna bannus, koj kao kazna osnivajuć se na imperiju iztisne tekom vremena stari fredum.⁷⁵

Ne mogući se na ovom mjestu baviti pitanje kaznenim pravom Germana, držimo i ono, što navedosmo, dovoljnim, da se uvidi, kako su manjkavi pojmovi našega pisca o tom pravu. Nije kod Germana u historičko doba, imenito pako ne „pod silnom monarkijom franačkom“ gospodovala privatna osveta u onoj mjeri, kako to uzimlje pisac; pak buduće je uza nju postojalo i javno kazneno pravo, čitatelj bi rado saznao obćeniti karakter toga prava, njegovu „ideu“, koju badava traži u piščevoj razpravi, prem ona radi o kaznenopravnih ideah! U tom pogledu imao bi bio pisac iztahnuti, kako se uvažavalo pretežito objektivno stanovište, gledalo na nastale od zločina posljedice, zločin se prosudjivao pretežito vanjski, po nanesejoj šteti, ter se u opreci rimskomu i kanoničkomu pravu manje uvažavala subjektivna strana zločina. S toga se kod kompozicije ne pravi pravilno nikakova razlika, je da li je povrieda nanesena hotice ili nehotice, pomišljeno ili ne; gospodar n. pr. koj nagovori svoga slugu, da ubije dragoga, radi dakle promišljeno,⁷⁶ ne plaća veće kompozicije nego onaj, koj nezatnom nemarnosti, vrlo blizom slučajju, prouzroči smrt drugomu.⁷⁷ Obćeniti abstraktni pojam pokušaja nije bio poznat staromu germanskomu pravu, pokus bijaše prema tomu nekažnjiv, u koliko se pojedini pokusni čini ne smatrahu samostalnom povriedom, pa kao takova, dakle kao formalno svršeni zločin, podvrgavahu posebnoj kazni.⁷⁸ Uza sve to nije ni staromu germanskomu pravu bio momenat volje posve irelevantan; oznaka nekijh zločina osobito težkimi zasvjedočuje obzir i na otaj momenat Pravila se nadalje, kako znademo razlika medju hotomičnimi i nehotimičnimi povriedami, ter napokon dopuštala osvetu samo kod onih. Važnim bio je rano već momenat potaj-

⁷⁵ Sr. Bar. cit. §. 25.

⁷⁶ L. Frisionum tit. I. §. 14.

⁷⁷ Si arbor ab alis praecisa casu quemlibet oppresserit, componatur multa pleno weregildo, a quo arbor praecisa est. Lex Saxon. c. 54. (XII §. 1.)

⁷⁸ Lex Salica tit. XVII. De vuhneribus, §. 1. Si quis alterum volerit occidere et colpus falierit, cui fuerit adprobatum malb uito ido efa [o tumačenju ote glose v. Gengler: German. Rechtsdenkmäler opazka 1. k naslov XVII. str. 273], hoc est MMD dinarios, qui faciunt solidos LXIII, culpabilis judicetur.

nosti, čineć počinjenu krv umorstvom, kako ćemo kasnije viditi, i spajajuć već u ovo doba k pojmu kradje.⁷⁹

2. a) Progovoriv ob odnošajih, kakovi postoje u prirodnom stanju, promatra Welcker pod točkom II. spomenutoga jur više puta članka, kako se je kazneno pravo oplemenjivalo i bivalo blažim pod uplivom teokratsko-religioznih idea ter početaka umnoga prava. I glede toga sliedi ga naš pisac, ali ne više onako vjerno, kao što prije. Dočim u djetinjoj dobi naroda ostaje osveta „čuvstvena, materijalna zadovoljština za povriedjeno materijalno čuvstvo“, to se razvijaju o njoj „bolji i plemenitiji“ nazori, kad se počinju narodi naobražavati, a „biva to imenito prielazom iz djetinje dobe, u kojoj vlada čuvstvenost, u dobu doraslosti, nabožnim uplivom vjerovjestnikâ; tu postaje osveta, mjesto da je puki naravski nagon, spasonosnom zaštitom čovječnosti, dok se napokon u periodi višje kulture nerazvijaju idee prava umnoga“ (str. 13.) Spominje zatim, kako je „po Mojsijinoj pripoviesti postavio bog već u prvom savezu sa rodnom čovječjim krvnu osvetu kao svetu dužnost prema božanstvu“ itd. (ibid.) Welcker govori medjutim ovdje poblize o „višem karakteru“ krvne osvete, što joj ga podieljuje dužnost rodbinske ljubavi i misao, da se osvetom opire pokojniku i njegovim nanesena sramota.

Nakon što je progovorio o tom, kako se ublažilo i oplemenilo samo shvaćanje krvne osvete, prelazi Welcker na uredbe, koje su imale blažiti i ograničivati samo vršenje njezino. Naš će pisac takodjer govoriti o tom, neoznačujuć medjutim toga prelaza dovoljno. Počinje utočišti, veleć: „Prvi korak za ublaženje krvne osvete bijaše već u prastaro dobe uvedjenje utočišta, poznatih i narodom poganskim“ (str. 13.) Spominje zatim u kratko utočišta kod Grka, Rimljana i Izraelićana, pak prelazi na zasluge kršćanstva, koje je „ukrotilo divlju ćud naroda“, što srušiše rimsko carstvo, i „ublažilo nesnosno stanje najsiromašnije i najveće klase pućanstva“ (str. 14.) Pisac je dakle nekolikimi riećmi htio ovdje obćenito označiti zasluge kršćanstva „za čovječanstvo, i glede na njegovo vremenito blagostanje“. Poblize oznake tih zasluga ovdje ni neočekujemo, jer joj ne ima tuj mjesta; ali čitalac se nada opravdano da će pisac, uzev govoriti ob utočištih, pak prešav na zasluge kršćanstva, spomenuti sada utočišta crkvena. Nu pisac šuti o svem tom mramorkame. Zanimalo bi čitatelja, da mu se u kratko označi, kad se već govori ob asilih, kako je već za rimskih careva prešlo na crkvu i kler pravo utočišta, kako su oto pravo dalje razvijali crkveni sabori i pape,

⁷⁹ L. Salica tit. XXXIII. §. 1. L. Baimvar. tit. VIII. 9. O razvoju kaznenopravne ideje vidi imenito Stein cit. str. 163—166. Köstlin cit. str. 102. slied, Holtzendorff: Handbuch des deutschen Strafrechts I. §. 27. 28., Bar cit. §. 24.

koja su ono sve mjesta i predmeti, što pružahu utočište, i u koliko je i svjetovna vlast uvažavala ota mjesta i predmete kao utočišta. Mjesto svega toga spominje pisac od uredaba, kojimi nastojaše crkva ograničiti krvnu osvetu, samo mir božji — treuga dei — koj ni ne spada ovamo, gdje se radi ob utočištih; ob ovih bo nije prestao pisac još govoriti.

Od mjesta, koja pružahu utočišta, spominje pisac samo kuću i crkvu, pozivljuć se na ustanovu frizijskoga prava, koju navodi ovako: „*faidosus pacem habeat in domo sua, in ecclesia, ad ecclesiam eundo, et de ecclesia redeundo, qui pacem effregerit, et hominem occiderit novies triginta solidis componat*“. Pisac po navadi svojoj ne navodi vrela, odakle je uzeo otaj citat;⁸⁰ pa kako ga po svoj prilici nije uzeo neposredno iz samoga vrela, tako niti ne navodi podpuno dotične ustanove, koja uz ono, što citira pisac, pruža mir „*ad placitum eundo, de placito redeundo*“.

To je sve, što imade u pisca ob utočištih. Čitavi otaj dio razprave vrlo je manjkav. Ne luče se, kako bi trebalo, crkvena i svjetovna utočišta, niti se označuju pojedina, barem glavna jedne i druge vrsti; ne riše se razvoj prava utočišta, protegnuće njegovo na sve vrsti zločina i štetne posljedice, radjajuće se odatle, sbog česa se moralo to pravo kasnije ograničivati. Imenito pako imao se u razpravi, koja se bavi poglavito ideami, iztaknuti sám duh uredbe, razlozi, s kojih se prikazivala ona nuždnom a u mnogom pogledu i koristnom, ma da se neda opravdati sa strogo pravnog gledišta.

b) Progovoriv ob utočištih kao „*prvom koraku za ublaženje krvne osvete*“, navodi pisac u mah po prievodu Ewersovu poznatu ustanovu ruske pravde ob ubojstvu, koja glasi polag vrela: *Убьетъ мужъ мужа, то мѣститъ брату брата, или синови оца, ljubo oteju sina, ili bratu čadu, ljubo sestrinu sinovi; ašte ne budet kto мѣстja, то 40 griven за golovu*“.⁸¹ Prelaz otaj na slavensko pravo pokazuje, da pisac ne ima pred očima samo germansko kazneno pravo, već kazneno pravo u obće, napose ono Slavena. Svjedoče to u ostalom uza sám naslov razprave i druga mjesta raznimi citati iz slavenskoga prava. Nu kad je tomu tako, zašto nije pisac i prije, govoreć o samom načelu osvete, njezinoj dopustivosti, uzeo obzir i na druga, imenito slavenska prava, osobito pravo rusko. Barem pripoznaju privatne osvete ruskom pravdom imao je pisac iztaknuti tamo; a onamo spadala bi i gornja ustanova, što ju navodi pisac kao stegu krvne osvete. Poput

⁸⁰ Sadržan u *Lex Frisionum, Additio Sapientum tit. I. De pace faidosi*.

⁸¹ čl. 1. kratke pravde, citiran po Vladimirski Budanova: *Hristomatija po istoriji ruskoga prava sv. I*.

Ewersa⁸² na ime nazrieva on u spomenutoj ustanovi ruske pravde stegu krvne osvete, jer „na ove osobe steže zakon dužnost i pravo krvne osvete, drugi ju vršiti nisu smjeli“ (str. 15.) Stegu otu uče i drugi,⁸³ tako da bi po navedenoj ustanovi dopuštena bila krvna osveta samo za oca, sina, brata, strica i ujaka, a ne za ostale rodjake. Ta međutim stega, uslied koje bi bila izključena osveta za djeda i za žene u obće, za mater, sestre itd. dočim imade podataka, da je još kasnije vršena osveta za ove⁸⁴ — nije vjerojatna. Držimo s toga, da rečena ustanova primjerice samo navodi njeke osvetnike, a neizbraja ih svihkolikih; ona veli po prilici: ubije li čovjek čovjeka, imade osvetiti svoj svojega, kao: brat brata itd. Ono: „ašte ne budet kto mьstja“ ne znači: ako nebude nikoga od navedenih primjerice osvetnika, već znači u obće: ako se ne bude dotični ovlaštenik svetio, tad pripada za glavu 40 grivana; odkup ovaj nije ustanovljen samo za one rodjake pokojnikove, koji se tobože ne mogu služiti osvetom, već u obće za slučaj, kad se odustane od osvete. Navedena prema tomu ustanova ruske pravde, ne budući u istinu stegom krvne osvete, ni ne spada ovamo, već bi se imala bila navesti drugdje zajedno s ostalimi slučaji dopustivosti osvete. Osim ubojstva pozna na ime ruska pravda osvetu i kod drugih povrieda Tako za nanesene rane: „Ili budet krovav ili sinь nadražen, to ne iskati emu vidoka čelověku tomu; ašte ne budet na nem znamenja nikotorago že, toli prijdet vidok; ašte li ne mozet, tu tomu konec. Ože li sebe ne mozet mьstiti, to vzjati emu za obidu 3 grivnē, a lēteju mzda“.⁸⁵; nadalje u slučaju sakatosti: Ože utnet ruku to 40 griven; ašte budet noga čela, ili načnet hramati, togda čada smirjat;⁸⁶ ko što i za udarce, što se smatraju sramotnimi.⁸⁷

c) U savez s navedenom tobože stegom krvne osvete na bližu rodbinu pokojnika dovodi pisac i postanak krvarine, kad uči, sliedeć i opet Ewersa⁸⁸, a napustiv ovdje Welckera: „Dočim je krvna osveta navedenim načinom ograničena, morala se je ostaloj rodbini druga zadovoljština dati, nadomjestiti šteta, nanesena usmrćenjem ili osakaćenjem rodjaka ili ukučanina; mjesto krvne osvete stupila je naknada u novcu“ (str. 15.) Prema otoj nauci uvedena je imovinska naknada najprije za one, kojim je zabranjena osveta. Nu gdje je naknada za one, kojim je osveta dopuštena, ako oni odustanu od osvete? Ili vriedi li i za njih ista naknada

⁸² cit. str. 273.

⁸³ Sr. opazku 2. k navedenoj ustanovi u Vladimírski Budanova.

⁸⁴ Sergěevič: Lekcii i izslědovanija po istorii ruskago prava str. 444.

⁸⁵ čl. 2.

⁸⁶ čl. 5.

⁸⁷ čl. 3.

⁸⁸ str. 274.

unatoč njihovomu jačemu pravu? Ili je kasnije, kad i njim oduzeto pravo osvete, opredieljena za njih druga naknada?

Imovinska naknada postojala je bez dvojbe već u najstarije doba, i u vrijeme podpunog gospodstva privatne osvete. Stranke mogle su ma s koga razloga odustati od osvete ter se zadovoljiti imovinskom odštetom; tim laglje, čim dvojbeniji je bio uspjeh osvete i čim laglja povrieda, tako da je povriedjenik u pruženoj mu materijalnoj odšteti nalazio dovoljnu zadovoljštinu. Iznos naknade opredieljivao se prvobitno sporazumkom stranaka od slučaja do slučaja, kasnije opredieljen bi on stalno za pojedine povriede; stalna pako ota naknada bez dvojbe je znatno olakoćivala nagodu stranaka, koja nije prije uspievala često samo s toga, jer se stranke nisu mogle složiti ob odšteti, ma da bi inače bile voljne odustati od osvete. Da bi se dakle dobila alternativa pogubnoj privatnoj osveti, društvo ustanovi običajem ili zakonom neki sistem imovinskih naknada za razne vrsti povrieda; sistem otaj obastajao je dugo uz privatnu osvetu, ne u smislu onom, kako uči naš pisac, da bi kod istog zločina jedna vrst povriedjenika imala služiti se osvetom, druga pako imovinskom naknadom; već svakomu povriedjeniku pripadaše pravo slobodna izbora medju osvetom i mirnom zadovoljštinom. Dugo se dakle rabila imovinska naknada i prije, nego je država mogla pomišljati na dokinuće privatne osvete; uz ovu obastajaše za istoga povriedjenika imovinska naknada dugo i prije, nego ju je mogla iztisnuti. Nije prema tomu imovinska naknada ograničenjem, stegom osvete, već njezinom zamjenom, i to u početku fakultativnom, kasnije pako obligatornom. Tek ojačala se na ime državna vlast, oduzev izbor medju osvetom i nagodom najprije povrieditelju, oduzimalje ga kasnije i povriedjeniku, nalažuć onomu, da plati, a ovomu, da primi opredieljenu imovinsku naknadu. Znamenite su u tom pogledu odredbe Karla Velikoga, koj se čutio dovoljno jakim, da izkorjeni privatnu osvetu. Odredbe ote, kojih pisac nigdje ni ne spominje, naglasismo mi već više puta, ter ih ovdje navodimo napose. Prije svega naloženo bude povriedjeniku, da primi ponudjenu imovinsku naknadu, a povrieditelju, da ju plati, pa ko bi se uztrućavao to učiniti, taj će se odagnati u progonstvo.⁸⁹ Odredba ota potekla je s misli, što ju naglasuje *Capitulare Aquisgranense* od god. 802. zabranjujuć takodjer strankam da počinjaju u slučaju dogodila se ubojstva dalnja nedjela, ter nalažuć im, da se s dobra nagode.⁹⁰

⁸⁹ *Si quis pro faida precium recipere non vult, ad nos sit transmissus, et nos eum dirigemus ubi damnum minime facere possit. Simili modo et qui pro faida pretium solveret noluerit, nec justitiam exinde facere, in tali loco eum mittere volumus, ut pro eodem maius damnum non crescat. Capit. Francicum a. 779. c. 22.*

⁹⁰ *tit XXXII. De homicidiis cavendis, de compositione occisorum et de poenitentia homicidarum.*

Činovníci su prema tomu, kad je nastala medju strankami faida, imali iztraživati, ko se protivi miru, ter stranke prisiliti, da se pomire.

Nije li dovoljnom za to snaga činovnika, imade se opornik dovesti pred kralja, da ga on prisili na mir.⁹¹ Odredba, kojom se nalaže platež odnosno primitak imovinske naknade, imala se smatrati sastavinom svih-kolikih narodnih prava.⁹²

Takodjer anglosasko pravo rano već nalaže povriedjeniku, da primi ponudjenu mu odštetu; pače sam prije, nego će povesti boj proti protivniku, imade uztražiti oda nj zadovoljštinu mirnim putem. Potanki su u tom pogledu imenito zakoni Aelfredovi,⁹³ polazeć sa stanovišta, da povriedjenik, koj imade prilike uztražiti od protivnika naknadu za nanesenu povriedu, ne smije proti njemu povadjati boja prije, nego je to učinio. Znade li stoga, da mu se protivnik nalazi kod kuće, tad imade prije svega potražiti oda nj svoje pravo . . . homo qui inimicum suum residentem scit, non ante impugnet eum, quam sibi rectum postulet.⁹⁴ Imade li dovoljno snage, tad ga mora 7 noći obsjedati i čuvati ne navaljujuć na nj; pak ako se onda pokori i pripravan je predati svoje oružje, tad ga imade čuvati nepovriedjena još 30 noći i javiti to njegovoj rodbini, da ga odkupi.⁹⁵ Ne ima li povriedjenik dovoljno snage, da obsjeda povrieditelja navedenim načinom, imade uztražiti pomoć u oblasti prije borbe.⁹⁶ Nu i onda, ako nadje iznenada svoga neprijatelja ne ima mu se u mah svetiti, ako je on pripravan predati oružje, već ga ima čuvati 30 noći i javiti njegovoj rodbini. Ne će li se pokoriti i predati oružja, može povesti proti njemu boj.⁹⁷

Isto tako ne spominje pisac ustanove sinova Jaroslavljevih, sadržane u obširnoj ruskoj pravdi, za koju se pravilno drži, da je njom dokinuta krvna osveta: Po Jaroslavê že paki sovкупивšesja sinove ego . . . i mužii ih . . . otložiša ubienie za golovu, no kunami sja vikupati.⁹⁸ — Nije medjutim nemoguće, da „ubienie za golovu“ znači smrtnu kaznu, koja se rano već kušala uvesti pod uplivom bizatinskim, tako da bi gornji članak odstranjivao otu „novotu“, ter opredieljivao po starom odkup novcem.⁹⁹

⁹¹ Et si faidosus sit, discutiatur tunc, quis e duobus contrarius sit ut pacati sint; et dstringantur ad pacem, etiamsi noluerint. Et si aliter pacificare nolunt, adducantur in nostram praesentiam. Capit. missis data ad Theodoni villam a. 805. c. 5.

⁹² Capit legibus addenda a. 817. c. 13. de faidis coerendis.

⁹³ c. 42. De factione Kod Schmida cit.

⁹⁴ citato, uvod.

⁹⁵ cit. §. 1.

⁹⁶ ib. §. 3.

⁹⁷ ibid. §. 4.

⁹⁸ čl. 2.

⁹⁹ Vid. Sergëvič cit. str. 447.

Spomenuv pojav imovinske naknade i označiv njezin postanak nedovoljnim načinom, pisac je netočan i glede imena ote naknade i glede toga, komu pripadaše ona. Veli bo: „naknada ili krvarina zvala se vira, virnoja. Tko je imao tu viru dobiti, o tom ne nalazimo ništa izvjestnoga u pravdi, nu mislimo, da je pripala onomu, koj je bio zločinom neposredno oštećen“. (str. 15.)

Naknada ota u starijem dielu kratke ruske pravde ni ne ima posebnoga imena, tek u drugom njezinom dielu ko što i u obširnoj pravdi nalazi se naziv *virnoe*, *vira*; ali ne nazivlje se tako naknada, davana oštećeniku, već se vira plaćaše knezu, dočim odšteta povriedjeniku u slučaju ubojstva nazivaše se *golovničstvo*.¹⁰⁰

Prelazi sada pisac na krvarinu kod Germana, i to odnošaj obostrane rodbine napram njoj. Odnosaj taj prikazan je vrlo nepodpuno, tako onaj obitelji ubijenoga ko što i odnosaj krivca i njegove rodbine. U prvom pogledu veli jednostavno, da je krvarinu „primala obitelj za usmrćenoga“, navodi poznatu Tacitovu izreku: *suscipere inimicitias etc.*, od koje ovamo spada samo: *recipitque satisfactionem universa domus* nu poblize ne označuje se odnosaj bliže i dalje rodbine napram krvarini nigdje. Pripadala je, istina, krvarina rodu pokojnikovu, ali za njezinu razdiobu medju ovlaštenike postojahu rano već stalna načela, koja bijahu ili autonomnim pravom dotičnoga roda ili pako normirana samim zakonom.¹⁰¹ Tako n. p. po pravu saličkih Franaka dobivahu polovicu sinovi pokojnikovi, a drugu polovicu rodbina s očeve i materine strane;¹⁰² drugdje opet, kao n. p. u frizijskom pravu postoji princip *trorazdjelbe*, ter dvie trećine dobivahu baštinici pokojnikovi, a $\frac{1}{6}$ dalja rodbina.¹⁰³

Glede odnošaja krivca i njegove rodbine napram krvarini veli naš pisac: „Ako zločinac nije mogao platiti krvarine, imala ju je mjesto njega namiriti porodica. Ovaj običaj, poznat kod starih germana pod imenom *Chrenecrude*, ukinut je 6. vieka“. Iz piščevih rieči moglo bi se zaključivati, da *chrenecruda* znači običaj plaćati mjesto zločinca krvarinu, a tomu ipak nije tako. Prije svega *chrenecruda* nije postojala kod svih Germana, već samo kod saličkih Franaka, a bijaše ona sveča-

¹⁰⁰ redakcija II. čl. 4.

¹⁰¹ Srvani o tom sada imenito: Brunner: *Sippe und Wergeld* u: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* III. Bd. german. Abth. str. 1. i slied.

¹⁰² *Si cuiuscumque pater occisus fuerit, medietate compositionis filii collegant et alia medietate parentes qui proximiores sunt tam de patre quam de matre inter se dividant. L. Salica tit. LXII. De compositione homicidii.*

¹⁰³ *Si nobilis nobilem occiderit, LXXX solidos componat, de qua mulcta duae partes ad heredem occisi, tertia ad propinquos eius proximos pertineat. L. Frison. tit. I. §. 1.*

nim načinom kojim je insolventni krivac uz ustup imovine svaljivao dužnost, platiti krvarinu, na bližu svoju rodbinu.¹⁰⁴ Ubojica naime, davši jur totam suam facultatem, a ne mogav ipak platiti krvarine, imao je dokazati svoju insolventnost 12 konjuratora. Zatim ulazi u kuću, uzimlje iz svakoga od četiriju ugala zemlje, praha i stupa po tom na prag ter gledajuć u stan baca lievom rukom preko ledja si prah na bližeg rodjaka, na koga svaljuje tim dužnost, da plati krvarinu. Ne može li bliži rodjak toga učiniti, baca se zemlja dalje do stanovitog stepena srodstva; sám pako insolventni dužnik imade u košulji, bez pojasa i bosonog s kolcem u ruci skočiti preko plota u znak, da sve napušta i ostavlja za sobom. Ne može li rodbina platiti krvarine ter tako odkupiti kriveca, predaje se on protivniku, a ovaj imade ga na četiri sudbena dana javno ponuditi, ne bi li ga kogodj odkupio; pak ne nadje li se niko, dobiva protivnik vlast nad njegovim životom.¹⁰⁵ Dočim je glede ovlaštenosti na primitak krvarine proveden u saličkom pravu princip diobe, to je, kako vidimo, dužnost na platež postala jur subsidijarnom.¹⁰⁶ Nu i otoj subsidijarnoj dužnosti moglo se izbjeći izilazkom iz rodbinske sveze, koj se dopuštaše po saličkom pravu, a obavljашe formalnim načinom. Izila-

¹⁰⁴ Uz chrenecruda označivao se taj čin i theunetruda, chera cruda, chrenceude etc. Tumači se razno. V. Gengler cit. opazka k 58. nasl. L. Salicae, Zöpfl: Deutsche Staats- u. Rechtsgeschichte §. 129 a. op. 9^a—9 g.

¹⁰⁵ L. Salica tit. LVIII. De chrene cruda, §. 1. Si quis hominem occiderit, et totam facultatem data non habuerit unde tota lege compleat, XII. juratores donare debet, quod nec super terram nec subtus terram plus facultatem non habeat, quam jam donavit Et postea debet in casa sua introire et de quattuor angulos terram in pugno collegere, et sic postea in duropalo, hoc est in limitare, stare debet intus in casa respiciens, et sic de sinistra manu de illa terra trans scapulas suas jactare super illum, quem proximiorum parentem habet. Quod si jam pater et fratres solserunt tunc super suos debet illa terra jactare, id est super tres de generatione matris et super tres de generatione patris, qui proximiores sunt. Et sic postea in camisia discinctus, discalcus, palo in manu sepe salire debet, ut pro medietate, quantum de compositione diger est aut quantum lex addicat, illi tres solvant, hoc est illi alii, qui de paterua generatione veniunt facere debent. §. 2. Si vero de illis, quicumque proximior fuerit, non habeat unde integrum debitum solvat, quicumque de illis plus habet, iterum super illum chrenecruda ille qui pauperior est jactet, ut ille tota lege solvat §. 3. Quod si vero nec ipse habuerit unde tota persolvat, tunc illum, qui homicidium fecit, qui eum sub fidem habuit, in mallo praesentare debet, et sic postea eum per quattuor mallos ad suam fidem tollant. Et si eum in compositione nullus ad fidem tulerit, hoc est ut eum redimat de quod non persolvit, tunc de sua vita componat. O pojednostih, koje su mnogo priedporne, vidi Brunner cit. str. 37—45.

¹⁰⁶ Drugdje postojашe načelo diobe i glede plateža. N. p. L. Saxon. c. 19. (II. §. 6.)

zeći prekidao bi nad glavom si četiri johove grančice, bacao ih na četiri strane ter izjavljivao, da se odriče nasljedstva i svake zajednice s rodom svojim.¹⁰⁷

Tako je dakle odgovornost rodbine ubojičine za krvarinu sve više slabila, kako je slabila i sama rodbinska sveza. Pravu ripuarskih Franka nije poznata ni subsidijarna odgovornost¹⁰⁸ a pod konac 6. stoljeća bude naročito zabranjeno pod prietnjom plateža vlastite krvarine — rodbini ubojice, da mu pomaže svojom imovinom.¹⁰⁹ Usljed toga morala je izčežnuti i chreneruda sama sobom, no uza to pripisuje se Childebertu II. naročito dokinuće chrenerude.¹¹⁰

Isto tako u anglosaskom pravu, gdje je rodbina takodjer jamčila prvobitno za krvarinu,¹¹¹ zakoni Edmundovi, izrekav načelo, da odsele imade ubojica sam snositi faidam, prepuštaju rodbini zločinčevoj, da ga odkupi ili ga se odrekne. U posljednjem ovom slučaju, ostavili rodbina zločinca, nije odgovorna ona za ništa, ali nesmije zločincu pružati ni zaštite ni hrane; onaj bo, koj bi to prekršio, izvrći će se ne samo osveti roda pokojnikova, već i svu svoju imovinu izgubiti u korist kralja.¹¹²

Spomen utočišta, mira božjega i navod krvarine sve su stege krvne osvete, što ih pozna promatrana razprava. Izpušteno je međjutim više toga. Imenito se je pisac, kad već htjede u ruskoj pravdi naći ograničaj krvne osvete samo na njeke rodjake ubijenoga, mogao sjetiti ustanova, koje u istinu stežu krvnu osvetu na opredjeljeni krug rodbine, ali ne pokojnikove, već rodbine zločinčeve.

d) Spomenuv odnošaj rodbine napram krvarini, pisac iztiče u mah položaj rodjaka kao konjuratora, dovodeć otaj položaj u savez s dužnosti rodbine, da plati krvarinu. „Čini se, da je pravo na rotu, porotu, nastalo iz dužnosti suplemenika, da namire krvarinu, ako ju sam krivac iz svojega imutka ne bi platiti mogao; buduće su naime bliži rodjaci jamčili za krvarinu, zato jim je bilo dozvoljeno, da osvajene članove porodice mogu opravdati prisegom, položenom za njihovu nevinost, i

¹⁰⁷ L. Salica tit. LX. De eum, qui se de parentilla tollere vult

¹⁰⁸ Brunner cit. str. 46. i sl.

¹⁰⁹ Childeberti II. decretio a. 596. §. 5. De homicidiis vero ita iustus observare, ut quicumque ausu temerario alium sine causa occideret, vitae periculum feriat. Nam non de precio redemptionis se redimat aut componat. Forsitan convenit, ut ad solutionem quisque discendat, nullus de parentibus aut amicis ei quicquam adjuvet; nisi qui praesumpserit ei aliquid adjuvare, suum widrigildum omnino componat; quia iustum est, ut qui novit occidere, discat morire.

¹¹⁰ ibid. §. 15. De chreneruda lex, quam paganorum tempore observabant, deinceps nunquam valeat, quia per ipsam cecidit multorum potestas.

¹¹¹ Brunner cit. str. 14. slied.

¹¹² Zakoni Edmundovi II. c. I. §. 1. 2. kod Schmida.

tako ih riešiti dužnosti, koja bi napokon na nje same pasti mogla“ (str. 15. 16.) Pisac dakle izvodi suprisegu iz odgovornosti rodbine za krvarinu. Dosljedno samo je rodbina imala pravo biti konjuratori, jer je samo ona bila podvrgnuta teškoj često dužnosti, da plaća krvarinu; očistiv pako svojom suprisegom okrivljenika, sama se je riešavala dužnosti, „koja bi napokon na nju samu pasti mogla“. Moguće, da je u najstarije doba mogao okrivljenik uzeti konjuratori samo članove svoga roda, nu ni tad ne bismo toga položaja rodbine izvodili iz odgovornosti za krvarinu, već bi i tada jednomu i drugomu bilo isto vrelo, rodbinska sveza odnosno zaštita, kojom ona radja, i usljed koje rodbina je dužna podupirati svoga člana ko što kod njegove borbe oružjem, tako i kod njegovih parnica. To medjutim nije dokazano. Po *Leges Barbarorum* bivaju doduše u pojedinih slučajih i rodjaci konjuratori, ali ne bijaše srodstvo s okrivljenikom obćenitom potrebštinom za njegove suprisigatelje, ter su vrlo često fungirale kao takovi i druge osobe, koje nestajahu u nikakovom odnošaju napram krvarini; često se puta veli, da može okrivljenik priseći s osobami, *quales potuerit invenire, quales voverit liberos*. Jedino burgundsko pravo dopušta kod obtužbe radi zločina konjuratori samo rodjake obtuženikove;¹¹³ dočim druga njeka prava iziskuju srodstvo s okrivljenikom samo za pojedine slučaje a po mnogih niti nepostoji ota potrebština.¹¹⁴

Pisac se medjutim nezadovoljava samo tim, da spomene „pravo rodbine na rotu“, već on iztiče, što su u obće bili porotnici, rotnici, *conjuratores, consacramentales*; govori ob izboru konjuratora po strankah, u kom je pogledu netočan. Glede zakona saličkoga veli, da on „napominje prisegu samo na dva mjesta, a) da se opravdana prisega pčložiti može, ako na to pristane tužitelj, b) da se oni, koji bi krivu prisegu položili, strogo kazne“ (str. 16.) — Kad bi pisac svoje tvrdnje osnivao, kako bi morao, na samih vrelih, tad bi nam on ujedno navadjao dotična mjesta iz vrela, ali tad bi i tvrdnja njegova morala glasiti drugačije. Napose da je čitao pisac ustanovu zakona saličkoga de *chreneruda*, koju ipak, kako znademo, spominje, bio bi i tamo našao suprisigatelje.

Neočekujuć u ostalom ovdje od pisca, da nam navodi pojedine slučaje porabe suprisege, imali bismo ipak pravo tražiti od razprave koja

¹¹³ Si ingenius per suspicionem vocatur in culpam . . . sacramenta praebeat, cum uxore et filiis et propinquis sibi duodecimus juret: si vero uxorem aut filios non habuerit, cum patre aut matre numerum inpleat designatum. Quodsi nec patrem nec matrem habuerit, cum duodecim proximis inpleat sacramentum. L. Burgund, tit. VIII. §. 1.

¹¹⁴ Sr. sada imenito Cosack: die Eidhelfer des Beklagten. (Stuttgart 1885.) §. 2. V.

se bavi poglavito ideami, temeljna načela inštituta, značenje i narav su-
 prisege, napose njezin odnošaj napram priepornim u parnici činjenicam;
 prisizahu li konjuratori de veritate ili samo de credulitate itd. Napokon
 nam je opaziti, da konjuratori nisu fungirali samo kao očistnici okriv-
 ljenika, već se i tužitelj mogao poslužiti njimi u podkrepu svojih
 navoda.

3. a) Sljedeći dio razprave (str. 16—21.) navodi nekoliko propisa
 iz raznih pravuih vrela ob umorstvu i ubojstvu, tjelesnih ozledah i uvredah,
 o kradji i lupežtvu. Kako u razpravi ne ima nikakova sistema' tako je i ovaj
 dio uvršćen ovamo bez pravoga saveza s onim, o čem govori pisac prije.
 Od promatranja krvne osvete i njezinih stega prelazi se najedanput na pojedine
 vrsti zločina. Ne može se reći, da čini to pisac očistnoj prisezi za volju,
 o kojoj je govorio neposredno prije toga, jer makar da počinje ovaj dio
 nekoliko primjeri očistne prisege, on ju doskora napušta, pak navodi samo
 pojedine kazne. Isto tako ne čini prelaza na ovaj dio krvarina, o kojoj je
 bio prije „rote“ govor, jer se u slučajih očistne prisege mimoilazi
 krvarina, s druge strane opet uz krvarinu navode se i slučaji smrtno
 kazne. Prelaz otaj na pojedine vrsti zločina i njihove kazne bio bi
 umjestan ovdje samo onda, da je pisac prije toga uz privatnu osvetu
 razložio sama načela, samu ideu kaznenoga prava; iztaknuo, kako se
 njeke povriede prepuštahu privatnoj osveti, dočim se druge sve više
 podvrgavahu javnoj kazni. Toga nije učinio pisac prije, pak ne čini ni
 sada, već jednostavno prelazi na pojedine zločine Počima pravom
 alamanskim, veleć: „zakon alamanski najstrožije kazni umorstvo,
 homicidium, i dopušća prisegu sa 40 izabranih rotnika . . . ili sa 80,
 koje si je našao sam okrivljenik“ (str. 16.) Samu kaznu za umorstvo,
 deveterostruku krvarinu navodi tek kasnije (str. 17.), pošto je pro-
 govorio nješto o tom, kako onaj „veliki broj rotnika daje dovoljno jam-
 stvo za privatnu i javnu sigurnost“. Ovdje uam je opaziti, da, kako već
 Leges Barb, prave razliku medju jednostavnim i kvalifikovanim uboj-
 stvom, tako poznaju za jedno i drugo i posebne izraze, ter homicidium
 ne znači umorstvo, već jednostavno ubojstvo, dočim umorstvo označuje
 samo alamansko pravo sa „mortaudo“, „mordtoto“, ko što se ono u ri-
 puarskom pravu nazivlje „mordridus“, u bavarskom „murdrida, frizij-
 skom „mordritus“, u saksonskom „mordum-totum“ itd. Isto tako nestoji,
 da samo zakon alamanski „najstrože kazni umorstvo“, jer istom kaznom
 na ime deveterostrukom krvarinom, kazne ga i mnoga druga prava.

Od zakona alamanskoga, koj jedini uz ulomak iz bavarskoga na-
 vodi pisac za germansko pravo, skočio je na pravo iglavsko 13. vieka,
 ali ovdje ne spominje kazne, kojim je kaznilo oto pravo zločin ubojstva,
 već samo procesualno pravni propis, kako će se okrivljenik oprati od
 objede s ubojstva. Isto tako u mah iza toga navodi ustanovu statuta vi-

nodolskoga glede očiste od ubojstva, dočim same vrsti ubojstva ko što i kazne za njih mimoilazi. Usuprot iz prava bavarskoga, zatim zakona cara Dušana, statuta poljičkoga i zakona crnogorskoga navodi njeke primjere same kazne za ubojstvo, ne osvrćuć se na procesualne propise. Iz prava bavarskoga navodi primjer ob ubojstvu biskupa, nespominjuć ne samo dotičnoga mjesta u zakonu, već ni toga, da to uzimlje iz prava bavarskoga;¹¹⁵ iz zakona cara Dušana spominje njeke osobite vrsti ubojstva, tako ubojstvo sebra po vlastelinu i obratno, ubojstvo biskupa ili kaludjera, ono oca, matere, brata ili ćeda, dočim se za obćenite propise¹¹⁶ ne brine. Između mnogih ustanova statuta poljičkoga zadovoljava se pisac samo dvama člancima, na ime 55. 56.,¹¹⁷ po kojih se kazni ubojstvo jednostavnom odnosno povišenom vraždom a eventualno i smrću. Napokon iz zakonika crnogorskoga od god. 1855, navodi ustanove ob umorstvu, mimoišav one ob ubojstvu. To je sve, što govori razprava o zločinu ubojstva odnosno umorstva! pak prelazi

b) na „tjelesne ozljede i uvrede, na koje zakoni srednjega vieka takodjer određuju krvarinu ili vraždu, i u kom obziru opažujemo znamenitu suglasnost, ter komu su poznate ustanove jednoga zakona, bit će mu poznate sve ostale“ (str. 19.) Mimoilazeć Leges Barbarorum, pisac će navesti „njeke ustanove slavenskih plemena“, pak čini to na temelju statuta poljičkoga, krčkoga, ruske pravde i zakona cara Dušana. Izpustiv mnoge zanimive propise, on s druge strane navodi i onakove, koji ni ne spadaju ovamo. Tako čl. 2. ruske pravde „ako bude krvav ili modar od bijenja, ne treba tražiti tomu čovjeku svjedoka; ako li ne bude nikakvoga znamenja, onda neka dojde svjedok, ako li ne može, onda je tomu konac“. Ustanova je ta formalno pravna, pak se pravom pita čitatelj gdje je tu vražda? koju određivahu zakoni srednjega vieka i za tjelesne ozlede i koju imadu dokazati one ustanove raznih vrela, što ih pisac navodi. Isto tako kazna, „da mu se ruka otsiečet“, što ju iz zak. cara Dušana navodi pisac za onoga, ko oskube bradu vlastelinu ili dobru čovjeku, ne spada valjda u kategoriju „krvarine ili vražde“.

Iza ono nekoliko primjera, u kojih se plaćala vražda, prelazi razprava na sam predmet, u kom je ona sastojala. „Sve ove vražde bijahu ustanovljene u novcu, i pošto su ovi bili riedki, mogle su se i druge stvari mjesto novca dati, ako nisu naročito izuzete bile, u pravilu je sam zakon ustanovio, u koju se cieniu koja stvar primiti ima: „in compositionem wirgildi volumus ut ea dentur, quae in lege continentur,

¹¹⁵ Sadržana je dotična ustanova u L. Bainwar, tit. I. Cap. X.

¹¹⁶ Kao n. p. onaj čl. 87. o ubijstvê nahvalicom. Kod Jirečka: Svod zákonů slovanských. Tekst prizrenski.

¹¹⁷ ne navodeć pravilno po svom nekritičkom načinu onog mjesta u vrelih, gdje se nalazi ustanova, što ju citira.

excepto accipitre (sokol) et spatha (mač), quia propter illa duo aliquo-
ties perjurium committitur, quando maioris pretii, quam illa sunt, esse
jurantur. Capitulare Lud. I. IV. 21.“ (str. 20.) Ustanova ota sadržana
je u Capit. aquisgranense a. 817. i to medju capit. legibus addenda
(§. 8.), nije dakle ona samostalna, kako se u ostalom na prvi mah vidi,
već se odnosi na njeku „lex“, koja opredjeljuje predmet krvarine. Bilo
bi stoga uputnije, da je pisac spomenuo sam zakon, koj je ustanovio,
„u koju se eienu koja stvar primiti ima“.¹¹⁸

Nastavlja sada razprava: „Usljed toga (usljed česa?) se je sma-
tralo zločinom, ako je tko, primiv nagodu, ipak nastavio osvetu. Nu i
onaj je kazni podvržen, koj nije hotio dati ili primiti zakonom odredjene
vražde“ (ibid.) Ni ovo nije ovdje na pravom mjestu. U koliko je pri-
mitak i platež krvarine ovisio od stranaka, kojoj pripadaše izbor, kada
i kako se nalagala „nagoda“ strankam dužnosti, sve to imao je pisac —
dakako točnije, nego čini ovdje — razložiti drugdje, a ne na ovom
mjestu, i to tim manje, što je medju primjere, koje navodi nepo:redno
prije toga uvrstio i slučaje takove, koji izključuju svaku nagodu. Isto
to vriedi i za sujamstvo, o kom govori sada razprava po Jirečku. U
koliko spada ono „medju uredbe, kojimi se štitila sigurnost“ u obće,
nije se odnosilo ono samo na ubojstvo i tjelesne ozlede, o kojih bijaše
prije toga govor, odgovornost pako rodbine ubojičine za krvarinu ne
smije se miešati sa „zajedničkim jamčenjem“ kao „obvezanosti članova
koje obćine, da odgovaraju za zločine, počinjene u njezinu kotaru“.

Isto tako dikaja vira, što ju plaćaaše po ruskoj pravdi verv, bijaše
ograničena na ubojstvo. Plaćala se ona u slučaju hotomičnog ubojstva
onda, ako se ne nadje ubojica, jer ako se nadje, tad ne plaća vire ni verv ni
on sam, već se kazni konfiskacijom svekolike imovine i progonom za-
jedno sa ženom i djecom — potok i razgrablenie. — U slučaju nehoto-
mičnog ubojstva, počinjenog n. pr. na piru ili u svadji, verv pomaže
ubojici platiti viru prema razmjeru prinosa, tako da sam ubojica mora
platiti samo dio, što odpada na nj, a ostali dio vire plaća verv, golov-
ništvo pako, t. j. naknadu rodbini pokojnika, plaća sam ubojica.¹¹⁹
Verv prikazuje nam se u ovom slučaju nekome vrsti osjegurkog društva
za osobe, koje počine nehotomično ubojstvo. Pristup u to društvo pre-

¹¹⁸ Navedeni propis Capit. Aquisgr. odnosi se na L. Ripuarua XXXVIII.
§. 12. Si quis weregeldum solvere debet, bovem cornutum videntem et sanum
duobus solidistribuat, vaccam cornutam videntem et sanam pro uno solido
tribuat, equum pro VI. solidis, equam pro III. sol., spatham
cum scogilo (korice) pro VIII. sol, spatham absque scogilo pro III. sol.,
bruniam bonam pro XII. sol. tribuat etc. Cf. L. Saxon, c. 66. i Capitulare
Saxonicum a. 797. §. 11.

¹¹⁹ Vidi čl. 3. 4. 5.

pušta se svakomu na volju, a pomoć pruža verv kod plateža vire samo svojim članovom, koji doprinose opredieljene prinose, „ulažu u dikuju viru“.¹²⁰

c.) Sada tek prelazi pisac opet na promatranje pojedinih zločina, i to napomenuti će „samo u toliko kradju i lupežtvu, koliko je nužno, da se razjasne zakoni ob ubojstvu i umorstvu“, jer mu ograničeni prostor razprave ne dopušta, da obširnije govori o kažnjenu zločina, kojimi se vriedja sigurnost vlastništva“ (str. 21.) Prema tomu ograničuje se pisac samo na slučaje ubojstva tata „pri samo djelu“, spominje propis zakona 12 „dasaka“ o noćnoj kradji, nadalje ustanove ruske pravde, zakona vinodolskog i crnogorskog. Glede ruske pravde pisac je osobito nekritičan. Njezine ustanove jednostavno navodi, ne tumačeć ih niti nastojeć, da ih dovede u sklad. Ustanova ruske pravde, što ju navodi na prvom mjestu, nastala bez dvojbe od konkretnog pravnog slučaja, govori ob ubojstvu „ogništanina i tiuna“, zatečenog kod same kradje, bez svake stege.¹²¹ Nu kasniji propisi same kratke pravde dopuštaju doduše ubiti svakog tata, uhvaćenog kod samog čina, ne samo ogništanina i tiuna, ali samo pod stanovitim uvjeti, uz njeke stege, kojim je glavna misao ona, da je slobodno ubiti uhvaćenoga tata samo u toliko, u koliko bi se on protivio, u koliko to iziskuje nužna obrana.¹²² Ustanove kratke pravde opetuje i pravda obširna, dodajuć uza to, koliko se plaća za tata, ubijenog nedopuštenim načinom.¹²³

Spomenuv jošte propis statuta vinodolskoga ob ubojstvu razbojnika,¹²⁴ i onaj zakonika crnogorskoga,¹²⁵ to je sve, što nam pruža razprava o kradji i lupežtvu. Tim bi bilo završeno promatranje pojedinih zločina. Nu pisac se opet vraća na ubojstvo i tjelesne ozlede ter naplatu za njih, pak nam tako na novo dokazuje, da je nenadkriljiv u nesustavnosti. Neposredno iza kradje i lupežtva govori: „Izim naplate (vražde), koju je krivac imao dati rodbini usmrćenoga ili ozliedjenoga, plaćala se je još i globa za povriedjeni društveni mir, poznata u poviesti srednjega vieka pod imenom fredum, fredus, izmirnica, pomirnica“ (str. 22.). Ako se ota pomirnica plaćala samo uz naplatu rodbini usmrćenoga ili ozliedjenoga, bila dakle sastavinom kazne za ubojstvo i tjelesne ozlede, zašto

¹²⁰ Ašte kto nevložitsja v dikuju viru, tomu ljudie nepomagajut, no sam platit čl. 6.

¹²¹ čl. 20.

¹²² čl. 38. Ašte ubjjut tatja na svoem dvorê, ljubo u klêti, ili u hlêva, to toj ubit; ašte li do svêta deržat, to vesti ego na knjaž dvor; a ože li ubjjut, a ljudi budut vidêli svjazan, to platiti v nem.

¹²³ čl. 37.

¹²⁴ čl. 71.

¹²⁵ čl. 84.

nije razpravio pisac toga umah kod promatranja ubojstva i tjelesnih ozleđa, gdje bi takodjer bilo mjesto navodu onih propisa iz pojedinih vrela, što ih navodi ovdje za podkrepu svoje pomirnice? Ako je pako pisac htio promatrati napose zločine a napose kazne, što bi takodjer bilo opravdano, tad je imao taj sistem provoditi, pak se kod promatranja zločina smilovati barem donjekle „idei“, kojoj za volju pisao je svoju razpravu. Nu kao što ne ima nikakova sistema, tako je manjkava i protuslovna piščeva nauka o njegovoj pomirnici. Najprije veli, da se je plaćala ona za „povriedjeni društveni mir“, ali u mah iza toga govori: „tu je globu plaćao krivac za obranu, koju mu je poglavarstvo, sud ili gospodar one zemlje osigurao naprama privatnomu osvetitelju, ili u obće proti privatnoj osveti“. Ne dakle za povriedjeni društveni mir, kako je prije rekao pisac, već za djelatnost poglavarstva, za uslugu, izkazanu oblaću, po tom nije to bila javna kazna, već „športule sudaca ili mjestnih poglavara“! Zaštita ona, za koju se plaćашe fredus, sastojala je po piscu u tom „što je poglavarstvo prisililo osvetitelja, da primi zadovoljštinu zakonom odredjenu“. „Ako naime rodbina nije vlastna bila vršiti osvete, onda se nije plaćala ona izmirnica“ (ibid.). — Samo dakle osveta razlogom je otoj izmirnici, samo u onih slučajih, u kojih bijaše dopuštena osveta, nu gdje je oblast uzela u zaštitu krivca proti osvetitelju — plaćala se izmirnica! Nu zašto je onda rekao pisac na početku, da se fredus plaćao kao „globa za povriedjeni društveni mir“?, zašto onda navodi nauku Grimovu, po kojoj se takodjer plaćao fredus „wenn die verletzende handlung zugleich den gemeinen frieden brach“? Dosljedno nauci piščevoj onda, kad je bila zabranjena osveta i kad nije trebala oblast uzimati krivca u zaštitu proti privatnom osvetitelju, nije bilo razloga za plaćanje izmirnice. Nu mi znademo, da se fredus plaćao ne samo „izim naplate, koju je krivac imao dati rodbini usmrćenoga ili ozliedjenoga“, već i kod mnogih drugih zločina, i onakovih, gdje nije bila rodbina ovlaštena vršiti osvete. Ako je pisac htio reći, da se je njegova pomirnica plaćala prvobitno za posredništvo medju povriediteljem i povriedjenikom u svrhu pomirbe, a kasnije tek da je postala javnom kaznom, tad nije imao miešati jednoga i drugoga. Ali, dok se radilo samo o posredničtvu, onda nije moglo „poglavarstvo prisiliti osvetitelja, da primi zadovoljštinu zakonom odredjenu“; najmanje pako može se tvrditi, da fredus imade taj karakter „u t. z. zakonih barbara srednjega vieka“ ili pače u „poznijih štatutih i uredbah slavenskih na jugu i sjeveru“ (ibid.).

Fredus bijaše u ovo doba nedvojbeno javnom kaznom, plaćanom radi povriede pravnoga reda, „pro praesumptione“,¹²⁶ pro

¹²⁶ L. Baiuwar. tit. IX. c. 4... in publico vero quadraginta solidos propter praesumptionem, quam fecit.

culpa,¹²⁷ „quia contra legem fecit“ itd.¹²⁸ Iz pojma njegovoga sledilo je, da se je imao plaćati samo kod hotomičnih povrieda, ali kod ovih obćenito, ne dakle kod nanesenih bez zle nakane, životinjom ili neživim kojim predmetom.¹²⁹

Veličina freda nalazila se pravilno u opredieljenom aritmetičkom razmjeru napram odšteti, pripadajućoj povriedjeniku, n. p. kao $\frac{1}{5}$, a često puta bijaše on tolik, kolika i krvarina, tako imenito u frizijskom pravu, koje odredjuje u slučaju kradje, da tat „rem, quam abstulit, in duplum restituat, et ad partem regis pro freda weregildum suum;“¹³⁰ isto tako žena bludnica plaća fredum u veličini krvarine.¹³¹ Tako i po alamanskom pravu.¹³² U langobardskom pravu pravilno sačinjava compositio i fredus jednu svotu, koja se dieli medju povriedjenika i kralja.¹³³

Kako se fredus plaćao radi povriede javnoga mira, to je njegov iznos bio naravno veći ondje, gdje je zločinom povriedjen posebni mir, koj uživaše osobitu zaštitu, kao mir crkveni,¹³⁴ kraljevskoga dvora,¹³⁵ mir vojske¹³⁶ itd.

Nauku piščevu o fredu obaraju uz navedene imenito oni slučajji, u kojih se plaćao fredus lih radi povriede javnoga koga interesa, gdje nije bilo privatnog povriedjenika. nije po tom moglo biti govora o kompoziciji, još manje pako o „zaštiti krivca proti osvetitelju“. Tako u slučaju povriede pravnoga reda u obće,¹³⁷ nadalje ko ostavi stražu,¹³⁸ radi krive prisege¹³⁹ itd.

Govoreć o fredu, pisac bi ipak morao bio spomenuti barem nekoliko mjesta iz onih zakona, koji su za fredus najmjerodavniji; ali ne čineć toga (osim što navodi poznatu nam Tacitovu: pars mulctae regi etc., uz

¹²⁷ Edit. Roth. c. 379.

¹²⁸ L. Alam. tit. XXXIV.

¹²⁹ L. Salica tit. XXIV. c. 5. Si vero puer infra XII. annos aliqua culpa committat, fretus ei nullatenus requiratur. Cf. Capit. l. Sal. a. 819. c. 5. L. Ripuar. tit. XLVI. §. 1. tit. LXX. 1.

¹³⁰ L. Frision, tit. III. Thiubda(-furtum) §. 2 3. 4. 8.

¹³¹ ibid. tit. IX. de Farlegani (stuprum) §. 1. Si foem'na quaelibet homini euilibet fornicando se miscuerit, componat ad partem regis weregildum suum.

¹³² L. Alam. tit. XXXIV.

¹³³ Edict. Roth. c. XIX. L. Liutpranti c. XLII... solidos x. componat, medietatem regi et medietatem cui injuria inlata fuerit.

¹³⁴ L. Baiuwar. tit. I. c. 7.

¹³⁵ L. Alaman. tit. XXXI.

¹³⁶ L. Frision. tit. XVII. 1.

¹³⁷ L. Francorum Chamavorum §. 33: Quicquid contra rectum fecerit, cum solidis IV. in fredo dominico componere faciat.

¹³⁸ ibid. §. 36. Cf. §. 31. 41.

¹³⁹ L. Frision. tit. X.

koju stavlja u ostalom bez svake misli ulomak iz decretio Chlotarii II. a. 595. cap. XII.) on navodi iz statuta vinodolskoga, krčkoga, zagrebačkog (g. 1245.) i zakonika „ugarsko-hrvatskoga: S. Stephani“ nekoliko primjera ubojstva, ozleda i nasilja, koji se plaćaju zajedničkom svotom, što se dieli medju povriedjenika i oblast.

U mah iza pomirnice, fredus, govori pisac o davanju i primanju vražde, koje da se obavljalo „svečanim pomirenjem“ i potvrđivalo prisegom. „Darovi i žrtve, prinesene u znak pomirenja, izražavahu pokajanje i priznanje zločinca, da je njegov čin bio nepravda, koja sad na njega samoga pada“. Primanja vražde ne smatra pisac prikornom, prostom pohlepom za materijalnim dobitkom, „jer ova nije činila sućnosti u cijeloj nagodbi — compositio, nego bijaše samo vanjski znak — simbol — da se je izmirenje vidionim načinom k svrsi privelo“ (str. 23.), prem prije na jednom mjestu reče, da „kod naroda polubarbarskih srednjega vieka bili su ne samo zločini, nego i opravdanje od njihovih posljedica, krivnje i kazni novčana pitanja (str. 17.).

Pisac je dakle skočio sada najedanput na pomirbu. Ili je ono, što govori on, vriedilo za „davanje i primanje“ vražde u slučaju, kad ju je povriedjenik tražio sudbenim putem? Pomirbe su se bez dvojbe sklapale već u najstarije doba, i onda, kad bijaše dopuštenom privatna osveta. Nu način ote pomirbe ni njezin sadržaj nisu nam poznati, ne smije se pako miešati s njom pomirba kasnijega srednjega vieka, kako to čini pisac, uvršćujući ovamo (str. 24.) poznatu nam moravsku pokoru, koje u ostalom ne navodi po samom vrelu, već po Jirečku.¹⁴⁰

d.) Rekav neposredno iza pomirbe nekoliko rieči ob „odmazdi“, talio,¹⁴¹ koja da je „srodna krvnoj osveti i obično se vrši s njom uzporedo“, pisac zaključuje promatranje starijega kaznenoga prava nekolikoimi obćenitimi ali nedovoljnimi opazkama. „Sve“, veli pisac, „dosad navedene primitivnom stanju staroga i srednjega vieka prilično dolikujuće kazni ili tako zvane kompozicije,¹⁴² mogle su ponešto zadovoljiti zahtjevu ondašnjega kulturnoga stanja naroda . . . nu zadovoljiti ne mogu zahtjevom zdravog uma i potrebam društva izobraženijega“ (str. 25.). „Do desetoga vieka, po prilici do izumréa Karlovića, sastojale su kazni u dosta blagoj zadovoljštini, odkupnini, vyplati, vraždi, viri“ (ibid.). Zar svi oni primjeri, o kojih je pisac prije toga govorio, spadaju u dobu do desetoga vieka!? Kako je siromašan ovaj dio razprave, što se bavi pojedinimi zločini i kaznami, tako i otaj zaključak. Ne nalazimo u njem navedenih mnogih važnih zločina, mimoilazi razprava mnoge kazne, pa ipak govori obće-

¹⁴⁰ Slovanské právo itd.

¹⁴¹ što je izradkom iz Welckerovog poznatog članka, toč. D.

¹⁴² Nu pisac je u promatranih prije primjerih spominjao i takove kazne, koje ne spadaju u kategoriju kompozicija!

nito, da su do desetoga vieka sastojale kazne u dosta blagoj zadovoljštini, odkupnini itd. Istina je, da su pretežitimi bile kompozicije, nu pored njih poznavše ova doba i pravih javnih kazna, što se uporabljivahu prije svega na neslobodne, ali i na slobodne, kako već prije spomenusmo. Tako se poznavše smrtna kazna, izvršivana ne samo kao glavosjek, već i vješali: bargus furca, patibulum;¹⁴³ ugušajem u blatu;¹⁴⁴ kolesovanjem,¹⁴⁵ kamenovanjem,¹⁴⁶ sažegom.¹⁴⁷

Dalnjom vrsti javne kazne bijahu kazne tjelesne, kamo spadaše decalvatio = čupanje kose zajedno s kožom,¹⁴⁸ bičevanje i batinanje,¹⁴⁹ žigosanje¹⁵⁰ i razne vrsti sakaćenja: kriveu se odsiecahu ruke i noge,¹⁵¹ često ga sliiepilo,¹⁵² nadalje odrezavao bi mu se nos, jezik,¹⁵³ uškapljahu ga¹⁵⁴ itd. Uz smrtnu i tjelesnu kaznu postojahu kao javne kazne još i zatvor,¹⁵⁵ progon,¹⁵⁶ razne vrsti sramotnih kazna, kao jahanje na oslu,¹⁵⁷ nošnja sedla, psa, pače poljubac pasje zadnjice.¹⁵⁸

Nu ako i možemo pisecu oprostiti, što ne promatra važnijih zločina i kazna, a ono ih je imao barem spomenuti, imenito morao je on, koj se bavi kaznenopravnimi ideami, iztaknuti obćenitu misao zločina i kazna. Već u vrelih ove dobe mogao je naći raznih shvaćanja o svrsi kazne, tako: „Factae sunt leges, ut earum metu humana coercetur audacia, tutaque sit inter probos innocentia, et in ipsis inprobis formidine supplicii refrenetur nocendi facultas“;¹⁵⁹ nadalje: ut paucorum condemnatione

¹⁴³ L. Ripuar. tit. LXXXI. Chideb. II. decretio a. 596. §. 8. Capit. Carol. M. a. 813. c. 11. Iudices atque vicarii patibulos habeant.

¹⁴⁴ L. Burguud. tit. XXXIV. 1. Si qua mulier maritum suum, cui legitime est juncta, dimiserit, necetur in luto.

¹⁴⁵ Chlodov. capit. pacto leg. Sal. addit. a, 500 c. 5 servus in rota mittatur.

¹⁴⁶ L. Wisigoth. l. XII. tit. II. c. 11.

¹⁴⁷ ibid. l. III. tit. II. c. 2. tit. IV. c. 14. etc.

¹⁴⁸ L. Liutpr. c. LXXX. Capit. Remedii c. IV.

¹⁴⁹ L. Salica tit. XII. L. Alaman. tit. XXXVIII. etc.

¹⁵⁰ L. Liutpr. c. LXXX. Capit. Remedii c. IV.

¹⁵¹ Edit. Roth 242. 243. L. Francorum Chamavorum §. 32.

¹⁵² Capit. Remed. c. III.

¹⁵³ ibid. c. II. Capit. ad Theodonis villam a. 805. c. 10.

¹⁵⁴ L. Salica tit. XII. c. 2.

¹⁵⁵ L. Liutprandi c. LXXX unusquisque iudex in civitatem suam faciet carcerem sub terra. Capit. Aquisgranense a. 813. c. 11.

¹⁵⁶ L. Ripuar. tit. LXXI. 2.

¹⁵⁷ Cap. Remed. c. II . . . ponatur super asinum et batendo ducatur per vicos.

¹⁵⁸ L. Burgund. additam. I. c. 10. Si quis canem praesumpserit involare, jubemus ut convictus coram omni populo posteriora ipsius osculetur.

¹⁵⁹ Prolog. leg. Baiuwar. na koncu.

multitudo corrigatur;¹⁶⁰ „ut emendentur et castigentur secundum legem, ut deo largiente omnia haec mala a christiano populo auferantur“;¹⁶¹ „ut ceteri metum habeant talia perpetrandi“¹⁶² itd. I sám štatut poljički izražava se o svrsi kazne: „a to-j' za to-j', neka se niktör neuči takove hudobe i nečistoće činiti“.¹⁶³

Medjutim se je pisac, kako znademo, ograničio samo na to, da navede nekoliko primjera za ubojstvo i umorstvo po zakonu alamanskom i bavarskom, ter nekih slavenskih pravih, na koja se jedina obazire govoreć o tjelesnih ozledah, kradji i lupežtvu. Barem glede otih zločina, na koje se pisac ograničuje, imao je nastojati, da iztakne obću kaznenopravnu ideu na temelju promatranih spomenika, inače bo navedeni njim propisi ostaju nekritičkim gomilanjem vrela. Za germansko pravo mogao je glede ubojstva liepo iztaknuti, kako se čini razlika medju jednostavnim i kvalifikovanim ubojstvom — mordritus —, kako se razlika medju jednim i drugim ne osniva na razlikosti duševnoga razpoložaja počiniteljeva — da li ga počinio u afektu, strasti ili mirno i promišljeno — već na razlikosti samog čina t. j. da li radio otvoreno, ter tako donjekar pošteno, ili pako tajno, stoga nepošteno i kukavno; ili je inim načinom pokazao svoju podlost i zlobu. Krv počinjena javno, nekim načinom na očigled narodu, bijaše običnim ubojstvom, krv pako počinjena kradomice, furtivo modo, imenito ako se truplo sakrilo ili spaljilo, smatraše se umorstvom. Otu razliku i na spomenutom temelju čini i alamansko i bavarsko pravo,¹⁶⁴ iz koga pisac navodi njeke primjere, ter je barem za ota prava mogao to iztaknuti, nije li se htio obazrieti na ostale Leges Barbarorum.¹⁶⁵ Bilo je i drugih okolnosti, koji su činile ubojstvo težim, više kažnjivim, ali se potankostmi ovdje ne možemo baviti.¹⁶⁶

Isto tako imao je pisac dobru priliku, da nam spomene njevoja glavna načela, što ih glede promatranih njim zločina sliede barem ona

¹⁶⁰ L. Burgund. tit. LII.

¹⁶¹ Capit. Carol. M. a. 802. c. 25.

¹⁶² ibid. c. XXXIII.

¹⁶³ čl. 169.

¹⁶⁴ L. Alaman. tit. XLIX. 1. Si quis hominem occiderit, quod Alamani mortuando dicunt, novem veregildos solvat L. Baiuwar. tit. XIX. c. 2. Si quis liberum occiderit furtivo (furtivo) modo et in flumine eicerit vel in tale loco ut cadaver redere non quiverit, quod Baiuwarrii murrdrida dicunt, etc.

¹⁶⁵ N. p. L. Salica tit. XLI. §. 2. L. Ripuar. tit. XV. Si quis ingenuus ingenuum Ripuarium interfecerit, et eum cum ramo cooperuerit, vel in puteum seu in quocunque libet loco celare voluerit, quod dicitur murrdridus, DC sol. culpab. judicetur. L. Frision. tit. XX. §. 2. itd.

¹⁶⁶ Vid. imenito: Allfeld: die Entwicklung des Begriffes Mord bis zur Carolina, (Erlangen 1877) str. 37—57. i 58—62.

slavenskopravna vrela, kojimi se bavi. Od razprave, koja se bavi kaznenopravnimi ideami, pravom očekujemo, da nas upozna s onimi okolnostmi, na koje promatrana njom prava uzimlju obzir kazne zločine, da iztakne, u koliko ota prava uvažavaju nutarnje motive kriminalnoga djela, veću ili manju intenzivnost volje, u koliko je razvita u njih nauka ob imputaciji itd. Sâm statut poljički bio bi pružio razpravi dovoljno u tom pogledu gradiva. Uvažava bo on vrlo mnoge okolnosti, uz koje se počinja zločin, tako kod ubojstva ne samo, da li počinjeno ono u svadji (čl. 55.), ili „zakonom ašašinskim, iz privarke, zasedši“ itd. (čl. 56.), nego i mnoge druge obzire, kao što u obće postavlja za povriede načelo: „tko učini nehote, ima mu biti razumak, a tko učini hote ali zahvaliv se, ima težu pokoru podnesti“. ¹⁶⁷ Uza to sam statut naglasuje nekoliko puta posve obćenito, kako valja izpitati sve okolnosti, u kojih je počinjen zločin „gdi i u kom mistu, na koem dugovanju i s koga uzroka“, ¹⁶⁸ „kako i po koi način i s koim uzrokom i tko je človik i ke vrstè“; ¹⁶⁹ u obće treba uvažiti ne samo obzire, koje iztiče sam statut, već razabrati i sve druge okolnosti konkretnoga slučaja „zač se ne mogu sve stvari napuno ispisati i izimenovati“. ¹⁷⁰

Obćenitih takovih načela mogla je naći razprava i u ruskoj pravdi, po kojoj na veličinu kazne upliva ne samo društveni položaj povriedjenika, vriednost predmeta itd., već se uvažava takodjer intenzivnost volje, i to ne samo kod ubojstva, već i kod drugih povrieda, tjelesnih ozleđa i imovinskih ošteta, tako da se povrieditelj u obće kazni tim strože, čim više je pokazao zlobe i pokvarenosti.

Ono nekoliko citata, što ih je iztrgnuo pisac iz raznih vrela, ter ih stavlja jedan do drugoga često bez svake misli, ne poučava nas o tom, kako u obće prosudjuje dotično vrelo onaj zločin, koj se promatra. Tako kod ubojstva po statutu vinodolskom, poljičkom itd. nije označeno, u koliko upliva na kaznu socijalni položaj, stališka razlika, upliv rodbinske sveze; razlika medju jednostavnim i kvalifikovanim ubojstvom nije takodjer iztaknuta. Ob ubojstvu kasnije ruske pravde govori se samo mimo gredece, kad se spomije dikaja vira, nu razlika medju običnim i kvalifikovanim ubojstvom nije označena ni tom prigodom, kako bi valjalo. Prvim smatralo se ubojstvo počinjeno „v svadè ili v piru, javljeno“, ¹⁷¹ drugim ono „na razboè bezo vsjakija svadi“. ¹⁷²

Promatrajuć tjelesne ozlede i uvrede razprava sama naglasuje, da mimo lazi Leges Barbarorum, pak se ograničuje na njeke slavenskopravne

¹⁶⁷ čl. 182.

¹⁶⁸ čl. 42.

¹⁶⁹ čl. 218.

¹⁷⁰ čl. 39. 64.

¹⁷¹ čl. 4. dulje redakcije.

¹⁷² ibid. čl. 5.

ustanove. Pravom veli, da je u tom pogledu osobito točan štatut poljički, pak je razprava imala tu točnost i dokazati, navesti sve njegove ustanove, ter ih razredati u dotične kategorije; jer ako u samom štatutu nenalazimo provedenog strogod sistema, zar smije za to bez njega biti i akademijska razprava! Tjelesne ozlede luči poljički štatut prema težini. Najteže su one, koje imadu posljedicom gubitak ruke, noge ili oka; svako oto udo plaća se polovicom vražde; manjka li više tih spomenutih uda, tad se plaća tolikoputa poluvražda, koliko uda manjka; može narasti prema tomu iznos vražde veći, nego li je kod ubojstva, a to zato, „ere e gori i teži čoviku zao život, nego smrt, ka se ednom čoviku učini“.¹⁷³

S tim mogao je pisac u mah uzporediti propise ruske pravde o gubitku spomenutih uda. Dočim se po kratkoj pravdi gubitak ruke odnosno noge uzporedjuje ubojstvu,¹⁷⁴ to kasnija pravda kazni za polovicu blaže, na ime poluvirom gubitak ruke, noge, oka i nosa.¹⁷⁵ Gubitak nosa kazni poljički štatut blaže, na ime sa 50 libara, a za „ogrubljenje obraza“ takodjer 50 libara; isto tako „gdi bi odsičeno uho, to-j nosi libar 50; gdi bi od boja ogluhlo uho, tada nosi libar 50; ako bi i odsičeno i ogluhlo, tada nosi libar 100“.¹⁷⁶ Isti iznos plaća se za gubitak zuba,¹⁷⁷ dočim po ruskoj pravdi 12 grivana.¹⁷⁸ Osim gubitka navedenih uda opredjeljuje štatut poljički kaznu i za gubitak ručnih i nožnih prsta: palac ručni nosi pō ruke, ča e libar 60; a ostala četiri drugi pō ruke, ča e libar 60“.¹⁷⁹ Prsti nožni vriede polovicu ručnih. Uza to imade se „prociniti, ako bi sasvim nemankao kojigod ud; to-tu ima biti razgled, a to-j se razumi oda svakoga uda“.¹⁸⁰

Posebnu kategoriju tjelesnih ozleđa sačinjavaju rane nanesene oružjem, krvave rane, glede kojih se opet luči, da li su na otvorenom mjestu ili pod odielom, ili samo dielomice sakrite a dielom ne.¹⁸¹ Napokon medju povriede tjelesnog integriteta spada svadja i boj, obična tučnja, udarci.¹⁸² Krivac, pravilno onaj, koj je počeo boj, plaća 25 libara, nu

¹⁷³ čl. 38.

¹⁷⁴ čl. 5.

¹⁷⁵ čl. 22.

¹⁷⁶ čl. 46.

¹⁷⁷ čl. 43.

¹⁷⁸ čl. 79.

¹⁷⁹ čl. 40.

¹⁸⁰ ibid.

¹⁸¹ Ako li je rana od oružia, ali po ini put, koju ranu pokriva svita, ta-j svaka rana nosi libar 25; ako li je rana na obrazu ali na ruci, koju svita nepokriva: ta-j nosi libar 50. Ako li bi na sridokraću, ku u dio svita pokriva, a u niki dio nepokriva: tomu ima biti razgled, čl. 36.

¹⁸² čl. 23. 33—35.

„ako bi tko komu bio ženu, ali sestru gdi hoć, ali hćer, i prez nih uzroka podobna: ta-j je dužan dvo dupao sioni osud, ča e libar 50. Ako li bi na kuću došad u kući ali u dvoru: dvakrat toliko, ča e libar 100“,¹⁸³ Udarac na posebnih mjestih i posebnimi predmeti smatra se sramotnijim od rane i kazni strože.¹⁸⁴

Uza svu potankost svojih propisa uvidja ipak štatut poljički, da se sve okolnosti, koje valja uvažiti, ne mogu u zakonu „napunò ispisati“, ter će se morati u konkretnom slučaju izviditi. Tako i onda, ako tko uzleži od boja ter izgubi u bolesti više dana, ne opredjeljuje zakon ine odštete, „nego ako bi se ča procinilo po dobrih ljudih“. ¹⁸⁵ U obće: „kakova bi godir bila rana, jedna ali nih veće, i u kom godir mistu: to-j Polica uzakonise ovako-j. Ne budući nike ine načinbe ali takmine meju onimi, ki su u tom, tada oni, ki budu ranam cinci, imaju viditi i razgledati i promislivši prociniti nič po zakonu i običaju, nič po domisli i po kušencii; zač se ne mogu prem sve svake stvari napuno sasvim zakoniti, izmiriti i ugoniti, ni se mogu prem sve riči u štatut postaviti, da ima se prozriti i prociniti, ka je rana od koje žešća ali luća, ali od smrti summienia, ali od koje se prime veće bolesti i težkoće i traćenia, vola likarije ali škode. Ali pake gdi se zgodi, da se vide kosti, ali pluća, ali možćani, ali ini stvari od života: to-j se sve ima sagnuti i primiriti, jere se ne mogu sve stvari izimenovati, kako je zgora rečeno“. ¹⁸⁶

Razprava obećaje, da će govoriti i ob uvredah. No u tom pogledu navodi iz ruske pravde i zakonika cara Dušana samo slučaj, ako jedan drugomu skube bradu, dočim ostale slučaje i po tih pravnih vrelih kao što i odnosne ustanove poljičkoga štatuta mimoilazi.¹⁸⁷

Glede kradje i lupežtva ograničuje se, kako znademo, razprava na one samo slučaje, u kojih je dopušteno ubiti tata; nu ni za ote slučaje ne obazire se ona na germansko pravo, a na slavensko nedostatnim načinom, mimoilazeć n. p. zanimive propise poljičkoga štatuta. Tim dakako nimalo nije razjašnjeno, kako dotična prava, na koja se i obazire razprava, prosudjuju kradju, ter ono nekoliko slučaja dopuštenog ubojstva tata moglo se navesti govoreć ob ubojstvu. Tako dakle glede kradje ne nalazimo u razpravi, koja se bavi kaznenopravnimi ideami, nikakove ideje. Kad bi si razprava bila uzela podlogom samo rusku pravdu i poljički štatut, kojim se inače rado utiče, mogla bi bila nacrtati o kradji zanimivu sliku, kojom bi bio čitatelj zadovoljan.

¹⁸³ čl. 66.

¹⁸⁴ čl. 155.

¹⁸⁵ čl. 61.

¹⁸⁶ čl. 64.

¹⁸⁷ Vid. n. p. čl. 62. 63. 67. 154.

4. Nakon promatranja starijega kaznenoga prava, koje korektno završuje pisac za Germane po prilici 10. vekom, nu kamo je nekorektno umiešao mnogo toga, što ne spada onamo, bilo je sliediti piscu razvoj kaznenopravne ideje u kasnijem pravu. Pa gle, kaki mu je prelaz! „Tečajem desetoga vieka odstranjeno je po malo staro običajno pravo kazneno, navlastito nastojanjem romanistâ, koji su na glasovitih sveučilištih u Bononiji, Parizu upili načelo rimskoga prava, smatrajući ovo uzorom savršenosti naprama barbarskim zakonom svojega vremena; tortura, koju su Rimljani upotrebljavali samo kod robovâ, uvedena je s rimskimi zakonima u svih skoro pokrajinah carstva rimsko-njemačkoga, najprije za skitalice, a kasnije za sve državljane bez razlike stališa“ (str. 25. 26.). Dakle već u 10. veku djelovalo je rimsko pravo na preobrazbu kaznenoga prava „u pokrajinah carstva rimsko-njemačkoga“, u doba, kad ne bje počela još ni teoretička a kamo li praktična recepcija rimskoga prava! Već u 10. veku (ili možda još prije, jer se u 10. v. pokazao već upliv) upijalo se načelo rimskoga prava na glasovitom sveučilištu u Bononiji, gdje je studij rimskoga prava procvao tek u 12. stoljeću! i u Parizu, gdje takodjer nije tada još ni bilo sveučilišta!! Kako se moglo što takova napisati!

Istina je, da su tekom 10. stoljeća stare Leges Barbarorum izašle iz porabe i dospjele u zaborav, ali niti ob uzrocih, koji izazvaše njihovu propast, niti o pravnom razvoju, koj je sliedio nakon toga, ne zna pisac ništa. I ono malo upliva, što ga bijaše steklo rimsko pravo na Leges Barbarorum, ne stalo je sada zajedno s ovimi, ter tek kasnije stanu se po malo razvijati okolnosti, koje podupirahu ulaz rimskoga prava u život; ali upliv, kaki mu daje glede kaznenoga prava naš pisac nedokučivim načinom već u 10. veku, steče ono za čitavu jednu perijodu kasnije.

Pisac imao je iza starijega kaznenoga prava preći na ono feudalne dobe, pak u kratko barem orisati stanje, u kakovom se nalazilo kazneno pravo u toj perijodi. Razložiti mu je bilo, kako je zavladao sada silni partikularizam, kako neuredjeno je bilo pravosudje, pače njegovo izvršivanje u mnogom pogledu nemoguće, kako je prema tomu sama državna vlast morala priznavati pravo poboja, t. j. izvansudbeno vršenje prava vlastitom snagom. Sredovječni otaj poboj, uvjeti mu, možebitni savez sa starom osvetom, koja se u slučaju ubojstva i sada vršila — već to moglo je biti zanimivom temom piscu, koj se prije osobito rado bavio privatnom osvetom. Promatrajuć obćeniti karakter kaznenoga prava, pisac bi se bio uvjerio, da ista načela, kakova u prijašnjoj dobi, vladahu u bitnosti i u ovoj perijodi; u početku se pače opaža nazadak u toliko, što se pučki običaji opet navrate na stazu, s koje ih nastojahu potisnuti Leges i Capitularia.¹⁸⁸

¹⁸⁸ O kaznenom pravu ove dobe u obće v. Zöpfl III. §. 130. Stein

Mjesto svega toga jadikuje pisac nad „onom žalostnom dobom“, koje glavnom pomisli bijaše „da se vodi užasan rat strahovanja proti pravim i tobožnjim krivcem“; nad onom „skrajnom grozovitosti, kojom se razvilo kazneno pravo u srednjem vieku, da nije moglo biti gorje u najžalostnijoj dobi orientalskoga despotizma“ (str. 26.). Spominje nadalje pisac, kako je Makiavelizam slavio svoje slavje, kako je svrha, „koju su postići namjeravali, opravdati morala svako i najnepravednije sredstvo“. Ljudi kao da su „izerpli sve svoje oštroomje, da izumiju muke najgroznije ne samo za krivce, nego i za svakog nesretnika, na koga je pala sumnja počinjena zločina, muke, kojim bi se porieklo na dnu pakla tražiti moralo (str. 26. 27.). Nu, zar se je sve to, pitamo mi, sbilo u neposrednoj dobi iza 10. stoljeća? Pisac imade ovdje pred očima vrieme recepcije tudjih, imenito rimskoga prava; preskočio je dakle čitavu jednu važnu perijodu, u kojoj se iztiče ne ona piscem risana „skrajna grozovitost“, već usuprot prilična blagost javnih kazna. Istina, da se je kazneno pravo u vrieme recepcije odlikovalo osobitom strogosti, nastojeć tim načinom predusresti zločinom; područje smrtno kazne bude ne samo rašireno, već ona za teže zločine okrutno pooštrena; ali stogost ota ne bijaše obćenitom, na mnogih mjestih uzčuvaše se i nadalje načela prijašnje perijode. Nije nadalje naglašena strogost, gdje i postojашe, sačinjavala jedine karakterne erte kaznenoga prava ove dobe, ter je trebalo označiti i druge važne promjene, u obće upliv rimskoga prava i taljanskih kriminalista ote dobe.¹⁸⁹

„U to žalostno doba“, nastavlja pisac, „dodje narodom carstva rimskojemackoga, kao ozeblim sunce zakonik cara Karla petoga: Kaiser Karls V. und des heiligen römischen Reichs peinliche Gerichtsordnung, poznat i pod imenom „Constitutio criminalis Carolina“ ili jednom rieči „Carolina“. Što se pisac ne bavi historijom Karoline, to razumijemo, ali oznaku njezina karaktera, imenito pako „kaznenopravne ideje“ misli čitatelj naći u piščevoj razpravi. Sve, što veli razprava o tom zakoniku, jest naglas, da je bio to „zakon strog, oštar i tvrd, ko što je bilo i njegovo vrieme, nu odlikujuć se medju svimi ondašnjimi zakoni ne samo pravednošću i strogom dosljednošću, nego upravo i čovječnošću“ (str. 27.); zatim navod

cit. str. 167. i sl., Köstlin cit. str. 114—200 (razvoj novih uredaba u obće), Geib cit. §. 35—40. Holtendorff cit. §. 29—31. John: das Strafrecht in Norddeutschland zur Zeit der Rechtsbücher. (1858.) Allfeld cit. str. 62. i sl. Bar cit. §. 33—39. Wächter: Beilagen zu Vorlesungen über das deutsche Strafrecht, Vervollständigte Ausgabe. (Leipzig 1881.) Beilage 24. 26. Gautier cit. str. 256. Droit pénal sous la période féodal

¹⁸⁹ Srvani o svem tom Geib cit. §. 41—44. Holtendorff cit. §. 32. 33. Bar. cit. §. 40.

rieči Welckerovih¹⁹⁰ ob izvrstnosti Karoline za njezinu dobu. Karolinom završuje pisac u bitnosti svoju razpravu, nadovezujuć samo još nekoliko obćenitih opazaka.

„U najnovije doba (zar je iza Karoline nastupilo u mah najnovije doba!) razvija se zakonarstvo i na ovom toli važnom polju Bilo bi za strukovnjaka vrlo zanimivo, motriti postupni razvoj zakona i uređaba ovamo spadajućih, od Karoline do našega vremena, i kritičkomu sudu podvrći teorije učenjaka, koje su se na obzorju znanosti pojavile“ (ibid.).

Dakako, da bi to bilo vrlo zanimivo! Pak ako i ne „motriti sve ovamo spadajuće zakone i uređbe“, što ni ne spada strogo u okvir piščeve razprave, a ono imao se on obazrieti barem na glavna načela doktrine, koja na temelju rimskoga i kanoničkoga prava, Karoline i drugih partikularnih prava sazđavaše sistem kaznenoga prava. Znade se nadalje, kako su odlučno uplivale na kazneno pravo novijega vremena pravnofilozofske škole, kako imade abstrakcijam škole naravnoga prava zahvaliti kazneno pravo više, no druga koja pravna grana, nu kako je upravo ovdje zanearena bila historija više nego indje, ter tek historijska škola podiže reakciju proti nehistorijskomu shvaćanju kaznenoga prava, spojiv se kasnije s filozofskim pravcem. Kad bi bio pisac sve ovo barem u glavnom sliedio, orisao bitnost važnijih kaznenih teorija, bio bi radio ne samo podpuno prema naslovu svoje razprave, već u ovom barem dielu možda i opravdao otaj naslov.

Mjesto svega toga zadovoljava se pisac nekolikimi opazkami o kaznenopravnih teorijah, o kazni, napose smrtnoj. „U naše doba gdje su skoro sve kazni ograničene na tamnicu, treba da ova stoji pod uplivom i vladavinom éduorednih idea, da učini koliko moguće veći utisak (na zločinca ili druge državljane? Relativna teorija?), i višju ideu¹⁹¹ kaznenoga prava uzdrži u podpunoj sviesti i živahnosti“ (str. 28.). Pisac dolazi do osvjedočenja, „da se prava sredstva, koja bi služila za kazani i poboljšanje zločinaca, još nisu pronašla“; pak „ako bi se jednom pronašao taj kamen mudrosti, onda bi se moglo za ukinuće smrtnih kazni ozbiljno i odlučno govoriti“ (ibid.). Do toga će i doći, jer je „kazan smrtna i njezino ukinuće pitanje vremena“ (str. 29.), ter pisac imade temeljite nade, da će idea dokinuća smrtnih kazni „održati sjajnu pobjedu i tielom postati“.

¹⁹⁰ uzetih iz njegovoga članka „Carolina“ u spomenutom Staats-Lexic. III. str. 366. Na temelju toga članka mogao nam je pisac navesti i sam karakter Karoline. Sr. o njoj: Köstlin cit. str. 200—207. Geib §. 45—49. Bar cit. str. 125. i slied. Wächter cit. Beilage 27. 28. 29.

¹⁹¹ Ota višja idea kaznenoga prava nije prikazana piscem nigdje.

Dopratismo tako razpravu do njezina svršetka. Ko nas je pomno pratio, mogao se osvjedočiti o njezinoj nedostatnosti i ne gledeć na njeke krupne pogreške. U nijednom pogledu, niti glede razvoja pravne ideje u obće niti glede onoga kaznenopravne napose, bilo opet obćenito, bilo za kazneno pravo ovoga ili onoga naroda, ne udovoljava razprava čitatelja. Čitajuć ju, pričinja mu se svakom sgodom, da ju je pisalo slabo diletantsko pero, a kad tamo, bilo je to pero pravnika akademika!

DR. BOŽIDAR PETRANOVIĆ:

O OSVETI, MIRENJU I VRAŽDI

po negdašnjemu srbsko-hrvatskome običaju.

(Čitano u sjednici filozofičko-pravoslavnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 10. lipnja 1868.) (Rad knj. VI. str. 1.—19.)

Kako se vidi, obećaje nam pisac u samom naslovu razpravu ob onom istom predmetu, kojim se bavi razprava Hubeova, pak baš radi toga, ocienjujuć jednu, obaziremo se u mah i na drugu. Progovoriv medjutim tekom dosadanjega promatranja ob osveti, pomirbi i vraždi pobliže, možemo u tom pogledu biti ovdje kraći.

Uzev govoriti najprije ob osveti, pisac iztiče, kako je kod „prastarih Slavena, kao donekle (!) i kod susjednih jim Germanaca vladala porodična osveta“, kako temelj tomu faktu — „u kom se ogleda svakolika prvobitna narav staroslavenskoga života i društva“ — valja tražiti u historiji, s toga će prije svega promotriti „nešto izbliže“ prvobitno ono društveno stanje naših praotaca.

U tu svrhu naglasuje „načelo porodično“ kao najglavnije od „osobitih jedinome Slavenstvu svojstvenih načela“, kao temelj, „na kom se držao sav obštinski društveni život naših praotaca“. Na tom se temelju osnivala poznata nam zadružna sveza, koju pisac u kratko spominje, govoreć za tim, kako je „idea ta porodičnoga ustrojstva korenita slavenska“, lučeć se od rimske i germanske „idee o porodici“; kako se prastaro oto ustrojstvo sačuvalo do danas u jugoslavenstvu, dočim ga kod sjevero-zapadnih Slavena pod uplivom raznih okolnosti, napose susjednoga njemačkoga življa rano nestalo. (str. 1—3.) Sve su to misli, izražavane sgodimice raznim slavenskim pisci, napose I. Hubeom u njegovoj razpravi o slavenskom nasljednom pravu.¹ Svim tim nije medjutim dokazana osebnost slavenskoga obiteljskoga prava ni malo, pak nije li, kako se znade, ni idea zadružnoga života izključivom vlastitosti Slavena, još manje se je moglo i smjelo utvrditi, da je „načelo poro-

¹ Pisac se nedvojbeno služio spomenutom razpravom, napose naukom, sadržanom u §. 2. o slavenskoj obitelji; ali kako? da li izvornom, izašlom god. 1832. ili prevodom Županskoga od god. 1836. ili pače izvadkom, uzetim u drugo koje djelo n. p. Utješenovićevo: die Hauscommunione — toga ne znamo, jer pisac necitira rečene razprave nigdje.

dično osobito jedinome Slavenstvu svojstveno načelo“, što u ostalom ne ima nikakova smisla.

Prelazi zatim pisac u kratko na ustroj prvih slavenskih država, uči, da je ustroj državnoga života stvoren bio po primjeru obitelji: „načelo familijarnoga življenja, čisto demokratsko, ogleda se bistro i u prvima slavenskim državama, za koje znademo, da su nekad postojale. U njima nalazimo s početka isto patrijarhalno demokratsko ustrojstvo“ (str. 3.).

Pitanje, da li su principom najstarijega poznatoga ustava bile lokalne ili rodovne sveze, pitanje je vrlo važno, ali prieporno ne samo za Slavene, nego, kako se znade, i za Germane. Pouke međutim u tom pogledu ne pruža nam piščeva razprava nikakove; piscu nije jasno biće rodovnoga ustroja države, kao što je protuslovno ono njegovo „patrijarhalno demokratsko ustrojstvo“.

Spomenuv u kratko prvobitui državni ustroj kod Slavena, vraća se pisac na obiteljsku svezu, veli, da je „glavna crta slavenskoga haraktera, koju Nestor zove slavenskom dobrodjetelju, bila bezgranična privrženost članova svojoj porodici. Ljubav se ta k familiji do toga pružala, da je preziranje svetoga porodičnog saveza držano bilo za najerne djelo, kao zločinstvo protivu same božje prirode, i s toga Jovan, arcibiskup gujeznanski, jedan od najstarijih poljskih vladika, hvaljaše ju ovim riečima: *beata, plusquam beata fraterna societas, apud quam plus pietatis valet religio quam ambitus principandi*“ (str. 5.); navodi zatim iz poznatoga suda Libušina, kako se radi svadje medju dva brata o baštinu uzburkala bila ista Vltava a naricala i sama lastavica.²

Čvrstom otom obiteljskom svezom tumači se, kako je povrieda, nanesena jednomu članu obitelji bivala ujedno povriedom ciele obitelji, ter je za ovu nastajala dužnost osvete; odatle ona „porodična osveta“, kako naglasuje pisac (str. 6.) dosta dobro, samo se vara, kad veli, da je pojav otaj postojao kod drugih naroda samo „u jezgru“; jer nam je on baš za mnoge druge narode zasvjedočen historijom u većoj mjeri, nego za Slavene. Privatne međutim osvete ne razjašnjuje samo čvrstoća rodbinske sveze, već je vrlo važnim kod toga momentom nerazvitost državne vlasti; stoga „dok su Slaveni živjeli tako rekući bez državne sveze, odijeljeni po familijama . . . , kad je svaka porodica živjela po svojoj volji . . . privatnim osvetama ne bijaše kraja“ (str. 6.) Spomenuv još u kratko „žalostne od tuda posljedice“, to je sve, što imade u piscu o privatnoj osveti, pak prelazi on u mah na sredstva, kojim se služilo društvo, da se „uklone ili preduprede“ osvete.

² Isto ovako govori navedena gore (op. 1.) Hubeova razprava, str. 17. po Županskom.

Jasno je na prvi mah i ne treba nam napose dokazivati kod onoga, što jur prije rekosmo, da je inštitut osvete orisan našim piscem vrlo nedovoljno, imenito za razpravu, kojoj bi imao otaj inštitut biti baš glavnim predmetom. Ne samo, da ne ima tamo ništa o samom principu osvete, i da je njezin postanak [kad se već upušta razprava u to,] prikazan nepodpuno: nije ni ono, što se govori ob osveti kod Slavena, točno. Trebalo je u tom pogledu piscu razlikovati medju raznom dobom i pojedinimi vrstmi zločina, jer u vrieme, za koje promatra razprava osvetu, mirenje i vraždu. sigurno nije više kod Slavena postojalo stanje, gdje „privatnim osvetama ne bijaše kraja“, niti nije bilo u slučaju svih povrieda uz povriedjenika i povrieditelja „ostalo ljudsko društvo samo nijemi zritelj u tima krvavim svadjama“ (str. 7.)

Prije nego će preći na sredstva, kojima se imala ograničivati osveta, morao je pisac orisati otaj inštitut nješto pobliže; naglasiv njegovo gospodstvo u najstarije doba, morao je razložiti, u koliko je dopuštan on kod Slavena u historijsko doba, sietiti se glavne mu vrsti, krvne osvete; a nije smio zadovoljiti se tako rekuć pukim spomenom osvete, pa govoriti o svem više, nego ob onom, što si stavio zadaćom.

Medju sredstva, kojim je bila svrha, da se „uklone ili preduprede“ osvete, spadahu po piscu i mirenja. Mirenje uzimahu u početku „prijatelji mira i poredka“ u svoje ruke, oni posredovahu medju zavadjjenimi strankami, nastojeć sklonuti povriedjenika, da prime imovinsku odštetu, a jedan dio njezin pridržavahu posrednici za sebe, „za svoj trud, jer je išao u korist obojim-strankama“. Kasnije, „kada se boljma urediše juridični odnošaji u narodu, posrednički posao prijedje na starješine i vladaoce narodnje, koji su takodjer uzimali za sebe dio jedan cijene, i time udariše temelj onoj javnoj novčanoj kazni, što se kod raznih naroda različno zvala, n. p. u starih Nijemaca fredum, u Slavena vražda“ (str. 7.)

Pisac dakle drži fredum za isto sa vraždom, nu to, kako znademo, ne stoji, a ne slaže se niti s kasnijom pišćevom naukom o vraždi. Isto tako u doba, kada se „juridički odnošaji u narodu boljma urediše, jedva će oblasti, „starješine i vladaoci narodnji“ biti u slučaju zločina³ pukimi posrednici medju strankami, bez svake samostalne vlasti; ako je pako njihovo posredništvo iste naravi s onim „prijatelja mira i poredka“, tad ga nije trebalo napose ni izticati; nadalje ako je fredum dielom imovinske naknade, pripadajućim oblastim lih radi njihovoga posredništva, za njihov trud, ko što i „prijateljem mira i poredka“, može li se onda opravdano nazivati „javnom kaznom“? I ovdje morao je prema

³ Pisac govori o zločinih u obće: pošto bi se dogodio zločin i t. d. str. 7.

tomu pisac razlikovati. Pomirbe bilo je kod nekih zločina i onda, kad je kod drugih odlučno zabranjivana. pače i kad je istim zločinom, glede kojih se dopuštala pomirba, prietila državna vlast javnom kaznom.

Nakon što je označio mirenje u obće, prelazi pisac na Slavene, jer „tome nema sumnje, da je ovako u početku bilo kod naroda slavenskih u obšte, a u Srba i Hrvata pojedine“ (ibid.). Svjedokom je tomu običaj, postojeći i danas u Crnojgori i susjednih joj predjelih, gdje se razpravljaju „kaznjiva djela“ kroz dobre ljude, kmetove. Neizobraženi bo narodi u obće držali su se svojih starih običaja „tvrdo i baš jogunasto“, pa tako i Srbi, kod kojih se „mnogo vijekova sudilo po običaju, niti se znalo za pisane zakone“; stanje bo tadanje nije bilo „zgodno stvaranju neke tobož jurisprudence, stvaranju kodifikacije“ (str. 8.) Pisanim zakonom osjeća se potreba kasno, pak „od Slavena sjeverna su plemena došla ranije od južnih do pisanih zakona“. Prednjače svim u tom pogledu Rusi, kojih je najstariji zakon „pravda ruska od velikoga kneza Jaroslava Vladimirovića okolo 1016—1020 godine; pa zakoni velikoga kneza Ivana III. Vasiljevića g. 1497. i sudebnik velikoga kneza Ivana IV. Vasiljevića g. 1550“. Za poljsko pravo veli pisac samo to, da je „zakonotvorstvo poljsko i mazovsko bilo napisano „skroz“ latinski prevedeno na poljski istom god. 1449, 1450., 1503.“; između českih pravnih vrela spominje samo knjigu rosenberžku, a glede južnih Slavena veli: „Medju jugoslavenima prvi je po starini do sada sačuvani nadpis na kuli manastira Žiče za vladanja Stefana prvovjenčanog kralja (1195. do 1224.). Ide za ovim zakon vinodolski od g. 1280, pa zakonik cara Stefana g. 1349. i 1354. štatut poljički g. 1400“. (str. 8.).

Siromašno li je o to znanje našega pisca o vrelih slavenskoga prava! Pak zašto govori on o tom u razpravi, kojoj to nije zadaćom? dočim bi se još dalo opravdati, kad bi pisac upotrebljavao sličnu sgodu, da nas upozna s novom kojom naukom, s novimi rezultati iz vanjske povjesti slavenskoga prava. Ne može se reći, da su navedeni piscem spomenici služili vrelom njegovoj razpravi, jer njekeji od njih niti ne imaju propisa ob inštitutih, koji su predmetom pišćevoj razpravi, a onih, u kojih se nalaze oti inštituti, pisac ni ne obradjuje. Htjede li pisac navodom spomenutih vrela pokazati, kako su kasno počeli kod Slavena pisani zakoni, tad je on uspio tim vrlo slabo. Tad nije od ruske pravde⁴ trebao skakati u mah na sudebnike, preskočiv sve ostale važne spomenike prve perijode; za poljsko pravo pako niti ne navodi nikakova za-

⁴ Kod koje nečini glede pojedinih sastavina nikakove razlike, pripisuje ju suglasno s vladajućom naukom knezu Jaroslavu, prem pretežiti razlozi govore za to, da ona nije plodom zakonotvorne djelatnosti ovoga ili onoga kneza, već djelom, sastavljenim po privatniku.

kona, već samo u kojem su jeziku sastavljani, niti ne znajući valjda za statute Kazimira Velikoga ko što i za dobu, kad su se t. z. konstitucije stale izdavati na poljskom jeziku Isto tako je u Českoj bilo pisanih zakona prije knjige rozemberžke, koja ni nije bila zakonom niti ne spada u istu kategoriju sa spominjanima piscem spomenici; a manjkavo je i ono, što veli razprava o jugoslavenskih spomenicima.

Čini se nadalje, da je piscu, spominjuć navedena pravna vrela, bilo svrhom prikazati „privrženost“ Slavena običajem, jer nastavlja: „Svi su ti zakoni osnovani na starim običajima, i toga se načela čvrsto drže. Ovo se poznaje najbolje od tuda, što se na mnogo mjesta pozivlju na predjašnje običaje, na stari zakon, ko što n. p. statut vinodolski, poljički i zakonik Dušanov.⁵ Ova privrženost starim običajima . . . služi nam takodjer dokazom, koliko su se Srbi i Hrvati svojski i obštima silama trudili da udalje od sebe svaki inostranski upliv, te od tuda dolazi što rečeni pisani zakoni, ako su se pri daljem razvijanju juridičnih odnošaja i zaodjevali u razne oblike, ipak u glavnome čuvaju isto osnovno načelo, jedan te isti narodno-slavenski karakter“. (Str. 9.)

Istina je, i to pisac pravom naglasuje, da su spomenutim pravnim spomenikom bili običaji važnim vrelom, nu to vriedi za stare spomenike u obće, i one, kojih pisac ne spominje. U tu svrhu, da se prikaže odnošaj starih spomenika napram običajem, mogao je pisac promotriti u obće onaj stadij pravnoga razvoja, gdje gospoduje samo običajno, nepisano pravo, pak prikazati, kako i zašto se počinje prelaziti iz toga stadija ter oto pravo stavljati na pismo. U spomenutu svrhu nije za rusko pravo najsretniji poziv na sudebnike, ter bi bilo bolje pozvati se na koje pravno vrela prve perijode, n. p. pskovsku gramotu, koja sama iztiče u uvodu, da je sastavljena medju ostalim i od „pskovskih pošlin“. Za poljsko pravo neoznačuje pisac toga odnošaja naravno ni malo, kad veli samo, da je to pravo pisano jezikom latinskim.

Nu nisu samo običaji bili vrelom, odakle je crpen sadržaj promatranih spomenika, već uza nje igraju dosta znatnu ulogu i ustanove, stvorene zakonodavnom vlasti. Vriedi to i za rusku pravdu, u kojoj se naročito spominju ustanove, potičuće od Jaroslava, njegovih sinova i one Vladimira Monomaha; i za zakonik cara Dušana, gdje se često čita: povelje carske, čiji je sadržaj crpen takodjer iz drugih vrela, i tudjih, ter mu je sumnjiv onaj piscem naglašivani „narodno-slavenski karakter“.

Vraćajuć se k samomu predmetu nastavlja pisac: „Po tome je bje-lodano, da su naši praroditelji, Srbi i Hrvati, i prije nego što su dobili pisane zakone, pa i poslije običavali novcem miriti zavadjene stranke za krv“ (str. 9.).

⁵ Pisac navodi dotična mjesta.

Bilo je doduše, veli dalje pisac, i tjelesnih kazna, ali samo za političke zločine, dočim „za ubistvo, za prolivenu krv stari običaj srbski ne poznaše druge kazni do odkupa novcem, tako zvanu vraždu. Mojsseovo načelo: oko za oko, ruku za ruku, nije moglo nikako da se udomi u naših starih“. (ibid.) Podkrepljuje to pisac primjerom iz dobe kralja Uroša Milutina, gdje se otaj kralj odlučno protivio tomu, da se vražda kao kazna za ubojstvo zamieni smrtnom kaznom. Uči sada pisac, kako je prihvat vražde ovisio u početku od volje povriedjenikove, a tek ojačala državna vlast nalagala mu to dužnosti. Sama misao je izpravna, ali okružena mnogimi, često bez smisla ili bar nerazumljivimi tvrdnjami, kao što je n. p. onaj „patrijarhalni ustroj na temelju porodičnoga jedinstva . . . najprije pod obštinskim starješinama, zatim . . . pod knezovima i županima“ (str. 10.); nadalje tvrdnja ona, da kad je ojačala vlast velikoga župana, „obstojavše do tada porodično načelo stade ustupati mjesto novoj stihiji u juridičkom biću, t. j. elementu građanskome“. A kakovi je element ono porodično načelo? Promjena ota, ojačala se vladarska moć, opaža se kod Srba od Stjepana Nemanje I., čim je pako državna vlast uspjela prisiliti stranke, da se zadovolje vraždjom, kad dakle pomirba nije više ovisnom od njihove volje, to „nestaje i razlike medju prostim zločinima i političnima“ (!) „Ovaj pojav, očividni znak napredujućega uma ljudskoga, ogleda se jasno osobito u zakoniku cara Stefana Dušana“ (str. 12.)

Slavi sada pisac cara Stjepana Dušana s reforama, što ih je proveo on u „administrativnoj i sudbenoj struci“. Tako medju ostalim „zadržava zakonik za neke nepolitične zločine novčanu kaznu — vraždu — i potvrđuje u cjelini starinski običaj, da se ovakova zločinstva razpravljaju pred odredjenim brojem porotnika, pozivajući se u tome na zakon bivši jošte za djeda careva kralja Milutina; ali što je za predmet naš dostojno da se primjeti i uprav prevažno, to je nova careva uredba, kojom se porotnicima izrijekom zabranjuje, da mire zavadjene stranke i nalaže jim se da obtuženoga osude ili oproste“ (str. 13.)

U dokaz tomu citira ustanovu članka 153, zak. cara Dušana što glasi: „Povelêva carstvo mi: Od sêda naprêda da jest porota i za mnogo i za malo; za veliko dêlo da jest 24 porotnici, a za pomr̀nji dlg 12 porotnik, a za malo dêlo 6; i ti-zi porotnici da ne su volni nikoga umiriti, razvê opraviti ili okriviti“. ⁶ „Ovom novom uredbom rušila se iz temelja starodavna ustanova o vraždi, kojoj je valjalo da predhodi uvijek mirenje zavadjenih lica, i po kome običaju dotična kazna bijaše izključivo globa. Usljed toga odkupu isplatom opredijeljene svote nije bilo dalje mjesta, pošto novi zakon naredjivaše, da se ubici odsijeku obje

⁶ Ovdje se citira po prizrenskom tekstu u Jirečka cit.

ruke ako je od prosta roda a ubio plemića, ili da se oglobi te je plemić i ubio prostaka: „Ako ubie vlastelin sebra u gradu, ili u župê ili u katunu: da plati tisuštu perper; ako li sebr vlastelina ubie: da mu se obê rucê otsêku i da plati 300 perper“.⁷

Protuslovne li nauke! Najprije se tvrdi, da je nestalo običaja vražde, po kom je običaju dotična kazna bila „izključivo globa“, a u mah zatim se uči, da se je ubojica u stanovitom slučaju **globio**, i citira se ustanova zakonika, po kojoj se u jednom slučaju kazni ubojstvo izključivo novčanom kaznom, a u drugom uz tjelesnu i novčanom! Isto tako će kasnije (str. 15.) navesti pisac, da se ubojstvo u nekih slučajih kaznilo globom. Pisac je prije toga pravom utvrdio, da je zakonik Dušanov pridržao za njeke zločine novčanu kaznu, pa kako se njegova razprava imade upravo baviti vraždom, bilo bi se nadati, da će nam protumačiti značenje vražde u zakoniku Dušanovu,⁸ i pokazati slučaje, u kojih se naplaćivaše zločin novčanom, a gdje opet drugimi kaznami.

Zanimivo je, što uči pisac o poroti zakonika Dušanova: „Kada ovu uredbu⁹ svežemo s uredbom u članku XLIX.¹⁰ zakonika, po kojoj se za ubivstvo sudilo u obšte pred sudom carskim, nećemo mislim pogriješiti ako uzmemo za vrlo vjerojatno, da je prosvijećeni vladatelj srbski doznačio poroti onaj krug djelanja, koji joj po pravoj prirodi njenoj pristoji, i što joj ga i novija evropska jurisprudencija prisudila, davši pri tom sva jemstva obtuženome za pravedan i bezpristran sud mudrom naredbom, da medju porotnicima ne bude ni srodnika, ni javnoga neprijatelja: i da nêst u nih rodima ni pizmatarâ“ (str. 13.)

Dočim se znade, da se moderna porota razvila malo po malo u Englezkoj, prem ona procesualna uredba, iz koje je nikla, ne bijaše prvobitno englezka,¹¹ i da je ostala ona ograničena na područje englezkoga prava sve do velike francezke revolucije, ter se tek od toga vremena stala uvadjati na evropskom kontinentu: uči naš pisac, da je već car Stjepan Dušan uveo porotu s djelokrugom moderne porote, s djelokrugom, što joj po pravoj njenoj „prirodi“ pripada, i što joj ga dosudjuje i „novija evropska jurisprudencija!

To je znakom, da pisac nije shvatio niti porote zakonika Dušanova, niti moderne porote. Ili zar se i s modernom porotom slaže ustanova

⁷ čl. 94. u nas.

⁸ v. čl. 20. 103. 185.

⁹ na ime onu članka 153.

¹⁰ Sravni u Jirečeka čl. 103. 185.

¹¹ na ime starogermanski dokazni postupak. Vidi Brunner Zeugen- u. Inquisitionsbeweis der carolingischen Zeit. Wien 1866. imenito pako: die Entstehung der Schwurgerichte, Berlin 1872.

čl. 156, po kojoj se mogu porotnici kazniti radi krive prisege i „oprave“? „Koi se porotnici klnu i opravê onoga-zi po zakonu, i ako se po toj-zi opravê poličie obrête istinno u onoga-zi opravčie, koga-no opravila porota: da uzme carstvo mi na teh-zij porotnicah po tisuštu perper, a veki po tom da ne su ti-zij porotnici vérovanij, ni da se kto od nih ni muži ni ženi“. Da je porota zakonika Dušanova dokazalom, porotnici dokaznim sredstvom, a ne prosudjivaoci predloženoga im dokaznoga materijala, ne sudci, to se izriče u zakoniku dosta jasno. Vidi se to imenito iz onih članaka, koji govore o pojedinih slučajih porabe porote,¹² a mogao se osvjedočiti o tom pisac takodjer iz statuta vinodolskoga¹³ i poljičkoga,¹⁴ na koje se inače rado poziva. Ono, što navodi pisac dalje da dokaže, kako je car Stjepan Dušan „sveo porotu na pravo joj značenje“ (str. 14.), ne dokazuje takodjer ništa; pak je neopravdana hvala, što mu ju radi toga pjeva, veleć: „I kad ne bi drugih preimuštva imao zakonik Dušanov, dovoljna bi bila višerečena mudra uredba, da srbskome vladaciu odredi mjesto medju najslavnijim zakonošama vremena svojeg“ (str. 15.)

Progovoriv o poroti, prispodablja pisac reforme cara Stjepana Dušana s onimi Karla Velikoga, koje mu, kako se vidi odanle, na polju kaznenoga prava ne bijahu jasne. Iztiče zatim, kako ote reforme poput Karlovih ne imadjahu trajna uspjeha, ter ostadoše u krieposti i nadalje stari običaji, kakovi bijahu za predšastnika Dušanovih, pak se vraća opet vraždi, nastavljajuć: „Iz onoga, što je dosele rečeno biva jasno, što se pod imenom vražde nekada u Srba i Hrvata razumijevalo, i u čem se ona sastojala. Vražda je značila kadkad krvno djelo, zločin, ali ponajviše globu, koja se plaćala srođnicima ubijenoga, a kadgod se dijelila medju ove i obštinu (kneza, kralja itd.); i u tome smislu ona se gotovo svuda napominje u zakoniku Dušanovu i u drugima starim štatutima“ (str. 16.)

Da bude opravdan takov zaključak, trebalo bi, da je pisac prije toga nješto bolje iztražio značenje vražde, nego je on to dosele učinio. O tom da vražda označuje i zločin, nije bilo u dosadanjem teku razprave ni govora, a kad veli, da znači ona globu, koja se plaćala „srođnicima ubijenoga“, tada tvrdi, da je plaćana ona samo za ubojstvo.

¹² Tako čl. 106. gdje porota služi istoj svrsi, kojoj sud božji; „dvora ranê vlasteoski, ako učini koje zlo kto od nih, kto budê proniarevik: da ga opravê otčina družina porotom (ne: potvorom, v. Daničičev rječnik iz knjižstarina); ako li jest sebr, da hiti u kotl. Vid. nadalje čl. 133. i 162. Ostali članci govore o potrebštinah, što se iziskuju od porotnika, o njihovom broju itd. (čl. 153—156.)

¹³ čl. 9—11. 56. 68.

¹⁴ Srav. čl. 146. 147. 149. 160.

Tvrdnje, da u spomenutom smislu dolazi vražda „u zakoniku Dušanovu i u drugima starim statutima“, ne dokazuje pisac ničim, osim što navodi primjer iz dubrovačkoga prava; a čudno je, da nečini toga barem za zakonik Dušanov, kojim se inače rado bavi, i statut poljički, koj također inače rado spominje. Mjesto toga govori o svem i svačem, nješto malo ob iznosu vražde; iz zakonika Dušanova navodi mjesta, gdje se ni ne spominje vražda; iz statuta poljičkoga porotu i sud za krv, mimoilazeć ustanove o vraždi: nadalje iztiče, kako je i u Dalmaciji vladao običaj vražde, no u primorskih gradovih nastojahu ga iztisnuti „ustanove gradske“, kod kojih je „jasno vidan veliki uticaj rimskoga prava“.

Naglasiv napokon, kako iza „kosovskoga pokolja i propasti države srbske . . . ljubitelji slobode . . . potražiše i nadjoše utočište u ljutom kršu zetskih planina“, kamo ponesoše i stare svoje običaje, medju koje spada i običaj mirenja i vražde, tako da je „junačka ona krajina i u tome, kao i u koje čemu drugome vjerna slika drevnosti srbske“ (str. 18): završuje pisac razpravu primjerom pomirbe, kako mu ju opisao „brat jedan Crnogorac“, i koja je slična nami gore navedenim pomirbam.

Proletiv tako bitni sadržaj Petranovićeve razprave vidjesmo, da od onoga, što nam obećaje sám naslov, imade u razpravi vrlo malo, a i to je slabo.

